Kunt J.

№ 1024

S

ZESZYT Nr X

S

Al. Brückner

SŁOWNIK WYRAZÓW ETYMOLOGICZNYCH JĘZYKA POLSKIEGO

Przedruk
staraniem Sekcji Wydawniczej A.P.W.
Drużyna Nr 1. - L.dz. 1012/44.
Jerozolima, marzec 1944.

Drugi przedruk
staraniem Sekcji Wydawniczej J.W.S.W.
L.dz. 2918/45

Jerozolima, maj 1946.

S

Sa! wykrzyknik; sa sa, 'ksobie, na lewo'; przysłowie: " jeden wół (lub jedno) sa sa, drugi(e) do lasa", w 18 wieku mylnie odnoszone do Sasa, jakby o Sasach (p.) była mowa.

SABELEK, 'kogucik', Maszyński, 1564 r.; cerk. sabl', sablica, 'kur', 'kura'; prasłowo, p. szabla.

SAD, 'ogród'; sadzić, sadowić; sadownik ('ogrodnik sadowy'); sadz (sad 1500 r.) na ryby, dziś tylko zadzawka; sadza, 'osad od dymu'; zadzać; złożenia: osadzać, zasadzać (zasadzka), wysadzić się na co; posadzać kogo ('siąść wyżej niż on'); sadno, mylnie sedno, 'odtręt, odcisk od siodła', " trafił w sadno", 'dotknął boleśnie', "w sedno rzeczy", 'w jądro'; sadnisty (o koniu); sadło, 'tłuszcz obrastający, nasadzający się' (przyrostek jak w miot-ła). Niezliczone inne urobienia, np. zasada zasadniczy (!); nasad, 'okręt' (szczególniej na Bałkanie znane); posada ; obsada (np. ról); osada, osadnik; posadzka; dosadzać komu; sadyba, zamiast sadziba, całkiem ruskie; posadziciel (przy weselu, 'drużba'); przysadzisty, i t.d. Wszystko do sied-, p. siedzieć. Przeważna ilość tych wyrazów już prasłowiańska, np., cerk. sażda, rus. saża, czes. sáze, 'sadza'; cerk. rus. itd. sało, czes. sádlo; serb. rus. czes. sadno; cerk. sad, o 'sadzeniu roślin'; cerk. rus. dosada, dosaditi, o 'dokuczaniu'; dawne rosada z roz-sada. Inne są już litewsko-słowiańskie, albo prasłowa, por. lit. suodžiai i suodžios, 'sadze', sodiniti, 'sadzić', ind. sādajati, goc. satjan, niem. setzen. Jak sadowy, sadownik, dowodzi, sad był pniem na -u " w sadu", zawsze w dawnej

czeszczyźnie).Posadnik na Rusi odwieczna (już w 10.wieku) nazwa 'grododzierżcy','kasztelana', np.w Nowgorodzie,od posada (nasza 'osada').Sadzonka, 'szczep', sadznik,dawna nazwa 'szkółki, rozsadnika'; posadnia,posadzej, 'klatki i waby na ptaki';sadzel, 'wrzód,fistuła'; ich dz z dj,jak sadza.

SAFJAN,rodzaj 'skóry wyprawnej', europejskie,od miasta marokańskiego Safia (to samo co franc.maroquin od Maroku); tur.sachtian.

SAGA, "na sagę", 'wpoprzek, ukośnie'.

SAGAN, 'garnek miedziak' z tur. sagan,węg.szahány;do nas przez Węgry czy przez Ruś.

SAJAN, sajanik, 'płaszcz'; Rej wymienia między włoskiemi i hiszpańskiemi wymysłami "ony dziwne płaszcze,sajany,kolety, obercuchy"; dziś zapomniane; z włos.sajone, 'płaszcz,kabat żołnierski',sajo.łac. sagum (ubior wojenny,jak toga ubiór pokojowy,u nas w 17. wieku sag).U nas w 17.wieku i włoska saja,rodzaj 'sukna': " saje wzorzyste","muchajery, saje";i na Wschodzie znane (tur.saia);stąd i sajeta,materja,niby 'atłas',z włos. saietta.

SAJDAK, i sahaidak,'kołczan na strzały'(polska nazwa rodzima: tuł,gdy łubie łuk pokrywa);obie postaci w 17. wieku przeszły do nas przez Ruś ukrainną z tur.sagdak, sajdak, 'tuł'.

SAK, 'sieć na ryby',przestarzałe (od 18.wieku); " głupi jak sak;sakwa, 'worek' (sakwy zarzucano przez plecy),sakiewka, 'woreczek'. Tak samo u wszystkich Słowian.

Europiejskie; włos.sacco i sacca z łac.saccus z grec.sakkos,z hebr.chaldej.sak;u Słowian (od nich i węg.szák) pożyczka nie z niem.Sack p.żak),lecz z romańskich języków.

SAKA w obręczy,u Ptockiego; czy to nie sakwa?

SAKAŁ, 'brodacz',Potocki,z węg.szakall 'broda'.

SALA, salka,salon; salonowiec, itd.;włos.sala z niem.Saal,langobardz.sala, 'dom,budowa';stąd do wszystkich romańskich języków.

SALETRA (wyjątkowo salnietra, salpetra z niem.Salpeter),z łac. sal nitrum,obok samego nitrum; podobnie salmiak z sal ammoniacum.

SALSA, 'sos' (to z franc. sauce),z włos.salsa od sale, 'sól',salso.'słony' (łac.sâl, 'sól',stąd i saliny); salserka, salserna (Potocki),'sosjerka', pożyczka już przed r.1500, włos.salsiera;salceson również z Włoch (nie dopiero z franc. saucisson),por.włos.salsume, salsamento,salsiccia.

SALT, 'skok'; saltarella, 'taniec',saltarelle i śmiechy",u Zimorowica,saltarela, 'tancerka' (Potocki);z włos. salto,salterello,salterella, 'skoczek,konik';saltebrety, 'kolety',por.włos.saltimbarca i saltámbarco, 'bluza'.

SALWOWAĆ SIĘ, 'ratować się', wprost z łac.salvare (salvator, 'zbawiciel');jest i salwa,'ratunek',włos.salvo (włos.salva znaczy tylko 'salwę,ogień rotowy',stąd i nasza salwa w tem znaczeniu),od tegoż pnia,od którego i salutować, 'witać',łac.salutare od salus, 'zbawienie', salvus, 'cały';grec.holos.

SAŁACHA, pogardliwie: 'baba,czarownica'; "sałachy Chmielnickiego" słynęły około 1650 r.; zgrubiałe od byle nazwiska,np. od Salomonja.

SAŁAMACHA, w 17.wieku; tak zowią Tatarzy 'jagły upieczone, zmełte i rozgotowane';potrawa

godna tołokna.

SAŁATA, dosłownie: 'solone', z łac. insalatum, włos. insalato, z odrzuceniem nagłosu; europejskie; ł dowodzi dawności pożyczki. Ale salatierka, salaterka, z franc. salatière (włos. insalatiera).

SAM, ten sam, samiustek (w 16. wieku, i samylki, jak jednylki); samura, o 'świni-maciorze' ("tłuste u rosłej prosięta samury", w 17. wieku nieraz); w licznych złożeniach: samobójca, samozwaniec, samochód, samochcąc, samochwał, samolub, samostrzelnik w biblji; z liczebnikami porządkowemi: samotrzeć i samotrzeci (t. j. 'sam i dwaj inni'), samoszóst (tak samo w ind., w niemieckiem: selbdritt, węgierskiem); samota, samotnik; niesamowity; samiec, samcowy, 'męski' (biblja), samczek, samica; utożsamić, i t.d. Prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian; brak go w lit; u innych Arjów z krótką głoską, grec. homos, 'równy' (stąd homonim, homoseksualny), homoios (w homeopata itd.); ind. sama-, 'ten sam', goc. sama, 'ten sam', niem. sammt, zusammen, 'razem'.

SAM, 'tu' (dziś tylko w tam i sam), dawniej ogólne: "sam, sam, monarchowie (junacy)", w psałterzu flor. nawet samodżcie ("przyjdźcie" w puławskim, "pójdźcie" w krakowskim); skrócone z samo (jak tam z tamo), od zaimka wskazującego sien (p.). Inni Słowianie mają obók sam i siam (rus; czes. sěm, cerk. sěmo, t. j. sjamo, słowień. sem), co pierwotne. U nas po narzeczach są i postaci odmienne: saw, samój. W biblji sam i 'tam'. Por.: tak i siak.

SAMAR, 'juki, wory', "w ciężkich samarach", 'worach', 1637 r.; na całym Bałkanie powszechne, u nas tylko w 17. wieku znane; tur. semer, grec. nowe samari z sagmarion, łac. sagma, 'juki'.

SAMOJEDZ, dziś nazwa szczepu fińskiego, najbardziej północnego; pierwotnie nazwa wszelakich 'dzikusów, psiogłowców': "jak

samojedź krzywousta",w Polikarpie 1450 r., "w pogańskiej samojedzi i wnętrzne niezgody (u Tatarów)","w samojedzi" ('jedząc się nawzajem'),w 17.wieku; znaczy 'ludożerców',których z postępem wiedzy geograficznej odsuwano coraz dalej na Północ,gdy u Herodota siedzą na Południu (jego Androfagoi,to Mordwa).

SAMOWAR, z Rusi,skąd i czaj, przy końcu 18.wieku;pozornie słowiańskie;twierdzą jednak, że to tatar.sanabar,zniekształcone; czy nie odwrotnie?.

SANDACZ, ryba z przejściem an w ę: sędacz (jak węder) w 16.wieku;z niem. Zander,w 15.w.sandāt w dolnych Niemczech,dziś Sander(t).

SANI, sanki sankować się; sanica, 'droga sanna',sanice, 'płozy u sań';prasłowiańskie; u Czechów saň i 'smok,(jak płoz);tak i cerk.:wszystkie trzy nazwy od 'pełzania'.

SAPA, 'graca' sapać, 'okopywać gracą'; od nas na Ruś. Z romańskiego sapa (późne łac., wywodzą z łac.sarpere),franc. sape,skąd nazwa saperów.

SAPAC, sapię,odsapnąć;"więcej sapu a kołatu" (Rej),"ogień z wodą,będzie sap", 'syk', " drwa sapiące (w ogniu)"; przeniesione na umysł: "dąsy i sapy", "sapy daremne";ziemia wilgotna podobne wydaje pod nogami dzwięki,więc sapy, sapowiska,o 'mokradłach';sapy (u koni),sapka (u człowieka), 'katar,nieżyt'; sapliwy.U nas tylko częstotliwe;prasłowiańskie: sopą.sopsti,sopěti, 'piskać', sopiel, 'piszczałka', sopiec, 'piszczek',sopl, 'zdrój'(p.niżej sopel),sopot ('wodotrysk',stąd Sopot gdański).Powtarza się u wszystkich Słowian (czes.sopouch,niby 'komin',serb.sopiti,soptiti,

o'ciężkiem oddychaniu');postaci z a u innych Słowian arcyrzadkie: serb.sapa, 'para',czes.sápati (se) na koho, 'wściekać się na kogo';imię ruskie Sapieha,t.j. sopiha,przyrostek -iga;sapieżyński.Prasłowo;lit.szapas, 'źdźbło',niby od'piszczałki' przeniesione (por.słow.sopl'); wtoczono ind.śapati, 'przeklina' śabda-, 'głos,szum'.

SAPIENT(Y), 'bedel,sługa rektorski',z łac.sapiens,'mądry', wedle dawnej tytułomanji (rektor:magnificus,dziekan:spectabilis,itd.);z tej łaciny i śmieszny saperda 'mędrek',od 17.wieku.,a może i safanduła, od 18.wieku,z przyrostkiem i znaczeniem jak fafuła.

SAPORY, 'smaki,sosy' w 16.i 17.wieku (bo sapią,twierdzi Rej żartobliwie);z łac.sapa, rodzaj 'moszczu'.sapor, 'smak';por.niem.Saft, 'sok'.

SARABANDA, 'taniec,kurant', romańskie (u nas w 17.wieku), z hiszpańskiego,a to ze Wschodu.

SARACENI, 'mahometani',z arab.nazwy 'Wschodu'; cerk. sracinin i stracinin,sorocinin i sarakinin,wprost z grec. sarakēnos.

SARBAĆ, 'cedzić (przez zęby)', sorbać,serbać,kaszub.strzebać (ze wsuniętem t,jak w czes. strzebati);cerk.srbati,rus. sierbat';strzebać polega na przestawionej postaci sreb- z serb-,z pełnem e;sarbać na półgłosce,twardej lub miękkiej,sǔrb lub sǐrb.Lit.surbiu, surbti,i (z podobną odmianą) srebiu,srebti,obok sruobti i sriaubti,o 'łykaniu i ssaniu'; grec.rhofeō,o 'łykaniu płynów',łac.sorbeo.P.pasierb, Serbowie.U nas w nazwach miejscowych:Sarbiewo;Sarbja,kraina nad Odrą pod Krosnem; osobnik nazywa się Sarbin,stąd Sarbinowo i i.Zwykłe słowo

polskie: sarkać (p.).
SARDELA, sardelka (a nieraz i z ruska, z e: serdelka), sardynka, nazwa rybek, od Sardynji, gdzie ich połów.

SARKAĆ, sarknąć; sarkać nosem, 'wciągać', dziś w znaczeniu przeniesionem na stan umysłu: 'narzekać, utyskiwać (na kogo)'; prasłowiańska odmiana słowa sarbać (jak puskać do puścić, brukać do brudzić); cerk. srkati. czes. srk. srkati (nawet 'płakać'), serb. srknuti, srkalo, o 'wciąganiu ustami', itd.

SARMATA, sarmacki, sarmatyzm; z nazwy ludu przeszło na znaczenie 'głębokiej prowincji' czy 'dawnych, zaśniedziałych wieków'. Skrócone z pierwotnego Sauromata; był to najpierw sąsiad, później pogromca Scytów, przybyły z za Donu ~~w 3. wieku przed Chr.~~, lud koczowniczy irański z licznemi poddziałami (Jazygi, 'nieznużeni', Alani- Jasy, p. Prut; Roksolani). W Sarmatach-Roksolanach upatrywano mylnie praojców Słowian, stąd przeniesienie nazwy. Sauromata, jak Jaćwing, nazwany od broni, 'włóczni'.

SARNA, sarenka, sarnina, sarn, sioren r. 1564 i soreń; prasłowo; cerk. srna, lit. z st-: stirna (w łotew. ma być i sirna), 'sarna'; łączą je z prus. sirwis, 'jeleń', łac. cervus (do cornu, 'róg'), niby 'rogacz'; prasłowiańskiemu sírna odpowiadają nasze oboczne sarn- i siarn-, jak darski i dziarski, zarno i ziarno, smard i śmiardnąć.

SAS; saski; dawniejsze Saś, zbiorowe, o 'ziemi saskiej' ("do Sasi", jeszcze w 17. wieku), zastąpiliśmy dowolnie a zbędnie łacinską postacią: Saksonja (saksoński), co sensu nie ma i dlatego się przyjęło. Naród przezwany, jak Sarmaci, Jaćwingi, Franki, od broni (sahs, 'nóż').

SASANKA, roślina 'anemone pulsatilla', u Stanka 1472 r. sesenki, później i sesanki i sasenki, widocznie nazwa obca (?). E. 1698: "far-

buje usasanczone wargi".

SASINA, małopolskie,zamiast szaszyna, 'trzcina posieczona'; prasłowo; słowień.serb.małorus. szasz(węg.sas), 'sitowie',morawskie szaszina,czes.(zbiorowe) szászi, 'sitowie', száchor,szachor-zi száchorzina, 'sitowie' (staroniem.sahar,narzeczowe sahr z saher,tylko przypadkiem podobne.)

SATYR albo "dziki(leśny) mąż", satyros z mitologji greckiej. Natomiast satyra,satyryk,satyryczny,z łac.satura,satira,niby franc.potpourri, 'mieszanina' (danie z rozmaitych owoców,itp.) od satis, 'do-sytu',co przeniesiono na 'utwór literacki uszczypliwy'.

SĄ ,trzecia osoba liczby mnogiej do jestem (łac.sunt); do niej imiesłów teraznie jszy sąc,zastąpiony od 15.wieku,np.w psałterzu puławskim,przez będąc, ale w psałterzu florjańskim i w biblji zachowany;w biblji kilkadziesiąt razy się zjawia, może nie bez wpływu czeskiego, np.: "sąc jęci,podbici", "nie nalazłem jej panną sąc", " na drodze sąc",raz nawet sący; rus.sus'zczyj.

SĄ-, przyimek nieoddzielny,oboczny do s(p.z,ze),jak ,wą do w,we (p.).Oznacza,jak z(e),spólność: sąsiad,sąsiada sąsiedni i sąsiedzki, 'co zemną siedzi' (w 17.wieku piszą go samsiadem,niby że 'sam siada');sąrżyca,sążyca, 'przenica ze rżą(żytem)';sąmnienie (p.sumienie); sąsiek (p.siec). Częste w nazwach miejscowych: Sątok,t.j.ztok, 'ścieczenie' (przeciwnie: Roztok);Sąpolno (o 'stykających się polach',niby Opole); Sąciask (prasłowiańskie, powtarza się na Bałkanie: sutěska),mylnie Sąciażka!, 'cieśnina,przesmyk'; obok są i sę: Sępolno.Pruski przyimek sen, 'z(e)',lit.san-dora;z-goda', są-szlawos, 'ś-mieci';ind.sam-, awest.ham-, 'razem' (we złączeniach),grec.o-patros, 'tego samego ojca'.

SACZYĆ, np.łzy,sączyć się,o

krwi, wodzie; od sonk-; sonk- w słowach siąkać (się), wysiąkać, wsiąknąć. Prasłowo, u wszystkich Słowian; zamiast naszego wysiąkać mają częściej usiąkać się; lit. senka, 'opada' (o wodzie), sunkti, 'wyciskać wodę', sunka, 'sok', sunkus, 'ciężki'. Pień sek- (p. sok) w czasie teraznie jszym przybierał nosówkę: senk- u Słowian, nie w lit., gdzie jeszcze bezokolicznik sekti, sekłus i sèklius o 'mieliznach'; ind. a-sak-ra i a-saś-czat, 'nieosiąkający, niewysychający'.

SĄD, sędzia (z +sędzi, jak pani) sądowy, sądownictwo, przysąd ('opłata sędziemu'), sądzić, odsądzić, zasądzić i t.d.; "sądny dzień"; dawniej sędzić, podsędek, por. imię Sędziwój, Sandomierz (t.j. Sędomierz z zachowaniem dawnego an). Prasłowiańskie, obce Litwie; cerk. sądiji, 'sędzia', sąždenicę nazywały się "rodzanice", feje, niby Parki, co o losach nowonarodzonego roztrzygały, osądzały je na zawsze. Dosłownie sąd znaczy 'wyrok, orzeczenie', i należy do pnia sen-, 'mówić', istniejącego w cerk. sęt', 'mówi', sęt, 'rzekł'; powtarza się może w słowień. pre-sen-etiti, 'zamawiać, urzekać'. Inni zestawiają lit. samdas, 'najem', ind. samdhi-, 'złączenie', i samdhā-, 'przymierze, obietnica, ślub', od przyimka sam- i pnia dhā-, dē-, 'czynić'.

SĄD, sędu, sądek, 'naczynie', jeszcze w psałterzach stale z podwójnem ss-: ssąd, ssędy, w biblji obie pisownie częste; rus. sosud (por. rus. sosat', nasze ssać); w 16. wieku stale używane: "drewniane sędy", "sędy albo faski", "sześć sędów" (w cudzie w Kana), "przelać w insze sędy", "zebrali ryby do sędów". Por. lit. indas, 'naczynie', od przyimka in (we) i pnia dē-, 'wstawić, włożyć'; w lit. i słow. podobnych złożeń z takiem d- więcej, np. obdo, 'naczynie'.

W cerkiewnem jest jeszcze i pierwotne sąd, 'narzędzie';od niego rus.sudno, 'okręt',a stąd u nas sudno,w 16.i 17.wieku.

SĄG drzewa; posąg,posążek, pierwtonie 'słup drewniany' ubostwiany trybem słowiańskim; posągowy.Pień song- w rzeczowniku,sięg- w czasowniku (p.sięgać);sążeń,w dawnej odmianie drugi przyp.liczby pojed. sążenia,liczby mn.sążeni,sążeń,sążeń,sążon (jak jelon, kmiot),sążoń(?)lub sążeniów; sążeń zamiast siążeń,jak rus. sażeń zamiast sjażeń;przymiotnik,jeszcze i w 18.wieku,sążenisty,dziś sążnisty (wedle sążnia).

SCELOWAĆ, 'złatać,uzupełnić', w 16.wieku,u Reja i Miaskowskiego: "zdarte scelowawszy sieci","rzecz stara scelować","bo ją łatwiej potym scelujesz",r.1584;z czes. scelowati od celý, 'cały', więc ,całem czynić'.

SCENA,sceniczny,scenarjusz, z łac.scena,a to z grec.skēnē, 'namiot' (por.sień).

SCHAB, częściej w liczbie mnogiej: schaby, 'mięso wieprzowe przy żebrach'; obce?

SCHNĄĆ,schnięcie,wyschły,od pnia sěch-,w postaci z au: suchy(p.); prasłowiańskiemu sŭch- odpowiada lit.susti, 'parszywiec',łotew.sust, 'schnąć',ind.śuszjati,'schnie, Częstotliwe z wydłużeniem: pod-,u-,wy-,zasychać.Czasowniki na -nąć przedstawiają nieraz pień w podobnej postaci, por.oślnąć (ślepy),ogłchnąć (głuchy),rznąć,ulgnąć.

SCYZORYK, z łac.scisorium (por.scissura od scindere, 'krajać'),franc.cisoir;nowa pożyczka,z dodaną końcówką polską -yk od noż-yk.

SE,skrócone z sobie (p.siebie);wymawiane i sy; w drukach

z czasów saskich częstsze,przedtem i potem nieznane;ludowe,nietylko lwowskie.

SEDŁAK,zamiast siodłak, 'chłop', w 16.i 17.wieku,u Reja i i.,od sedla, 'siodła'('sioła'),przezwany z czes,sedlák;p. sioło.

SEDNO,p.sad.

SEJM, sejmik,sejmowy,sejmować; od s-jąć się, 'zebrać się'(p. jąć);jeszcze w 16.wieku odmieniano: sejm,sjemu,itd.,aż postać pierwszego i czwartego przyp. liczby pojedynczej zawładała;u innych Słowian sniem,snemu (Czesi pierwotną odmianę również utracili;odmieniają: sniem, sniemu;sniemowati),cerk.sŭnĭm przyimek sŭn i ĭm od jąć,imę), rus.cerk.sonm,sonmiszcze.U nas -jem (wedle naiem i podobnych) niepierwotne,zamiast -im (naim,naimu;dopiero do najmu dorobiono nowe naiem).W 16. wieku czeską postać (sniem) wyprowadzali przekornie Orzechowski i Paprocki,ale się nie utrzymała.

SEK, 'wino gotowane hiszpańskie' ('malaga',madera'), od 17.wieku,z włos.secco,'suchy'.

SEKIEL, o 'koniu siedmiogrodzkim': " jest na stajni sekiel farbowany" (w 17.wieku i w Francji farbowano koniom grzywę i ogon,np.czerwono u białosza),sekielczyk, 'siedmiogrodzki'; od Sekielów,'Węgrów siedmiogrodzkich', których przynależność etniczna (awarska,czy węgierska?)dotąd sporna.

SEKOWAĆ, sekatura,z włos.seccare,seccatura, 'nudziarstwo', od siccare, 'wysuszać';sekutny, 'dokuczliwy,swarliwy',przeważnie o babie,sekutnica;stąd i czeskie sekutný.

SEKRET, 'tajemnica'; w 15.i 16.wieku i 'wychodek',sakretem przezywany; sekretarz,co w 15. wieku tłumaczą słowem tajemnik (jak dziś jeszcze Czesi);sekretarz,sekretarzyk i nazwa 'biura, biurka'.Z łac.secretum,'co oddzielone' (secernere),secretarius.

SELEDYN, seledynowy,o 'kolorze zielonawym',przezwanym wedle pasterza Céladon z słynnej Astrei, romansu d 'Urfé.

SEMEN, 'kozak wyborowy',częste w 17.wieku: " na dragonów i semeny", "dragonja i semenowie", "semenów kajmakanem być"; z tur. sejmen (kaimakam, 'zastępca').

SEMPITERNA, o 'tyłku',żart .. szkolny,przedrzeźniający zwrot psalmu 77,72 (posteriora i sempiterna),z łac.sempiternus, 'co jest zawsze';podobnie żacy "kubitę" ('kobietę') z łac.cubare, 'leżeć',wywodzili,"dardańskiego osła" stworzyli,itd.

SEN, senny,śnić,sennik ('wykład snów',czes.snarz),od spać (p.); sen z +sĕp-n;lit.sapnas, 'sen',ind.swapna-, łac.somnus z +suopnos różnią się co do samogłoski:słowiańska twarda półgłoska (cerk.sŭn,rus.son)równa się grec. y z ŭ w hypnos, 'sen' (stąd hypnotyzować itd.).

SENAT, w 15 i 16.wieku znaczył i 'senatora' (jak rada i 'pana radnego'):" był jeden senat nat w Rzymie";z łac.senatus, 'starostowie',od senex,'starosta',a to od sen-, 'stary', lit. sĕnas,'stary'ind.sana-, gockie sinista, 'najstarszy'. Słowianie utracili to prasłowo,mają za nie wiotchy (p,wiotki) i stary (p.)Od łac.sen-i senjor,senjorat,i romańskie nazwy 'pana': seigneur,signore, itd.,jak i sire (wkońcu o 'królu').

SENS, sentencja,sensat ('poważny,statysta',ogólnie w 17.i 18. wieku,z włos.sensato),bezsensowy, sentyment (alny),sensualizm itd. sensyperda, 'gorzałka' ('zatracająca rozum,zmysły',Potocki), wszystko wkońcu z łac.sentire, 'czuć,mniemać'; cerk.sęszt', 'mądry'.

SEP, osep, 'danina zbożowa',p. sypać: prasłowiańskie;wusop w aktach 12.i 13.wieku nad Łabą.

SEPET, sepecik, 'skrzynka',z tur.sepet,a to z pers.sapat.

SER,z syr; prasłowiańskie;cerk. syr,czes.sýr.serb.sir,i t d.;serowy,sernik,sernica;serwatka z +syrowatka,serwatczany (u wszystkich Słowian,ale zniekształcane: s(u)rowatka,surutka,sirotka,rus. przestawione sywerotka);serzysko (również prasłowiańskie,cerk. syriszte, 'podpuszczka'). Prasłowo do pnia sur- (p.surowy); lit.sūras, 'słony',prus.i lit. suris, 'ser',niem.sauer (sūr-ougi, 'triefäugig'),nord.syra, 'serwarka'.W znaczeniu pierwotnem nie 'ser' twarog',lecz 'napój odurzający z mleka' (niby 'kumys'),bo ind.sūrja- (to samo słowo) taki napój oznacza;nazwy jednego wyrobu przesuwają się łatwo na drugi.

SERAF, serafim,jak cherub(im), hebrajska nazwa 'aniołów'(-im końcówka liczby mnogiej).

SERB',zbiorowe;Serbin (osobnik);u nas Sarbja (kraina nad Odrą),Sarbin (z pierwotnego surb-,niem.Surben,Sorben,łac. Sorabi;odmiana sírb-:,p.pasierb z pasirzb).Nazwa dwu wielkich szczepów słowiańskich: jeden na Północy,między Łabą i Odrą (część jego do dziś ocalała w Łużyczanach);drugi za Dunajem,na Bałkanie.Od nich przychodzili do nas w 16.i 17.wieku gęślarze z gęślami,Serbowie z serbami,i przygrywali,wkońcu tylko chłopom.Nazwa powtarza się w pasirzb;Serb (niepolska postać,z cerk.srb,łuż.serb) przezwany od pokrewieństwa (mlecznego),pasirzb niecałkiem mu równy(?);p.sarbać.W 17.wieku "serbska oracya (albo pieśń)", o 'sprosnych żartach'.

SERCE,stwardniało z dawniejszego sierce (co w 15.wieku stale),a to z +sierd-ce(-ce jak w słoń-ce,mieść-ce,itd.);sercowy;natomiast pierwotne serd- i sierd- w w urobieniach: zdrobniałe serduszko,serdeczko,serdeńko;serdeczny i t.d.,serdecznik, 'sworzeń';sierdzić

się, rozsierdzić się, sierdziście, siedziwy, 'gniewny', osierdzie ('błona sercowa'); miłosierdzie, miłosierny; "serdyt, a nie duż" ('a bez siły'), "korol ne serdyt," w 16. i 17. w., pożyczki z ruskiego. Prasłowo, w tej postaci (sŭrdĭce) już prasłowiańskie, gdy inne języki pierwotniejszą zachowały: lit. szirdis, 'serce', szirdai, 'gniew' ('rozsierdzie'), grec. kardia i kēr z +kērd (jak prus. sejr, siran), łac. cor, cordis (stąd nasze kordjaka, 'ból sercowy', kordjalny, 'serdeczny'); goc. hairtō, niem. Herz. Znaczy pierwotnie 'środkowość' (p. środa). U wszystkich Słowian tak samo: słowień. serb. czes. srdce, itd.

SERDAK, 'kaftan' (i o 'pancerzu'), od 16. wieku ogólne; łączą dowolnie z sercem; jest chyba ruskie.

SERDENIATA i serdiuki, 'kozacy', "serdeniat ostatki" r. 1673 i częściej, z tur. serden-giechdi, 'ochotnik wyborowy'; podobne pożyczki z tureckiego: semeny, dejneki, itd.

SERGA, 'kolczyk', w 16. wieku, z rus. sierga, skróconego z cerk. usieręg, prapożyczki z niem. Ohrring, t.j. z goc. tegoż postaci: +ausa-hrings ('ucho'-'pierścień')

SERGIEŁ lub usnacht, 'stróż domowy', w 17. wieku, z niem. Scherge, od czego i szarga (rz). Ale sierżant, franc. sergent, z łac. serviens, 'służący'.

SERPANKA, w 16. wieku, 'letnik', o stroju kobiecym, pożyczka z ruskiego (jak kołstka).

SERPENTYNA, 'kręta szabla', niem. Scharfentin, weg, sarfatil.

SERWASER, z sedwaser, zniekształcane wszelako (sylwaser u Potockiego); z niem Scheide-

wasser, ,płyn na rozpuszczanie ((scheiden)kruszców'.

SERWETA,serwis,serwantka,serwilizm,serwus (witanie,z węgierska'),wszystko wkońcu od łac. servire, 'służyć',servus 'sługa', właściwie 'stróż',poprzez włos. servito (stąd franc.serviette), servigio,servente itd.;europejskie(jak i konserwy,od servare, 'strzec').

SĘDŁA, u Cygańskiego r.1584, 'oka w sieci';od sąd?

SĘDZIAK, 'wojewoda u Turków', z sandżak (nasze ę w pożyczkach stale z an),pierwotnie 'proporzec',potem 'powiat pod zarządem chorążego'.

SĘDZIWY, słowo zupełnie zniekształcone,zamiast szedziwy od szady, 'siwy'(p);szedziwy przybrało (jak między itp.)nosówkę: szędziwy (por.oszędziały,'osiwiały'),a z tego poszło,z mazurska,sędziwy (mazuryzmów nie brak przecież w języku piśmiennym),co z sędzią zupełnie przypadkowo się zbiegło,skoroż sędziowie bynajmniej nie bywają sędziwi.

SĘK, sękaty,sękowacizna,sęczek i sączek osęka;prasłowo; ind.śanku-, 'kołek'; brak w lit.(szaka,'gałąź',?);rus. czes.suk.

SĘP, ptak,sępi; u wszystkich Słowian przeniesione na 'zachmurzenie lica' (podobnie od sowa:osowiały):cerk.posąpiti lice,osapněti, 'przestraszyć się',nasze posępny,sępić,itd.Prasłowiańskie, do siep-,p.siepać i siąpić.

SFORA,mylnie zamiast swora (p.); u wyżłów tyle,co u chartów smycz; przeniesione na 'zgodny szereg': " w jednej sforze (chodzą)cnota i chwała","przyjaźń z szczerością w jednej sforze","wiek dzisiejszy to rozsforował"; sforny,"konie niesforne";"Tatarzy sforują konie jak psy";"sforka psów";p.wrzeć.Czes. swora, 'zgoda',sworný, 'zgodny'.

SFORSOWAC i sforcować (się),'mocować,silić się'(w 17.wieku częste),

z włos. sforzare, sforzo, 'wytężenie, moc'.

+SI, +SIEN, ,ten'; właściwy zaimek wskazujący słowiański, u nas zastąpiony przez ten; ocalał w pewnych szczątkach i zwrotach: dziś, p. (t.j. dzień si); latoś (skrócone z lato się; do tego nowy przymiotnik, np. "latosie cielę");

do sich miast znano jeszcze w 16. wieku; do dziś używamy zwrotu: " do siego roku" (pisane razem: dosiego, i do jakiejś Dosi odnoszone!), co skrócone z "od siego roku do siego roku"; " ni to, ni sio", "ni taki, ni siaki"; w 14. i 15. wieku są i inne przykłady, ale jedynie cerk. zachowało pełną tego zaimka odmianę, u innych Słowian są resztki, albo przestarzałe (np. rus. siej, ,ten,). Prasłowo; lit. szis, ,ten'), sziandien (=rus. siewodnia), szimet, 'latoś' (metas, ,rok,), goc. himma daga, ,dziś, ,niem. heute (,dziś,) i heuer (,latoś'), z hiutagu, hinjāru; grec. ekei, ,tam, ,łac. cis, 'tu' (przeciwne trans).

SIABR, 'uczęstnik', w 15. wieku, w przemyskim Żywocie Jezusa Chr. zresztą tylko w zabytkach "litewskich", np. Statucie litew.; z rus. siabr, z prasłowiańskiego pierwotnego +sębr, ocalałego z nosówką jedynie w rumuń. simbra, z czego węg. cimbora, ,kamrat, towarzysz; lit. sebras taka sama pożyczka jak nasze siabr albo estońskie söbber, z ruskiego. Rumuńskie wywodzą z grec. symbolē, 'umowa,; w istocie to prasłowo, por. nazwę pruskiego szczepu Sambów, co urobiona przyrostkiem -b od sem- 'razem' (p. są-) i znaczy niby niem. Sippe, 'ród'.

SIAĆ, skrócone z +siejać, jak dziać z dziejać; sieję; siejba; częstotliwe siewać (wysiewać, itd.), a stąd siew, posiew, siewba, siewca i siewacz; siewka w 16 i 17. wieku nazwa gry w kostki, a stąd przynośnie o wszelkiej 'niestateczności': " igrane rzeczy świeckich siewki", "póki świata, póty takiej z nami siewki"; siewka i nazwa ptaka ,charadrius', lub siejka, siejocha, siewniczka (siennica), i o 'kuligu';

hreczko-siej. Tylko u nas +siadło (do siania), siedleczka, 'szufla do wiania zboża': "miasto siedleczki albo wiejaczki plewę odwiewała", roku 1597 (por. "siejęczka albo wiejeczka" r. 1500, dziś ludowe siedlacka i siedlecka), w 15. i 16. wieku i siedlącka (r. 1426), sierdząćka, sierlęczka u Leopolity (rl zamiast dl bywa nieraz). Prasłowo; cerk. sěti, sěją, i sějati; lit. sėti, sēju; łac. sā-tum, sē-vi, do sero (zdwojonego, z +siso), goc. saian (säen). P. siemię; +sieć.

SIADŁO, siedlisko, p. siedzieć; ale siadły, 'krępy, twardy', piszą w 16. i 17. wieku zamiast zsiadły ("mleko siadłe" również).

SIANO, sianożeć i sianokos, sienny, siennik ('wór wypchany sianem'), ale w 16. wieku i 'kosiarz'); prasłowo, lit. szienas, 'siano'; jest narzeczowo grec. koina, 'siano' (?). U wszystkich Słowian tak samo: cerk. sěno i t. d.

SIARA, siarka, siarnik, siarczany, siarczysty; oboczna postać do szary (p.); siara i 'pierwsze mleko krowy, (przed samym ocieleniem), również od koloru; "siara albo zsiadłe mleko", r. 1500.

SIĄGNAĆ, pień sięg- i sąg-; jest i siąg(a), tyle co sążeń; p. sięgać.

SIĄKAĆ, p. sączyć (pień sięk- i sąk-).

SIĄPIĆ, o deszczu, 'mżyć'; pień sięp- i sąp- w sęp, od pochmurności, posępności pogody (?); p. siepać.

SIĄŚĆ, sięzenie, p. siedzieć.

SIDŁO, sidełko (zamiast sidłko), usidlić, od pnia si-, 'wiązać'; prasłowo; lit. sieju, sieti, 'wiązać'; ind. sjati i si-nāti, 'wiąże', setu-, 'więzy'; grec. himas, 'rzemień', łac. sae-ta, 'szczeć', starosas. sī-mo, 'wię-

zy',niem.Sei-l, 'powróz'.Mnóstwo urobień w litewskiem:sietas i saitas,'powróz',saitai, 'więzienie'; prus.jarga-saitan,'puśliska,lit.sija,at-saile i atseilis,o wszelakich 'wiązadłach', łotew.saiklis, 'powrósło'.Równie liczne są urobienia słowiańskie dla nazw 'wiązania':sitowie,zbiorowe (od sit,sicie),nazwane,tak jak i łącze,od 'wiązania'(czemu obok łyka służyło); sieć,siatka (lit.saitas,to samo co sidło);dalej siła (niem.Seil; siła od 'wiązania',jak duży,dęgi, od 'łączenia'), Sit(owie),sieć, siła,wszystko prasłowiańskie, jak sidło;cerk.sět,sito albo osiło, 'stryczek',rus.siłok (stąd nasze siłki),siła,silĭn, 'silny' itd.P. +sieć.

SIEBIE, sobie się,sobą; si (skrócone,w mazowieckiem si-pęknę; sibretkowie,zamiast bratkowie;stale na końcu wszelakich złożeń: coś z cosi,ktoś z ktosi); ściągnięte: se,sy (p.);odmiana to zaimka zwrotnego,cerk.sebe, sebě,sę soboja, si (w swojasi, 'do domu',ocalało do dziś w ruskiem,co zresztą mi,ti,si nie zna); prus.sebei,sien,si; ind.sē,grec.hoi,łac.sibi,niem. si-ch.

SIEC, siekę; sieki, 'walki'; siecz lub siecza; odsiecz;nasiek i nasiekaniec;sieczka,sieczkarnia;sieczny (obosieczny), sieczysty;siekać,siekacz,siekanina i siekanka;siekiera z siekira (cerk.sekyra,w najdawniejszych zabytkach,w innych sěkyra wedle czasownika sěką, sěszti;u nas różnica niewidoczna,bo siek- z sek-,jak i z sěk-),a siekira od rzeczownika +seky (jak kopyto,koryto,włokita od +kopy, +kory, +włoky); sąsiek w stodole;zasiek, 'zapole'; osiek dla owiec,pasieka, 'wyrąb w lesie dla pszczół' (pasiecznik);przesieka dla obrony kraju ('las zawalony wyrębami') itd.W 15.i 16.wieku siano tyl-

ko sieczono, nie "koszono". Pień sek-, sok- w osoka (o 'ostrych liściach'). Prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian: cerk. sěką, sěszti, sąsěk, itd.; łac. secare, 'ciąć', secūris, 'siekiera', secivum, 'odcinek' (cerk. sěcziwo, 'siekiera'); w lit. z odmienną samogłoską: sykis, 'cięcie, raz' (przytaczają dawniejsze isekti i isz-sekti, o 'wycinaniu, wyrzynaniu', ?). W słowie Sicz ("Sicz zaporoska"), dosłownie 'zasieki, zasieczny', małoruskie i z ě.

SIEC, siatka, siateczka, nazwana od 'wiązania', p. si-dło; prasłowiańskie; por. niżej +sieć.

+SIEC, słowiańskie, czworakie: Jedno o 'wiązaniu', p. sidło, sieć, siła. Drugie o 'sianiu', p. siać. Trzecie o 'przesiewaniu', od niego si-to, sitko, prasłowo, lit. sietas, 'sito', dalej w czasownikach jak: przesiać, przesiewać, siejaczka, których nie oddzielamy od siać, siew, cerk. sěł, sějał, prosějati, 'przesiewać', lit. sijoti, grec. ēthō (z +sēdhō), 'przesiewam', ēthmos, 'sito'; różnicę obu pni, co u nas zupełnie spłynęły, zachowała litewszczyzna: sēti, sēju ('sieję zboże', sēja, 'czas siewu', sētas, 'siany'), ale sijoti, 'przesiewać', sietas, 'sito'. Czwarte sie-, si-, zupełnie odbiega: jego s- nie pierwotna sycząca (lit. łac. s), lecz gardłowa podniebienna (lit. sz, łac. grec. k), por. siwy, siny, cerk. sijati, sinąti, 'błyszczeć'.

SIEDM; narzeczowo i w dawnych tekstach sietm, co nic osobliwego, wedle ośm chyba zbezdźwięczniało; jak liczby główne pięć do dziesięć, jest to rzeczownik rodzaju żeńskiego ("ta siedm krów", cerk. "sedmъ tą chlěb"; siedmią dróg pobieżysz") urobiony od pierwotnego liczebnika (por. grec. hepta, łac. septem, niem. sieben) porządkowego, grec. hebdomos, łac. septimus, z czego u Słowian cerk. sedm, nasze siódmy; siedm siedmi (=49); "był w siedmiu dziesiąt lecieoh"; siedmnaście; siedmioro; prus. septmas, lit. dawne sekmas z tego, dziś septyni, septyntas; ind, sapta-, niem siebente.

SIEDZIEC,siedzę; sieść,dziś siąść, siędę; częstotliwe siadać,por.nasiadka,o ,kwoce,,sąsiad; liczne złożenia: wysiąść;odsiedzieć; "przesiadło mu" (,uprzykrzyło mu się,); rozsieść (rozsiedlina); posiąść(posiadać,posiadacz,posiadłość);osiąść (osiadać,osiadły);dosiąść (dosiadać,dosiadywać,a tak i inne,przesiadywać itd.); usiadka na polowaniu;siedziba; siadło. Prasłowo;w innych językach aryjskich przeważnie z krótkiem e,u nas i u Litwy wyłącznie niemal z długiem;lit. sēsti,sēdmi, ,sieść' i sēdēti, 'siedzieć',prus.sīdons,ind.sad-, grec.hedzomai,hedos,łac.sedeo, sēdes,goc.sita,niem.Sitz. Z samogłoską a (sadzę i t.d.)p. P.siodło i sioło;sąsiad (pod są-). Krótkie e w staroczes. sezi,sedēti.Nasze (i prasłowiańskie) siądę jak będę,lęgę, z nosówką we pniu.

SIELAWA, sielawki,nazwa rybek, w 15.wieku już zapisana;inna nazwa sułwica(?),jeszcze inna: siekluki(?); u nas w nazwach rzek (Sielawa) i miejscowości (Siekluki,stąd Seklucjan);nazwa sielawa powtarza się w ruskiem.

+SIEMIA, 'rodzina':prasłowo; u nas tylko w nazwach,Siemirad (Siemiradzki),Siemowit,Siemomysł (mylnie odnoszone do ziemi:Ziemowit).Panuje na Rusi, siemja,siemianin,obejmując,jak czeladź,i 'sługi',siomin,'sługa' szczególniej w języku cerkiewnym;u innych Słowian równie zapomniane, jak u nas.Lit.szeima i szeimyna, prus.seimins, 'czeladź',łotew. saime, 'familja'(wraz z czeladzią), saimenieks, 'gospodarz';ind.śiwa- i śe-wa-,'miły',łac.ci-vis (stąd nasze cywilny,cywilizacja), goc.heiwa (łotew.siewa), 'żona'; niem.stare hīwo i hīwa,o 'małżonkach'.

SIEMIĘ, siemionko;siemionka (i siemionćha?,druga nazwa ,makołągwy',r.1472):prasłowo;lit.semenś, 'siemię',semena (ptaszek),prus. semen,semeno (ptaszek),łac.sēmen, niem.Samen; od siać (p.).U wszystkich Słowian tak samo.

SIEŃ, sienka, przysionek (z mylnem io, zamiast ia; cerk. sěń, chorw. sinj), tłumaczy w biblji i 'dwór', 'pałac', 'przebytek' (Leopolita zastąpił je temi słowami); zdrobniałe sieńca ((w biblji; prasłowiańskiej); słowo to samo co cień (p.) i ściana (p.); grec. skēnē, 'namiot', skia, 'cień'; lit. siena, 'ściana'; z pierwotnego +skoina, skoina; z greckiego skēnē łac. scena (stąd nasze scena, sceniczny, itd.).

SIEPAĆ, 'targać, rwać', "siepając się o chorągiew", w Janczarze; siepak i siepacz, 'oprawca, kat', kamień siepiący, o 'rzeżawce', 'calculus', w 16. wieku; "rozsiepane osiadłości" u Reja. Prasłowiańskie; łuż. sepać, o 'biciu serca i pulsu'; małorus. sipaty, 'rwać'; z nosówką p. siąpić, sęp (por. stąp-: i inne).

SIERAK, siermięga, 'sukmana', od koloru, p. siara (szary); oba słowa późne; na Rusi powszechne, siermiaga, białorus. siermiaha; siermięga niby od +sierm, 'szary', lit. szirmas, 'siwy' (?).

SIEROTA, z dawnego sirota, a to od zapomnianego u nas przymiotnika, cerk. sir (w czeskiem do dziś o 'osierociałym'); prasłowo, lit. szeirys, 'wdowiec', szeirē, 'wdowa'; urobione przyrostkiem -r, por. awest. sae-, 'sierocy'. Jak pierwotne sir, tak zapomnieliśmy i urobienie jego: siromach, u Reja i i., z ruskiego nowo przejęte, o 'biedaku, nędzarzu'. Pomiajamy sierocy, osierocić, itd.

SIERP, z dawnego sirzp, sirp; od niego nazwa miesiąca sierpień (i u innych Słowian, np. u Słowieńców: mali i veliki srpan, o 'lipcu' i 'sierpniu'; chorw. srpań); sierpik. Prasłowo; brak go w lit. (jest tylko łotew. sirps i sirpe), greckie harpē, 'sierp' łac. sarpio i sarpo, 'obrzynam'. Oboczna postać skerp (kerp). U wszystkich Słowian

tak samo:cerk.itd.srp,rus. sierp,itd.

SIERSĆ,od 15.do 17.wieku często bez s: sierć;sierzchl,sieršl, o'wełnie-sierści',"sirszl kozia" w biblji;nasierszały, 'najeżony'; lit.szerszas,'mrowie'czes.srchký, cerk.srchek,o 'szorstkim'(sz-nagłosowe pojawia się tu często,rus. szerst',ale cerk.srst'); staroniem. hursti,o 'czubie'.

SIERSZEŃ, dawniej sirszeń;prasłowo;cerk.srszeń i srszel,srsza (i ze wsuniętem t: strzel),rus.szerszeń (tak i u innych Słowian;u Czechów, jak u nas,srszeń;mają oni jednak i srszeti, 'szaleć' i 'brzęczeć': "hniew srszi","jiskry srszi", 'sypią się').Lit.Szirszuo i z licznemi odmianami szirszinas, szirszlys,prus.sirsilis;niem. Horniss,łac.crabro,bo nasze s z k podniebiennego (por.sierść).

SIETNY, 'nędzny',tylko na Podhalu i u Tetmajera.Prasłowiańskie; cerk.sěta, 'smutek',sětowati, rus.sietowat','smucić się' serb.sjetan,sjetno, 'smętno'.

SIEWIERZ, u nas już tylko w nazwach miejscowych,u Czechów jeszcze o 'śnieżycy',rus.i cerk.siewier, 'północ' (ale nazwa Sybir tu nie należy), siewiernyj, 'północny';Siewierzanie,Sewrjuki,szczep wschodniosłowiański nad Desną (Nowogród siewierski),a Siewierz za Dunajem.Prasłowo; lit.sziaurys, 'wiatr północny', sziaurě, 'północ',sziaurys, 'wściekły (o wichrze)';goc. skūra windis, 'burza',niem. Schauer;łac.caurus (bez nagłosowego s-), 'wiatr północno-zachodni'.Nasze s z sk.Znaczenie pierwotne nie od położenia,lecz wyłącznie od 'wiatru, burzy'.

SIEGAĆ,sięgnąć; w licznych złożeniach jeszcze pierwotne siąć:dosiąc,przysiąc,osiąc;

dosięgać,przysięgać,przysięga, przysiężny,krzywoprzysiężnik (Słowianin przysięgając dotykał ręką ziemi,sięgał do niej); siąg siążeń,dziś sąg,sążeń(p.);bez nosówki sag w posag (p.).Prasłowo;lit.segti,sagyti, ›przypinać›, sagas,saga,sagtis, ›klamra›,ind. ā-sadżati, ›przypina›,sakta-, ›przypięty›,sakti-,›zawieszenie›, awest.fra-handżati, ›przywiesza› (z nosówką,jak u Słowian).Cerk. prisęga,sęgnąti,sężiń,›sążeń›, czes.sáh,přísaha,rus prisiaga.

SIGAĆ, ›rzucać›,narzeczowe (w 16.wieku zapisane jako mazowieckie; "kamyckami sigali").Prasłowiańskie;rus.signut›,›skoczyć›, cerk.sig, ›kostka,(w losowaniu), serb.siga,o ›zędrze›.

SIK, sikać siknąć,sikawka,odmiana od sykać,p.syk;por.rus.sikawa, ›plotka›; dalej siklawa, ›wodospad›,na Podhalu,z węg.(por. czes.seklavý, ›trzęsący›,?);cerk. sikawica, ›trąba wodna›.Dalej sikora,sikorka,zachodnio słowiańska nazwa ptaszka, ›parus›,od syku, ›pisku›,czes.sikora i sýkora (p.syk); nasza pisownia 15. wieku nie stanowi o właściwem brzmieniu,jej szykora można tak i owak czytać,ale w 16.wieku stanowczo sikora;przyrostek jak w piskorz,komor.

SIŁA,silić się,silny;usilo, albo: ›praca,trud›,często w psałterzu i biblji,stąd usilny i usiłować (się);albo: ›gwałt, krzywda›,nasile;posilić,posiłek, posiłkowy (np.huf);wy- i przesilić,przesilenie,i t.d.Jak moc lub duży (p.),siła znaczy i ›wiele›: "siła złego dwu na jednego", szczególniej w dawnym języku,u Reja i innych (dziś jeszcze Rusin, kupując,pyta:syła?,›wiele?›).W psałterzach i i.silno,›bardzo›; silny, ›gwałtowny,wielki›,np.o deszczu.Przezwana siła od ›wiązania,ścigania› (p.sidło, +sieć); por.lit.at-sajła, ›postronek›, at-sajninkas, ›przyprzążka›,saitai, ›więzy›; ind.si-, ›wiązać›,niem. Seil; lit.syla,syliti są pożyczki od nas,ale prus.seilen, ›pilność›, seiliska, ›nabożeństwo›,no-selis,

,duch
'duch' są rodzime.

SINY, sinić i sinieć, siniak i siniec, zsiniały; siność, o 'modrym kolorze', sinidło; sinogardlica i sinogarlica, sinogarliczka, mylnie i synogarlicą pisana; dawniej sini, cerk. siń, ruś. sinij; ta nazwa koloru, zarówno jak si-wy, sia-ry (szary) szady (sē-d), od pnia si- (p. +sieć), obficie u innych Słowian zastąpionego, u nas wygasłego (por. kaszubskie sejać, o 'ogniu'), cerk. sinąti i si-jati, 'błyszczeć', z wokalizacją o: pri-soje, 'miesce słoneczne', i o-soje (ot-soje), 'cieniste (precz od blasku słońca)' rus. sijatelstwo, 'ekscelencja', sijajuszczyj, 'błyszczący'. Tu odnoszą nazwę 'stycznia' czy 'grudnia', prosiniec (u nas w biblji, z czeskiego), kiedy słońce znowu błyśnie (?), ale tłumaczą to całkiem odmiennie (por. Miesiące). Prus. sineco, dla 'sikory, zachowało może polską, dziś nieznaną nazwę ptaszka: sinica u innych Słowian dla niegoż powszechne. Z takiemi samemi przyrostkami: goc skei-nan, niem. scheinen, Schein; goc. skei-rs, niem. schier, 'czysty, błyszczący', starosas. skimo, 'blask'; ind. czchájā-, 'blask' to same słowa znaczą i 'cień', p. cień i ściana); brak odpowiedników w lit. oprócz nazwy 'ściany' (p. ściana) i 'maści'. Pień pierwotny: skâi-, ski-, z podniebienną gardłową.

SIO!, okrzyk na ptaki; "i sio rzecze sroce", u Potockiego, jak dziś u ludu.

Siodło, siodłać, siodełko; siodłaty (o gęsi, "na białym denku czarny lub płat płowy", Potocki); siodlarz (około r. 1500); siodłowy; od sed-, p. siedzieć; postać pierwotna +sed-ŭło, dlatego rus. siedłó; słowo nietylko prasłowiańskie, ale może jeszcze dawniejsze (brak go w litewskiem; łotew. segli pożyczka z ruskiego, gl z dl w narzeczu pskowskiem); inaczej urobione niem. Sattel, co nie pożyczka, i goc. sitls, greckie hellā, łac. sella (z +sedla); wszystkie znaczą 'krzesło, siadło'. Zupełnie odmienne nasze dawne siodło 'wieś', p. sioło, z +sed-lo (bez półgłoski, dlatego wypada d na Bałkanie i Rusi, jak zawsze); łac. solum,

'ziemia',co do naszego sioła zawsze przyplatają,jest mu zupełnie obce (lit.narzeczowe sała, 'wieś',pożyczka z ruskiego;cerk. seło, 'pole',niczego nie dowodzi); z solum łączą langobardzkie sala p.sala).

SIOŁO, 'wieś',sielski.sielanie, sielanka ('włościanka'; Szymonowic r.1612 'poemat sielski,idylę',pierwszy sielanką przezwał),sieluszka, wszystko od 16.wieku z ruskiego przejęte (małoruskie seło),zamiast polskiego siodło,co ocalało do dziś w nazwach miejscowych:Długosiodło,zdrobniałe Siedlce: czes. sedlo,sedlàk, 'chłop',nasze siodłak,siodłaczek,siodłaczka,jeszcze w 17.wieku o 'chłopach'używane (u Reja z czeska sedłak);przysiodłki, jeszcze w 15.wieku (dziś przysiółki, a do tego nowe przysiółek).P. siedzieć,por.siodło.W ruskiem seło 'wieś' (z sedło)i sedło (końskie) wyraźnie różnią się brzmieniem: w seło z dł wypadło d (jak w mydło, 'mydło',pał, 'padł',i t.d.),w sedło między d-ł oniemiała półgłoska. Natomiast w czeskiem i polskiem oba te słowa,i na 'wieś', i na 'siodło końskie',mają to samo brzmienie: u Czechów sedlo,a u nas siodło;różnice dalszych postaci dla obu znaczeń były zbyt drobne (drugi przypadek liczby mn.:siódł i siodeł; zdrobniałe: siodłko i siodełko), nie dziw więc,że sedło-siodło w znaczeniu 'wieś',niegdyś ogólne w całej zachodniej Słowiańszczyźnie,wyszło z używania. Ale dla tego pierwotnego siodło = 'wieś'były nazwy miejscowe rodzaju nijakiego,i dopiero od 16.wieku poprzechodziły na męskie,np.Rypin,od 16.wieku,zamiast dawniejszego Rypino (domyślne:siodło),i tak w setkach nazw. Znaczyło siodło 'siedzibę,domostwo',stąd siedlić 'mieszkać' (por.bydlić od bydło),osiedlić się,usiedlić, 'zbudować'(w 14. wieku);siedlisko, 'miejsce po domostwie', dawniej siedliszcze (niem.Zedlitz);w biblji dosyć dowolnie: "na siedlisko" ("plac",Leopo-

lita),"po siedliskach" ("po polach",Leopolita).Przysiodłki, ułatwione w wymowie na przysiółki, przyczyniły się także do przyswojenia i zupełnego spolszczenia ruskiego seła (białoruskie (siało).

SIOSTRA, ze wsuniętem t,jak w niem.Schwester,lit.bez niego: sesuo,drugi przypadek sesers (i my niegdyś tak odmieniali,jak mać,macierze),ind.svasar-,łac. soror z +svesor,i t.d.Odnoszą nazwę do zaimka swój,niby złożenie z jakiemś prastarem sar, 'żona'(?).Urobienia dalsze: siostrzeniec,dawniej siestrzeniec, siestrzenica,siestrzanka,wszystko od siestrzan (= lit.seserėnas); prus.swestro,dla 'siostry',na pożyczkę niemiecką zupełnie nie zakrawa.U wszystkich Słowian tak samo,sestra.

SIPOSZ, 'piszczek'od węg.sipos, o tem samem znaczeniu,z zachowaną końcówką węgierską-osz;przejęte jak dobosz,od węgierskiej Batorego piechoty.Obce zupełnie naszemu rzadkiemu sip-,o 'chrypce':sipieć,sipkość,siplawy,co u innych Słowian częste: cerk. osi(p)nąti, 'ochrypieć',sipota, 'chrypka',serb.sipati i sipnja, o 'astmie'(u nich sipiti i o 'mżeniu,siąpieniu'); ale czes.sipieti,to rus.szipiet',syczeć'.

SITO do przesiewania,sitko; prasłowo;lit.sietas, 'sito', prus.siduko (czy nie z naszego sitka?);pień si-,p.siać i +sieć; sitarz,"wąs sitarski", 'zawiesisty',w 16.wieku;sitko w 17. wieku i nazwa gry ("zamieniają miejsca,grając sitko"),szczególnie dziecięcej,przenośnie tylko o dorosłych.

SITOWIE,zbiorowe do dawnego sit,sicie,roślina 'iuncus'; nazwane od 'wiązania',bo sitem i łączem najpierw wiązano (por.łac.iuncus od iungere, 'łączyć'); p.sidło i +sieć. Częste w nazwach miejscowych,

jak Sitno (niem. Ziethen).

SIWY, siwieć, osiwiał; siwiec i siwosz, siwizna, siwawy; siwarnik; nazwa ptaszka na Podhalu; prasłowiańskie, od pnia si-, p. siny; lit. szywas (o koniu, zającu), prus. siwas; tak samo u wszystkich Słowian Por. +sieć.

SKAŁA, skałka, skalny, w obu znaczeniach, ,kamienia' i ,szczeli, rozpadliny'(to dziś nieużywane, w 16. wieku dobrze znane); skalisty; zbiorowe: skale; skałuba i skadłuba, 'szczelina' (łuż. szkałba ze skałuby), d wsunięte, jak nieraz. P. szczel. U Słowian tylko te rzeczowniki, skała i szczel; w cerk. i na Rusi jeszcze i skolka, 'muszla', obok skałki, a dalej i skalit', wyszczerzać zęby', zuboskał, ,ten, co się przedrzeźnia; u nas skolić (o psach), ale i skulić, może od skuły, 'pyska'. Pień skel- (z wokalizacją a: skal-), o'szczepaniu' ;na Litwie jest jeszcze czasownik skelti, skaldyti, skiliti, 'szczepać', skała, 'łuczywo', skylē, 'szczel, dziura, otwór,; grec. skallō, 'grzebię'; goc. skilja, 'rzeźnik', anglosas. scelian, 'dzielić', niem. Schale (anglosas. scalu, nord. skel, o 'muszli'). Na Białorusi nawet "szkelić zuby", szkeli, 'żarty', jakby od niezmiękczonego skel-. Oboczna postać z r, p. szczerzyć.

SKARB, skarbowy, skarbić; podskarbie (później podskarbi), skarbnic(zk)a (ale skarbona pomieszała skarb z karboną biblijną); przezwane od 'pieczałowitości, starania'; słowo samo przeszło od nas na Ruś; skarb, o 'inwentarzu domowym'. Prasłowiańskie; cerk. skrb, 'żal, zgryzota', rus. skorbiet', 'troszczyć się, smucić', oskorbit', 'urazić'; serb. skrb, 'troska', skrbiti, 'troszczyć się, opiekować'. Czesi posiadają ten pień w postaci dwojakiej: škrb(l)iti, 'skąpić', skrboń, skrbec, ,sknera'-, a więc 'skarbić sobie'; bez s- w ich osobliwem: krb, 'ognisko', krbec u kosiarzy, krboniti, 'chorować' ('u krbu się wylegiwać'), krbanie, 'dzban' (od przechowywania; -an zwykły przyrostek dla nazw naczyń itp.), por. serb. krbonj,

krbula, ,kozub',co z nazwą 'kosza' łacinską,corbis,i niemiecką,Korb, łączą jak najmylniej,niby pożyczkę.

SKARGA, skarżyć,powtarza się w łuż.skoržić (skoržba) i skaržyś; liczne złożenia;pień skŭrg-(oboczny do skrĭg- w skrzeżet,p.zgrzyt), przeniesiony ze znaczenia zmysłowego na duchowe.

SKARPA, to samo co charpa,charpięcie,o ,urwisku,lochu,dole',w 17.wieku,dziś nieznane;p.charpy. Drugie skarpa,albo szkarpa,z włos. scarpa, 'sciana nasypu'.

SKARTABEL, średniowieczne ścirciał(k)a, o,szlachcicu nieosiadłym,, z łac.włos.scartabello,' piśmidło'.

SKARZYK, 'pierzga,pierwsze wiązanie pszczelne w ulu';prasłowo; lit.korys,to samo,bez s-.

SKĄD,p.kędy.

SKĄPY,skąpić,skępca,skąpiec, skąpstwo;prasłowiańskie,od pnia skom- (p.szczmić),z przyrostkiem -p.; por.oskoma;bez s- por.czępieć(od skemp-). Tak samo u wszystkich Słowian: czes.rus.serb.skup,skupost,skupiti.

SKIBA, skibka,skibić się (o roli,Potocki),z niem. scība,cośmy w nowszej postaci pzejęli jako szyba z Scheibe; Czesi mają skywa; od nas na całą Ruś.w obu postaciach, skiba i szyba.

SKLEP,za-lub osklepić,sklepowy,sklepik,sklepikarz,p. klepać.Jak niem.Gewölbe znaczy 'sklepienie,komorę,piwnicę'a przenośnie ,kram,handel';za tym przykładem nabrał i nasz sklep ('sklepienie,)od końca 17.wieku podobnego znaczenia, 'kramu', obcego innym Słowianom (czes. sklep, ,piwnica,.rus.sklop przy piecu itd.).

SKLĘCZYĆ,;'skrzywić',sklęczony, w 14.do 16.wieku p.kluka pod klucz.

SKLUT, 'topór,,tak samo w lit. sklutas.

SKŁOBIONY, w 16. wieku, o ptaku, 'co się odął', sklabiony u Reja; cerk. sklabiti są, 'rozziewać usta', czes szklebiti zuby, 'szczęrzyć', szklebiti se na koho, 'urągać mu'.

SKNERA, skner, 'skąpiec', sknerstwo; e z y; pień także i kn-, knysać i knesać, 'rozrzucać', knerać, 'słabować' (por. knysz); wyłącznie nasze.

SKOBEL, 'haczyk'; skoblica służy do skoblenia, 'wystrugiwania, dłubania'. Prasłowo; łączy u nas dwa znaczenia: jedno 'heblowania' (skoblić, np. korę z drzewa, 'zrzynać'), drugie 'zahaczania, zakrzywiania'; cerk. skobl' jest 'hebl', a skoba 'klamra'; tak samo w ruskiem; czes. skoba i skobla. Lit. skobti, skabyti (a jest i z p: skapoti), 'strugać', łac. scabo, 'strugam', scobina, 'piła'; goc. skaban (dziś schaben), 'strugać, drapać', nordyj. skafa, 'drapaczka.

SKOFJA, szkofja, z włos. scuffia, 'czepiec'; przeważnie o 'szpicy hełmu lub chorągwi', w 16. i 17. w.: "skofijka dla prezenty na wierzchu u drąga", "mam ja do niej (kity) skofią", "na hełmie dwoista szkofija", "pierze i szkofiją od wierzchu".

SKOJEC, z skociec, skoćca (por. kojec z kociec), a to od scotus (lit. skatikas), co oznacza i 'pieniądz' (dwa grosze), i 'wagę' (trzy skojce w uncji, półtora w łócie); z łac. scotus, niem. skott wedle pruskiej stopy menniczej. P. skot.

SKOK, skoczyć, skoczek, o ludziach (w 16. wieku jest i skokan)) i o 'koniku polnym', skoczka, skokny, skokotliwy (w 16. i 17. wieku) obok skokliwy; skakać, podskakiwać, podskok, wyskok. Prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian; lit. szokti, 'skakać'.

SKOLIĆ, p. skała.

SKOMLEĆ, skamlać, o 'psim sko-

wycie'; prasłowiańskie; cerk. skomati i skomljati, 'o chrząkaniu świń';czes. skomliti (i skoliti),o psie;rus.skomlit', 'skolić' (ale i o 'płaczu'),cerk. skomlet', o 'skardze,wyrzucie' (podobnie w łuż.);należy do skom-, p.szczmić.

SKOMOROCH, "po skomorosku"; w tej postaci,w 16.i 17.wieku, pożyczka z ruskiego,o 'niedźwiednikach', 'dudarzach', i 'chodzących z lalkami,t.j.marjonetkami';ale w 15.wieku jest przymiotnik skomrośny albo skomroszny, o'bezwstydnym,nieskromnym' (do dziś po narzeczach,zniekształcone:szkowrośny,skowryśny itp., o'wesołym,zwinnym'),i ten dowodzi,że to słowo prasłowiańskie,nie z grec.zmyślonego ni z innego obcego słowa czy imienia; wywód jednak niepewny;może przedrostek sko- i +morch od moroczenia, 'tumanienia'(?).

SKOP, skopowy,skopek, 'baran trzebiony'; skopić, 'trzebić'; skopiec, 'trzebieniec'(skopcy ruscy).Prasłowo (niem. Schöps pożyczone z niego),do skep- (p.szczepać);lit.skopti, 'wydrążać' (i z b:skabēti, 'obrzynać'), grec. skaptō, 'okopywam'łac.capo, 'kapłon'.U wszystkich słowian tak samo: cerk.skopĭc, 'rzezaniec',u Serbów i Czechów szkopiti obok skopiti.

SKOP, skopiec,nieraz z szk- (sk- i szk- wymieniają się stale u Czechów i nierzadko u nas),o 'naczyniu',np."szkopiec mleka",z niem.scaf,dziś Schaff,które przejęliśmy powtórnie,późno,jako szafa (rus. szkaf i szkap).

SKOPEC, " w skopec chodzić" w 17.wieku,o psie gończym, 'tropiącym na wspak'.

SKÓRA, skórka,skórkowy,skórzany;skórznie i skórnie,skórzenki, 'buty,buciki';skórny (naskórny),skórnik,'garbarz';

skorzyca, ›cynamon‹(przestarzałe,czes.skorzice); postać z u (ros. szkura,czeskie narzeczowe skura) u nas niemal wyłącznie w skurłat, szkurłat,co z skuratu poszło,o ›kawałku skóry‹.Słowo to samo co kora(p.),dzisiejsze rozróżnianie obu nie pierwotne: korę drzewa dawni pisarze i lud (np.wielko- i [illegible] polski)stale skórą nazywają.Obie postaci,z s- i bez niego,nietylko prasłowiańskie (cerk.kora i skora,itd),ale i prasłowa; tak samo w lit.skara, ›szmat oddarty‹i karna, ›łyko‹ (czasownik kerti,atkerti,o ›odstawaniu skóry‹);ind. czarman-,› skóra‹,grec.keirō, ›odcinam,strzygę‹; łac.caro, ›mięso‹(stąd karnawał,(in)karnacja,karneol,itd.),a jest umbryjskie karu, ›dział‹; nord. hörundr i anglosas.heortha,o ›skórze‹,anglosas scearu, ›dział‹. Pierwotny czasownik w lit.skirti, ›dzielić‹,nord.skera, ›strzyc, urzynać‹,skor, ›karb‹,skurthr, ›rznięcie‹,niem.skerjan,scheeren, ›strzyc‹.P.skorupa.

SKORUPA, skorupka,skorupina, i skrócone skorpa (skorepa),a obok niej szkarupa i s(z)karłupa,co się u innych Słowian powtarza; cerk.skrałupa i skrałuszta, ›kora‹,przybiera najrozmaitsze postaci:słowień, [illegible],szkralub,szkrelup, kreluszt.szkrlup,o ›śmietance‹m czes.s(z) kraloup,o ›skórze (na mleku)‹,o ›lodzie‹,tak samo z ł i w rus.s(z)korłupa,jakby łupa czy łuska wpływały. Wszystko widocznie od skóra,z rzadkim przyrostkiem -up (por. gorjup od gorje-, ›gorzki‹). Obok skor- i szczer-:szczerzupa,szczerzupina.P.skóra.

SKORY, skoro;skorusza, ›jarzębina‹; we złożeniach:skoropis, skorowódz [illegible] skorojrzy, ›rychło [illegible] dojrzewający‹,a przez stałe rozpodobnianie dwu r; skołojrzy, skołożrzywy,u Potockiego jedno obok drugiego: "owoce skorozrywe" i "nadzieją skołozrywą płoszy", frukt skołozrywy".Prasłowiańskie i prasłowo zarazem; gdzie indziej z samogłoską e: lit.skerys, ›konik polny‹,grec.skairō i skirtaō, ›skaczę‹anglosas.scere, ›konik polny‹,dawne niem.scerōn,

'bujać';jest i ch- z sk-,p. chart.

SKORZEC, 'szpak'(u Cygańskiego r.1584: "szpak,co ji skorcem zowę"),dziś jeszcze u Kaszubów skorc;p.skworzec.

SKOT, 'bydło'; skotak,skotarz, skotnik, 'pastuch';skotnica, 'wygon';w 14.i 15.wieku ogólne (po rotach,"nie pokradł skota", ciągle;w psałterzu i bibl ji),ale już Leopolita zastąpił skot,skocki,przez "dobytek", "bydło","bydlęcy"; "skotopas albo wołowiec", skotopaśca,więc Kochanowski 'bukolika' skotopaskami obzywał; "od człowieka aż do skocięcia",w obu psałterzach.W cerk.i starorus. skot nietylko 'bydło',ale i 'pieniądz'.Jest to prasłowiańska pożyczka z niem.,gockie skatts, 'pieniążek,pieniądz',niem.scaz,dzisiejsze Schatz; tylko w narzeczu fryzyskiem również 'bydło' znaczy,zresztą zawsze tylko 'skarb';Słowianom niemal wyłącznie 'bydło', ale to niczego przeciw pożyczce nie stanowi.Gorzej wadzi,że pochodzenie słowa niemieckiego niejasne;przypuszczają,że znaczyło 'przypłodek,czynsz', 'co odrzucone'(?) My jedni z Słowian słowo zapomnieli,zastąpili je nowszemi (bydło,i t.d.).

SKOT,to samo słowo co poprzednie,ale zostało nazwą 'monety'; w rotach 14.i 15.wieku co raz się powtarza,z dawnym drugim, przypadkiem liczby mnogiej: "ośm skot", "przez sześci skot"; zdrobniałe skociec:" połczwartanaćca skoćca";p.skojec.

SKOWERA,dawniej skowyra, 'pies', i ogólnie o 'bydle' (prus.skewre, 'świnia';stąd?);przyrostek -yr do skow-,p.skowyt(?).

SKOWRONEK (i odmienne postaci), dosłownie:"co za (sko-) wronka" (jeszcze rodzaju męskiego,wron); sko-,jak ko-,przedrostek dziwu, śmiechu,p.skomoroch.Nazwa to prasłowiańska (cerk.skowraniec), ulega jednak wszelakim odmianom: na Rusi żaworonok,na Małej żajworonok i hajworonok; najdalej odbiegł czes.skrziwan i szkrziwánek.

SKOWYT i skowyk, skowytać, skowyczeć, o ,skomleniu›, "nie skowiknie pies", biblja (zaskowyczy, Leopolita); cerk. skyczati, o podobnych głosach; bez s-, kuwiek(p.) i kuwikać, o sowie: "jako sowa kowiekać", kuwieczka, ›piszczałka do wabu'; słowień. skowik, o 'krzyku sowim›, u Serbów skwiknuti, skwiszati, ›skomleć›.

SKREWIĆ, p. krewić.

SKROBAĆ, skrobanina, skrobia ('mączka; nazwa 'krochmalu' słowiańska), skrobacz(ka). Prasłowo: skreb-(ogólne na Rusi, skriebt, skriebu, skriebat', cerk. oskrebą, 'oskrobię› małorus. wyskrebky, -u nas chyba w skrzybać', ale to i o 'lataniu' się używa); skrob-, a do tego częstotliwe skrabać, od czego i szkrab, 'smarkacz'. Do skrob: skrobotać, u Reja i i.; obok niego postać z ch: chrobotać i chrobak- ›robak›(p.). Złożenia: skrobipiórko. W 15. i 16. wieku skrob', ,parchy'. W 16. wieku skrabać, skrabnąć, częste np. u Reja i o ,dotykaniu sławy,, o 'uszczypku'; skrabowaty, i o 'chropawej korze'. Lit. skrebēti, o 'chrobocie›, at-skrabai, 'odpadki od sukna', itp., anglosas. sc..., screpan, 'skrobać', dziś niem. schrapen (to samo).

SKRÓDLIĆ, ›bronować› ("rolnik radli, skródli"; piszą i przez u, mylnie); prasłowo; rus. skorada, 'brona›, skorodit'; pień skord-, z połgłoską skurd-, p. oskard. Bogaciej zastąpione w lit.: skerdžiu, 'rzezam›, skerdėti, 'pękać (o skórze)', skardus, 'stromy (o brzegu)', iszskardyti, 'ugniatać ziemię'; pomijam inne słowa, przeniesione na 'nodzę'.

SKROM, ,tłuszcz'; jak cerk. skram, rus. skorom dowodzi, z pierwotnego +skorm, to samo co karm (p. karmia); tu s- nagłosowe ocalało. O zającu mówiło się stale skromny, nie tłusty.

SKROMNY, skromliwy, poskromić

i poskramiać,może wyłącznie polskie (bo ruskie są pożyczki),zresztą tylko łuż.,więc nawet co do nastepstwa brzmień niema pewności;ale czes.skromný,jeśli rodzime, ustala to jako przynależne do skrem- (p.krzemień).

SKROŃ ("albo pieski"),z pierwotnego +skorn-,wedle kaszubskiego skarnia,cerk.skranija,czes.skráń; brak na Rusi; w greckiem kranion, 'czaszka',bez s-(?).

SKRÓŚ, nawskróś,cerk.krozě,serb. krozě i skrozě,rus.skroz i skreź, małorus.skriź i kriź,czes.skroz i skrz,należy do cerk.czrěz i czrěs, rus.czerez,co z +kerz-poszło;lit. skersas, 'przeciwny' (o kierunku, 'boczny,przeczny'),prus.bez s-: kersan = czerez, 'przez'; innemi słowami: obok skers- jest oboczne (z wokalizacją o) skros-; grec. en-karsios, 'krzywy,ukośny';rs nie przeszło jednak,jak zwykle (por.groch i i.),w rch.

SKROWITY , 'skromny',przestarzałe;nieskrowity, 'nadęty,wyniosły';od skrow;por.czes. skrovný, 'mały, mierny,co się kryje' (w cerk. i rus.skrow, skrowiszcze,sokrowiszcze,'skarb', co i Klonowic w Lublinie od Rusi przejął);p.kryć;skrow,"ani skrowu pobrali"('skarbu'?, 'schowania'?),r.1406.

SKRZAT, w słowniczku z r.1500: "duchy rodowe,lary (rzymskie), skrzatkowie,ich zowiemy mali ludzie",w znacznie starszym rękopisie: "mali ludzie" ('pigmeus') krzat (zam.skrzat);do dziś u ludu znany,jest i skrzot; powszechne u Słowian zachodnich; u Czechów szkrátek,szkrzitek, u Słowieńców szkrat(el),o 'jędzy'i o 'duchu-górniku'. Prasłowiańskie ubożę czy dziada (lub "domowego") zastąpił więc niem.Schratt, 'duch leśny,dziki mąż',staroniem. scrat(o).

SKRZEK, w podwójnem znaczeniu; raz o 'skrzeczeniu,skwier-

czeniu,: "orłowy skrzek","żabi skrzek",stąd nazwa skrzeczek i krzeczek (bez s-) dla ,chomika' już od 15.wieku,skrzekliwy,skrzekot;sroka i łabędź skrzekoce,lub krzekta (bez s-),Od ,skrzeku, żabiego i drugie znaczenie słowa, ,ikra żabia,: "kiedy żabi pada skrzek"; w obu znaczeniach niemal ogólnie słowiańskie: czes. skrzek,krzekati,szkrzekati,szkrkati,o ,skrzeczeniu',skrzeczek, 'chomik' (u Łużyczan szkriekawa, ,sojka'),i serb.słowień. okrijek,krek,czes.okrzehek,rus. krjak.dla ,żabiej ikry,i dla rośliny wodnej ,zanichellia palustris,,albo ,lemna', ,wodna rzęsa'.Nieco odmienna postać lit. kurk-ti, ,skrzeczeć, (o żabach) i kurk(u)lys, 'ikra żabia',ale i tu zgoda co do znaczeń.

SKRZELI, oskrzele,u ryb to samo co skrzydła u ptaków (p.skrzydło); u Serbów bez s-: krele,krluszt i kreluszt,w cerk.czrělustnja z odmiennem następstwem brzmień (z pierwotnego(s)kerl-).

SKRZEPT, tyle co chrzept,p. grzbiet.

SKRZĘTNY, skrzątwać,p.krzątać się.

SKRZYDŁO, skrzydłowy,skrzydlaty,skrzydełko; od nieistniejącego już u Słowian +skrzyć, ,latać,jak skrzele dla pływania (powtarza się też ten sam przyrostek -ut,u Serbów i Słowieńców, kreljut, ,skrzydło').Zachowaliśmy s- nagłosowe;u innych Słowian odpadło: cerk.rus.kriło,czes.krzidlo, u nas w 15.wieku stale krzydło obok skrzydło (nie z czeska,bo tak bywało u nas samych,por.skrzynia).Na południu okril,u Czechów krzidlo przenosi się na człowieka, niby ,ramię',pacha,,np.w legendzie o św.Katarzynie pustelnik oddaje królewnie obraz "pod krzidlo", ona go zaś "pod paži ujemszi...." i t.d.Pień skri-,o,locie, i ,cięciu,,u Słowian tylko w urobieniach,np.skrižal (z+skrigēl),o 'wyciętej,wyciosanej tablicy,płycie',podhalskie skrzyżal (krzyż to samo,por.serb.križati,rus.czekryżyty, ,rozcinać,;to słowo na Zachodzie zaginęło bo inny krzyż,p..je

wyparł); p.krynica,skrzynia.Na Litwie żyje i w czasowniku,skrieti,o 'ruchu szybkim a kolistym', z d: skrindu,skristi, 'latać', apskritas, 'okrągły',łotew. skritulis, 'koło'; jest w lit. i łotew.około kilkudziesięciu urobień od tych skri-,skrid-, skrit-,dla ,piasty', 'otoku(sita)', itd.Niem.schreiten.

SKRZYNIA, skrzynka,w średniowieczu obok siebie Krzynki i Skrzynki,Krzynno i Skrzynno;prasłowo,bynajmniej nie pożyczka z łac.scrīnium,niem.Schrein, 'szafa'.U innych Słowian i z sz-: szkrinja (słowień.),i z y rus. akrynja (por,nasze krynica z krzynica).Znaczenie pierwotne o 'otoku otworze,już w cerk. przeniesione na schowek';lit. skrijos, ,otok'.P.skrzydło.

SKRZYP, np.drzwi; 'chwoszcz' ('equisetum'), czego do wycierania mis używano,w 15. wieku; tak samo u Czechów; skrzypać,skrzypieć;skrzypek i skrzypiec, ,garjący na skrzypcach,; "na skrzypcu", 'na torturze'; skrzypka i skrzypica (15.w.);skrzypce; skrzypotać. Prasłowiańskie,z znanemi różnicami: bez s-,krzyp; z sz-, szkrip; z y,skryp;dźwiękonaśladowcze, można jednak porównać łotew.skripāt, 'skrobać', wrzynać',lit.skriebti, ,rysować', grec.skarifaomai, 'rysuję', łac.scrībere (skąd wszelkie nasze: skrybent,skryptura,skrypturalik itd.,a niem.schreiben i Schrift),co wszystko do powyższego skrei- należy.Obok skrzypojawia się nieraz skry-:skrypiec, o ,torturze' w 16.wieku.

SKUBAĆ, skubnąć;dawne (16.i 17. wiek) skuść,skubę; skubanina; prasłowo,u wszystkich Słowian (i z szk-); lit.skubti, 'spieszyć się',skubrus, ,zwinny'; goc.af- skiuban,niem, schieben; urobione to od sku-, 'golić,,łotew.skuwu,lit.skutu, ,golę',skutos, 'ostrzyżki',grec. ksyō, 'gładzę'.

SKUTEK, skuteczny,skutkować,skutny (u Kochanowskiego) p.kuty,kucić, ,czynić'.

SKWAR(A), 'upał',skwarno; ale i o smażeniu na ogniu',skwarzyć, skwarek i skwarczek, 'szperka'; skwarna, 'spieklina w żołądku, niestrawność',i 'lek na nią', głównie u psów i ptaków ("próżno mi skwarnę dawasz,ja nie będę gonił",Kochanowski); w cerk.skwar i skwrna, 'plama',rus.skwierno, 'brzydko'. W skwar i skwarna samogłoska bynajmniej nie jednaka: skwar prasłowiańskie ('upał', cerk.skwar i skwara; u Czechów i indziej nieraz z szk-);natomiast poszła skwarna z +skwĭrna, cerk.sk(w)rna.Pień skwer- i skwĭr-;cerk.raz-skwĭrą,raz-skwrěti (raskwrěti),z +raz-skwerti,u nas roskwrzeć,skrócone bez w: doskrą,naskrę,"że ich poskrę strachem",Twardowski; w psałterzu: "roskwarła się ziemia"('roztopiła się'), "jako wosk roskwirający się";ale i przenośnie:doskwierać i przyskwierać komu, 'dokuczać'.Tenże pień i o 'głosie',skwor-(p.skworzec); p. skwierk.Obok skwarków są i skwirczki (por.o nich również pod skwierk).

SKWERES, 'ambaras', zepsuta łacina,z quae res, 'co za sprawa'; bez s-: kweres,jeszcze w 16.wieku;por.interes,kretes, obces,rwetes: wszystko popsuta łacina.

SKWEROWAĆ, o broni, 'prezentować',w 17.i 18.wieku:"długi skweruje mu flent" ('flintę'), " szyldwach skwerował"; z niemieckiego.

SKWIERK, skwierczeć,skwierkliwy,"skwierczki w oczach" (skwirczek w psałterzu puławskim zamiast skwarek w flor.); ćwierknąć,ćwierczeć,jak u innych Słowian,zamiast skw-; swirszcz,świerszcz(ek),zamiast skw-;są to dalsze urobienia przez -k od skwier-,skwar-,p. skwar.

SKWORZEC,prasłowiańska nazwa

'szpaka', cerk. skworec (u innych Słowian szkworec i skorec), kaszub. skorc, załabskie tak samo; od świergotu, p. skwar; u nas skorzec r. 1584 (p.).

SKWORZYC, o nici, 'iść w węzeł': "łyczko tak skworzy", 'tak skurczy'; obok niego skorzyć: "wszędzie mu się skorzy", 'płacze'; por. zaskorzyć komu (chociaż to raczej do przyskórki, przykorzyzny.)

SŁABY, słabość, słabowity, słabeusz (nasza łacina); zasłabnąć; osłabły, słabieć, słabizna ("żebra kończą się na słabiźnie"); prasłowo; niem schlaff i schlafen (nord. slapr, 'słaby', i goc. slēpan); słowa lit. łotewskie są albo pożyczone, albo podejrzane (słobnas, słobti i słabti, 'słabieć'). U wszystkich Słowian tak samo: cerk. słab, serb. slabina 'słabizna', itd.

SŁAC, ślę albo szlę; po-seł; sysłać na-, po-, wysyłać itd. poselny, poselski, poselstwo; posełkini, zamiast poślica. Prasłowo, acz go zupełnie brak w litewskiem; Litwin ma zamiast niego siuncziu, siusti, niem. senden, 'posyłać', sind, 'droga', sintemal, 'razem'; p. suł. Łączą z goc. saljan, 'ofiarować', nord. selja, 'oddawać'.

SŁAC, ścielę, ścielić obok posłać (posłanie); prześcielać itd.; pościel, dawniej pościela, pościółka; cerk. stelją, stiłati, postelja, posłani z +postłani, (po)-słać więc zamiast (po)-s(t)łać, rus. stłat', czes. stláti, steli; z wokalizacją o-p. stół; oboczne z r, p. strona, strzeć. Prasłowo; brak go w litewskiem, ale łac. lātus, +stlatus, 'szeroki', właściwie 'pościelony', i latus (a latere), 'strona, bok'.

SŁAPAĆ, "słapiąc do strawy", częściej z sz-: szłapać, i człapać, o 'chodzie powolnym', "koń słapisty", szłapak; u Czechów

tylko z sz-: szlap, ,chód,krok', szlapieje, ,ślad',szlapati; stopień (p.) dowodzi pierwotnego slep-,słop-,słap-; lecz cerk. slěpljati i słap,o ,bałwanach morskich',należą do sełp-,sołp-, rus.wysołopity, ,wystawić'.

SŁAWA, sławny; sławetny w 15. wieku (biblja i i.),z tego od 16.wieku sławetny (zamiast słowętny,czes.slowutný); sławić,błogosławić,(zamiast błogosłowić); wysławiać,zniesławiać,itd.; prawosławie i prawosławny zamiast prawowierny;(jest to nowsze ruskie błędne tłumaczenie,od 14.wieku, greckiego orthodoksos,bo doksa i ,wiarę' i sławę' znaczy; pierwotnie tylko prawowierije istniało).Prasłowo; p.słynąć; lit.szłowē i szławinti (,sławić').Tak samo u wszystkich Słowian.P.słowo.

SŁĘP, ,sieć na ryby',p.słop.

SŁOBODA,ruska postać naszej swobody (czyli lgoty albo woli), o ,nowo założonej osadzie,swobodnej od podatków na lat kilkanaście'.

SŁÓD, słodownik; słodownia, 'gdzie się słód wyrabia'; słodziny, ,pozostałość ze słodu'; prasłowiańskie (czeskie i południowe slad,ruskie sołod); z +sołd;niem.salt,dziś Salz. Por.słodki;p.sól.

SŁODKI,słodzić,słodszy,słodycz (jak gorycz,barycz,od rzeczowników na -y,por.dobry-nja, zły-nja); słodyczka; słodkość, słodkawy; słodnąć i słodnieć; prasłowo; z +sołd-,cerk.sładki, słast', ,słodycz',rus.cerk.sładkij i rodzime sołodkij; lit.saldus, 'słodki',bo Litwin zachował przymiotniki pierwotne,Słowianin je odmienił przez zdrobniające -k. Poszło od sał-(sał-ti, ,słodnieć'), a to od sól (p.).od smaku przezwane.Od tego samego pnia pochodzi słód (p.).

SŁÓJ, ,warstwa,żyłka' (słojowaty, o ,fladrze w drzewie,kamieniu'). i słojek (dziś słoik,od słojka), jeszcze w 16.wieku (słojeczek); tak samo w czes.i rus.Prasłowo; p.słonić; lit szłajos, 'sani', szlites, ,drabina',szlitis,

?

'snop', szleiwas, 'krzywy'.

SŁOJERZ, 'zasłona, welon', z niem. Schleier przez czes. szlojirz; w 15. wieku częste, w 16. używane niemal tylko w formie przymiotnikowej: słojerzowaty, t.j. 'słojowaty' (o maści końskiej, fladrze).

SŁOMA, słomka, słomiany słomianka, słomina; prasłowo; prus. salme, łotew. salmi, 'słoma'; grec. kalamos (z tego kalmus, o 'trzcinie'), łac. culmus, niem. Halm. Tak samo u wszystkich Słowian: słama, sołoma, itd.; z +sołma.

SŁOMKA, ptak 'bekas'; jeszcze Cygański 1584 r. pisze słanka i słęka (ę odpowiada stale dawniejszemu an,) a pokrewne języki dowodzą, że postać pierwotna +słonka (stąd węg. szalonka); czes. słowień, sluka (a jest i szljuka) lit. prus. słanka, łotew. sluoka; ptak przezwany od 'słęczenia', 'skrzypienia', p. ślęczeć (nie od słomy niby, t.j. długiego dzióba).

SŁONIĆ, słaniać się, oboczne do kłonić, kłaniać się (p. kłon); zasłona, osłonić itd. Od 'słonienia' przezwany i słoń (jeszcze u M. Bielskiego 1549 r. stale wsłoń), wedle bajki, że się nie można kłaść (bo nie powstanie), ale słoni, wsłania się o drzewo; cerk. rus. słon, czes. slon. Należy do tegoż pnia, od którego stój, słojek (p.); grec. klitys, 'pagórek', klisis, 'pochyłość', stąd enklityczny, 'przysłaniający się'), łac. clino, 'pochylam', clivus, 'pagórek'; ind. śrita-, lit., z inną wokalizacją, szlubas (szliubas), a łotew. slums, 'chromy', ind. śrona-, litew. szlaitas, 'spad góry' (niem. dawne hlita, dziś Leite, 'spad góry', i Leiter, 'drabina'), goc. hlains, 'pagórek'; dzisiejsze niem. lehnen, 'kłonić'; tu grec. klinē, 'łoże', (a stąd klinika), łac. in-clinare (stąd inklinacja), 'nakłaniać'.

SŁONY, słonina, Słotwina, p. sól.

SŁOŃCE, do 16. wieku słuńce, zdrobniałe od +sełno (por. ruskie złożenia: sołnoworot, sołnopad, sołno-

piok),obok słonko;zbiorowe słonie: "zaszło słonie,Polacy" (w wierszu na śmierć królewską z 17.wieku), " słonie..,lotne pędzą konie"; może i słoń: "parzy się przy słoni",Potocki.Urobione +sŭl-no z -n,jak mēs-en,a wedle miesiąc dorobiono do +sŭl-no i sŭlnĭce.Urobienie na -no (por.ok-no) zastąpiło pierwotny rzeczownik,lit.saulē, grec.hēlios,łac.sol,goc.sauil,ind. suwar- (drugi przyp.sūras),awest. hwar-.Inne urobienia: słoneczny,w 15.wieku słuneczny (biblja),słonecznik,słonecznica,słoneczko; słunecznik w 15.wieku 'helianthemum'.

SŁOP, słopiec, 'potrzask,łapka na ryby'; słęp,słępica,częste w 15.wieku; oboczne do kłop-,klep-, p.kłopot.

STOPIEN, w 15 i w 16.wieku (w biblji,u M.Bielskiego) stale zamiast stopień Leopolity i innych; p.słapać.

SŁOTA, słotny zasłociło się; prasłowiańskie;wszędzie tak samo.

SŁOWIANIE.Forma Sławianie, popłacająca od 16.do 19.wieku,mylna;cerkiewne to przejęcie z grec.i łac.Sklavenoi, Sclavus.Przymiotnik dawniej słowieński (tak stale u Kochanowskiego i i.),chociaż równie poprawna forma mianownika Słowienie,liczba pojed.Słowienin, nierównie rzadsza; -ia- w Słowianie,od drugiego przypadku liczby mnogiej: Słowian,zastąpiło -ie-.Przypomina pozornie nazwy "krajowe,topograficzne",jak Rzymianin,Rzymianie,lub Krakowianin,Krakowianie,ależ różni się od nich zasadniczo,bo niema żadnego "słowski" ("sławska ziemia" u Brodzińskiego jest jego i Kollara wymysłem),jakby koniecznie oczekiwać należało; przymiotnik brzmi już w 9 wieku tylko +słowieńsk.Niemaż i żadnego +Słowa,czy jak tam,skądby

Słowian wywodzić można, i próżno bajano w 16. wieku o jakiemś podmoskiewskiem jeziorze Słownie (!) Dalej, nazwa to nie ogólna, lecz kilku szczepów, głównie pogranicznych; z niemi stykali się najpierw Grecy i Niemcy, i od nich przenieśli, uogólnili ją na wszystkich tej samej mowy, jak to stale bywa (por. franc. Allemands dla wszystkich Niemców). Łacinnicy i Grecy używają rychle. i formy skróconej, Sclavus, obowiązującej powszechnie w Europie (a nawet u Arabów, Sakłab albo Sakaliba), a ponieważ handel niewolnikami zasilał się głównie uprowadzaniem albo kupnem Słowian, stąd już od 10. wieku przyjęło Sclavus znaczenie ‚niewolnika', niem. Sklave, franc. esclave, włos. schiavo; może właśnie od Włochów, z Wenecji, rozeszła się ta nazwa szczepowa w tem osobliwszem znaczeniu. Tak samo jak Niemiec, jest i Słowian (utworzone jak młodzian, albo cerk. pîrwěn, raměn) uszczypliwem przezwiskiem, i oznacza coś wręcz przeciwnego znaczeniu "słowa" 'mruka' (goc. slavan, 'milczeć') albo 'powolnego', jeżeli wolno włączyć tu polską nazwę 'lnu powoli dojrzewającego': słowień, słownia (w przeciwieństwie do rychlaka, skakuna). Pień sleu-(por. sługa) i slei-, zastąpione obficie w niem., ang, slow, 'powolny'; por. nasze śluz i ślaz od tychże pni, a może i słota tu należy. Skócone, czeskie, Słowak, Słowaczka, itd., niedawne.

SŁOWIK, nazwa ptaka; jak cerk. sławij, rus sołowiej dowodzą, z pierwotnego +sołw, oznaczającego 'kolr żółtawo-szary' (niemieckie sal, 'brudno-szary'); prus. salowis pożyczka.

SŁOWO, od tegoż pnia, co słynąć i sława; pierwotne +sławo; jak grec. kle(w)os; gdy po innych językach tylko 'sławę' znaczy, u Słowian (jak i w Eranie, awest. śravah-) 'mowa, słowo' (ind.

śrawas-,łac.cluor,itd.,o ,sławie'). Z pierwotnego pnia na -s,jak grec. kleos,por.rus.słowiesa,słowiesnyj, niema u nas już śladu.Urobienia: słowny;słowarz,słownik;słówko. Od słowa (zrozumiałego,w przeciwstawieniu do "niemych", bo niezrozumiałych sąsiadów,głównie Niemców) miała wyjść i nazwa Słowian(p.),ależ to niemożliwe (ze względów tak rzeczowych,jak językowych).

SŁUCH, słuchać,słuchacz,posłuszny; słuchowy;słuchalnica, ,konfesjonał,; słuszny (i w znaczeniu ,dorosły,,właściwie tylko ,godny,),od słusz(a), czasownika słuszać: "co słuszało", 'co się godziło,należało,w biblji: 'cóż k rządu słusza", "zboże,jest słuszało wodzom", "i cóż słusze k służbie", "na pana słusze", " nam nie słusze" (nam się nie godzi",u Leopolity),"tobie nie przysłusza" i " k służbie przysłusze",obok: "tobie przysłucha"; w psałterzu: "prawym słusza pochwała", ale słuszaj, ,słuchaj,, "uszy słuszające";mylnie upatrują jakiś germanizm (gehören) w tem używaniu naszego słusza, słuszno itd.Cerk.jest słyszati, słyszą,słyszisz i,i słuszati, słuszają; tak samo w ruskiem. Urobione od pnia słu- przyrostkiem -s: słuch- z słus-; litew.klaus-yti, 'słyszeć' (Litwin ma inną gardłową,bo taka różnica nierzadka),awest. sraosza-, ,słuch',ind.śroszati, 'słyszy',niem.dawne hlosēn, ,słuchać',dziś lauschen.

SŁUGA, służyć,służący,wysługiwać,usłużny;służały (jak jeżdżały, bywały),służalec,służalczy;służba,służebny,służebniczka,służbisty;sługus (:nasza domowa łacina). Prasłowiańskie; nie od słuchania nazwany (o to nikt wtedy,t.j.w prawieku,nie pytał),ale od ,trudu' (ciężkiego),litew. słaugyti, 'pomagać,, pasłauginti, 'zastępywać w robocie',słauga, 'służba',pasłauga, ,pomoc'; urobienie od pnia sleu- (p.Słowianie),nie od słu- w słuch.

SŁUP, słupek,słupiec; słupowy; osłupieć,i t.d.;częste w nazwach miejscowych,Słupia,itd.;

z +stłūp,a to przedstawione z +stułp (takie same przestawki w długi,tłusty,itd.).cerk stułp, rus.stołp;czes jak u nas,sloup; pierwotne brzmienie zachowały nazwy niemieckie na Pomorzu: Stolpe.Obok ruskiego stołp jest i stołb,stołbowaja doroga,gdy cerk.stlba (tak i na całym Bałkanie) znaczy ,stopień' (serb. stuba, 'drabina'; stubal,'kłoda'); nord.stolpi, 'słup' (pożyczka?),lit.stułpa(s), 'słup, bałwan',a jest i stułbas, 'słup' (pożyczka?).Przed grodami słowiańskiemi stawały nieraz słupy-wieże.

SŁYCH,"ni słychu,ni widu", słychać i słyszeć,p.słuch i słynąć.

SŁYNĄĆ,dziś tylko w tej postaci używane (u Rusi słyt' sływu, 'słynę'),do czego sława (p.)należy;W dawnym języku było i pierwotne:słuć,słowę,słowie ('nazywać się',słynąć'); "jeż słowie", 'co się nazywa', aż do 16.wieku częste w biblji co raz się powtarza:"w to święto,jeż słowie prześnice", "las,jeżto słowie Rama","jen słowie", 'który się nazywa'. Jak i sława i słowo,tak i słynąć należy do pierwiastka słu-, p.słuch i słych;por greckie kly-thi, 'słuchaj',łac.cluore, inclitus,'słynny'; ind.śrudhi, 'słuchaj',śrnoti, 'słyszy',awest. sraotá, 'słuchajcie'.Wokalizacja słowiańska słuti,słyti,może niezupełnie pierwotna;por.i łotew. sluwét, 'słynąć'.

SŁYSZEĆ,p.słuch i słynąć.

SMAGA, 'pragnienie',smażyć (por. praga,prażyć),"smażone i pieczyste"; smagły i smagławy o 'cerze śniadej' smagły i smugły o wzroście,już r.1500;smagnąć,'uderzyć',smagać (por. smalnąć-smalić),smaganiec,ale i z i: śmig-,śmignąć(p.);smog-w łużyc. smohor, 'torf',u nas tylko po nazwach,Smogor r.1136;Smogorzewo,kilka wsi.Prasłowo litew.smogis,'raz', smagiu, 'smagam'.Ani to dźwiękonaśladowcze,ani znaczeń rozdzielać nie należy;przy prażyć i smalić powtarza się takie samo przejście znaczeń.Cerk.smagł, ,śniady',na Rusi wstawiają i j,pieresmjagłyj,czes. smažiti.

smah, ,znak wypalony', smahlý, 'wyschły'.

SMAK, smakować, smaczny, niesmaczny, itd. wielkopolskie smaka (tak już w 1500r.); smakosz; smakowity i smakowniczek, w 17. wieku; nowe; smakołyk; u Czechów szmak (u Słowieńców żmah); z niem. schmecken, (Go) schmack.

SMALIĆ, smalnąć, 'duby smalone" (na Rusi jełowyje), "smalić cholewki" (zalecać się', od 18. w.); z wokalizacją o: smoła, smolny, smolisty, smoluch, smołka, i o ,djabełku', smołowy, Smoleńsk; z ch: ochmalić, ,uderzyć' (już w 16. wieku); wokalizacji e niema, jak i przy smag-, smog-, co od tego samego pnia; na Litwie z w, nie z m, swełu, swilti, 'smalić', łotew. swals i swala, 'para, niem. schwelen (o powolnym, smolnym ogniu), swalm, 'para', nord. svǽla, 'wodzić'. Słowo zachodnio-słowiańskie (brak go w czes.); na Małej i Białej Rusi z polskiego.

SMAR, smarować, smarowidło, z niem. Schmeer, schmieren.

SMARD, smerda, p. śmierdzieć.

SMARK, smarkać, smarkacz, smarkle, smarkaty, zasmarkany; prasłowo; cerk. smrkati, o 'wciąganiu, wsiąkaniu' (rus. smorcz., o ,deszczu-wichurze'), u innych Słowian i ze zwykłą wymianą sz- i c-: serbskie szmrkati, szmrk ('niuch tabaki'; ,sikawka'), słowień. cmrkati, 'cmorkać'; lit. z g: smurgtis, ,smarkle', smurgas, łotew. smurga, ,brud'; g i u Słowian po narzeczach, rus. smorgat'.

SMAR-Z, smardz, prasłowiańska nazwa ,grzyba', odmienna po narzeczach co do spółgłoski; czeskie smrczek (serb. smrczak) i smrh, smrż, łuż. smorża, rus. smorczok. Pozornie łączy się (szczególniej w czeskiem) z smargnąć, smyrgnąć. szmergać i szmyrnąć, o ,rzucie, ruchu'.

SMATRUZ, 'stragan,kram',smatrużnica, ,straganiarka',z niem. Schmetterhaus,dosłownie: 'paplanina,.

SMĘTNY, smętek,zasmęcić (mylnie smętarz,p.cmentarz);oboczne do smutny,smutek,zasmucić;p. męt; smętek i nazwa ,złego, trapiducha';smęcien (jak winien).

SMILSTWO, w 15.i 16.wieku, z czeskiego,o 'nierządzie'; prasłowiańskie;cerk.smilnoje, ,cudzołostwo',czes.smilný, 'wszeteczny';na Litwie smiltylko o 'smaku',smailus ,smilius,smilinti, o ,wybrednym w jedzeniu,co lubi łasować',smilis i nazwa ,palca'; na pień z e wskazuje smałstumynai,'łakoci'. Tu należą wszelakie nazwy roślinne,prasłowiańskie smil (dziś na Bałkanie głównie) i smełd-, smołd-,u nas smłód,co bynajmniej nie czeskie (u Czechów przecież smldi; to jedyne przejął od nich Stanko 1472 r., smłdnik),nazwy dla 'peucedanum', 'laserpitium'i innych baldaszkowych; są podobne w niemieckiem,Schmiele (prus. dzisiejsze Samlotten pożyczka z naszego smłód),są i litewskie (pominąwszy smiltis, 'piasek',od suchości nazwany?), które zapisywam,nie objaśniam.

SMOK, smoczy;czasownik: smoktać,smochtać,smoknąć,i cmokać, cmoknąć;używa się i o ,ssaniu' (smok, ,wąż u pompy,syfonu'); 'wąż' bajeczny,przezwany od połykania,i może od tego pnia, od którego (nam zresztą obce) prasłowo: lit.smak-ra(s), 'podbródek',ind.śmaśru- (to samo). Brak postaci smek-. Cerk.smok, ,wąż,; zresztą głównie na Zachodzie,gdy na Południu smok o 'przyprawie potraw,.

SMOŁA, smolak,p.smalić.

SMREK, p.świerk.

SMROD, p.śmierdzieć.

SMUCH, smuszek,smusz, ,skórka jagnięcia (i inne), wyprawiona lub nie', z niem Schmasche.

SMUCIC , smutek,p.męt.

SMUGA, smug; smuk,smukły,smuknąć;oba są jedno,p.smyk;jest i smuszysty (w przeciwstawieniu do górzysty), r.1607, 'gładki' ; smuga powtarza się na całym Zachodzie i u Słowieńców.

SMYK, smyczek (skrzypc;sani), i,rzemień' :"psy na smyku", " smycz psów" (t.j.chartów,gdy o ogarach: sfora); 'młokos' ; smykać,biblja (,przesuwać,), wysmyknąć się;przesmyk (por.rus. pieresmykat'sia, 'łazić'); wokalizacja z półgłoską już nie mamy (jest we mknąć,p.,coto samo bez nagłosowego s-),por.słowień. presmeknoti,czes.przesmeknouti;wokalizacja z u: smukły,wysmukły,smukawica,o 'sukni damskiej' w 17.wieku,smukowny, 'gładki'; smug(a), 'strefa'. Prasłowo;lit.smukti,smaukyti, o 'wkręceniu się,lub o 'zwiniociu' (skóry itd.);anglosas. smugan, 'pełzać',nord.smjuga, 'wcisnąć się',duńs.smoge, 'sciągać (suknię)'.Cerk.smykati sę, 'łazić',smyczek, ,grający na skrzypcach',czes.smyk, 'pociągnięcie',itd.

SNADŹ, skrócone we sna,w 16. i 17.wieku; snadny, 'dogodny', snadno, 'łatwo';w biblji jest i snad, 'może' (czeskie?);snaść, 'zbiór narzędzi': "po snaści rzemieślnika poznać".Prasłowiańskie; czes.snaze, ,łatwość',cerk.snad', 'na powierzchni (gładko)'; rus. snast',narzędzie';słowac.nesnaditi, 'nieładzić,kłócić się'.Por.snaga.

+ SNAGA, w snażyć się 'starać się' (w psałterzach częste),snażny w biblji, 'gorliwy'; częste na Bałkanie, snaga,o 'sile'i ,ozdobie',o 'krzepkim' i 'pięknym',nesnaga, 'nieczystość'; czes.snaha,w tem samem znaczeniu.Pień tenże co w snadż (p.), różne przyrostki (-d i -g).

SNĘBIĆ, 'wydawać za mąż: "ani jich dziewek snębić za nasze syny", biblja ("żebychmy córek ich nie

brali synom",Leopolita);dziś zapomiane,ocalało we złożeniu dziewosłęby;u Czechów pospolite, snoubiti se, 'zaręczyć się'cerk. słowień.snubiti (zu,nie z ą,o), 'kochać,starać się o dziewczynę', u Pomaków bułgarskich děwisnopowe, ,dziewosłęby,,pomylone.Prasłowo aryjskie;grec.nymphē, 'panna, nimfa' (trackie nysa),łac. nubere, 'wychodzić zamąż;pień,urobienie od snu- (p.niżej snuć),we znaczeniu ,wiązania,,ten sam,co w dawnej nazwie 'synowej':snecha (niby "przywiązanej"),łac.nurus,niem.Schnur (co od tegoż pnia,z innym przyrostkiem,jak i drugie niem.Schnur, nasz sznur).Od 'wiązania' pochodzą nieraz wyrazy pokrewieństwa przez małżeństwo,np.grec. pentheros, 'swak',do pnia bandh-, 'wiązać' (niem.binden).

SNIEŚĆ, 'zjeść',sniedz, 'zjedz', sniadł, 'zjadł', sniecie,sniedzą,sniedzony(por. śniadać,śniadanie),ogólne od 14.do 16.wieku,pierwotne złożenie z jeść i przedimka sŭn,zastąpionego u nas przez samo z (z s).

SNOP, snopek;zbiorowe snopie; prasłowo;tak samo u wszystkich Słowian;dosłownie: ,związek', wkońcu od tegożpnia,od którego i snuć i nić;powtarza się z tem p w łac.napurae, 'powrósła'; staroniem.snu-aba,, 'wstęga,.

SNOZA, 'klamra drewniana,,od tegoż pnia co i nóż i nizać(p.).; por.zanoza;powtarza się na Rusi: snoza,'szczebelki w ulu i w klatce';zanoza, ,skałka'i ,ból,; pronoza, ,ten,co węszy,szpieguje'.

SNUĆ, osnowa,cerk.snuti,snują i snową,tak samo u wszystkich Słowian (snową z +snewą) ;pień sneu- i snei- zastąpiony u wszystkich Arjów,z s- i bez niego (p. nić i śnica); łac grec.neo, ,przędę,; niem.nähen,Nacht, ,szyć', ,szew',nord.snua, ,wić', snu-thr, ,węzeł',goc.sniwan, 'spieszyć się'; tu należą snop,, snębić (p.); rus.snycz, ,rygiel', anglosas.snōd, 'opięcie (głowy)' i nord.snōt, 'kobieta,,por.snębić.Na Litwie ubogo zastąpione, łotew,snaujis, 'węzeł',snauja ,mrtowąż'.

SNYCERZ, w 16.wieku snicarz (czytaj snycarz?), 'rzeźbiarz' i 'tokarz', z niem.Schnitzer od schnitzen, 'krajać', do schneiden, Schnitt (por.u nas butersznit), niemieckiego prasłowa; do niego i narzeczowe sznajsa, 'linja wycięta w lesie', niem. Schneise.

SOBAKA, sobaczka, 'pies', ogólne w 17.wieku, z ruskiego (przysłowie J.Chodkiewicza: " sierdzita sobaka wołkom strawa"); obce innym Słowianom, znane tylko na Rusi; przytaczają jako źródło pożyczki medyjskie spaka, pers.sabah (p.suka), ależ to wcale nieprawdopodobne.

SOBEK; sobić, osobić, 'przywłaszczać', biblja; p.siebie.

SOBÓL, zwierzę, sobolowy; europejskie, od Słowian, a ci je od Węgrów (z ich prarodziny fińskiej) przejęli: węg.szoboli, czoboly; średniowieczne łac.sabellum, sabellinus, włos.zibellino.

SOBÓR, soborowy lub soborny, soborować, zamiast zbór ('katedra' u Rusi i 'koncyljum'-; ta ruska postać słowa przyjęła się wśród zawziętej polemiki prawosławnej co do koncyljów ekumenicznych, t.j.soborów, w 17.wieku; dawniej i sobornie, 'ogólnie'.

SOBOTA, sobotni; sobótka, pierwotnie 'dzień poprzedzający święto', jak sobota niedzielę, szczególnie Wielkanoc i Zielone Święta; potem osobliwie 'wieczór-noc przed św. Janem', a więc 23 czerwca, w przesilenie słoneczne, obchodzone przez całą noc śpiewami, tańcami, paleniem ogni: "na dzień świętego Jana zawżdy sobótka palana"; od 'targu sobotbiego' przenoszono sobotę i na miejscowości (stąd nazwa słynnej góry śląskiej, Zobten); sobotować, 'odpoczywać'. Postać u zachodnich Słowian (nawet alpejskich, t.j.Słowieńców)

jedyną, wprost z łac. liczby mn. sabbata, a to wkońcu przez hebrajskie z asyryjskiego. Słowianie południowi i wschodni mają sąbotę (cerk. rus., serb. subota, bułg. sǔbota), por. niem. Sambaztag (dziś Samstag), którego m i na Bałkanie się zjawia.

SOCHA, 'słup' (u Czechów o 'posągach pogańskich'; częste w biblji; Leopolita stale to przez "bałwan" lub "słup" oddaje); 'radło ulepszone', co Niemcy w Prusiech książęcych pożyczyli: Zoche, Zech; rosocha (z rozsocha), 'gałąź sękata'; "drzewo rosochate"; sochacz i socharz, 'co mięso roznosił na kiju' (kijak); soszka. Tu i sosiki, 'wypustki', od 16. wieku, zamiast soszyki(?). Prasłowo; lit. szaka, 'gałęź', szaknis, 'korzeń'; ind. śākhā-, 'gałęź', goc. hōha, 'pług'; cerk. posoch, 'kij'. Słowiańskie ch nie pierwotne, soka ustąpiła miejsca zgrubiałemu socha (jak brach od brat i t.p.).- Gospodarstwo polskie sochy nie znało; znakomite to narzędzie (szczególniej na ziemi kamienistej i leśnej) Ruś wymyśliła; z Rusi na Mazowsze przeszło (ale tylko na prawą stronę Wisły, nie na lewą), a z Rusi i Mazowsza na Litwę. Narzędzie wcale skomplikowane, łatwo się psujące i łatwo naprawiane, obchodzi się prawie bez żelaza, i do dziś go używają, gdy pierwotne radło już się do orki nikomu nie godzi. Słownictwo sochy (jak i radła) prasłowiańskie, obchodzi się bez obczyzny niemal zupełnie; szczegółów nie podajemy (co jest np. órż lub hórż, co Słownik Warszawski do orczyka odnosi?).

SOCZEWICA, soczowica; soczewka; w narzeczach łuż. sok, w cerk. socziwo; od sok (p.); czy we związku z nieistniejącą już u nas nazwą 'kuchni' i 'kucharza', cerk. sokacz i sokal (por. nazwę miejscową Sokal).

SOJA, sojka nazwa ptaka, od

jasnego upierzenia;prasłowiańskie,do pnia si-, 'jasny',p.siwy (por. +sieć);u wszystkich Słowian tak samo.

SOJUSZ, sojusznik; słowo ruskie;cerk.sojusz byłoby po polsku: związ (przyimek so-i juzy,'więzy'); od 18.wieku;sz nieporozumieniem weszło.Ruskie so- powtarza się i w innych złożeniach,np.:sosrąb (z sorub);soprzngć, 'ustąpić',jeden z licznych rusyzmów Błażewskiego 1611 r.(soprjanut');sobór.

SOK, soczyć się soczysty;posoka,osoka; prasłowc;tak samo u wszystkich Słowian;lit.sakai, prus.sakis, 'żywica',u Łotwy sweki i swakas (liczba mnoga), postać pierwotna;por.łac.sucus.

SOK, 'oskarżyciel';soczyć, "żydzi soczyli na Jezusa";soki Biernata już w 16.wieku drukarz w skoki " poprawił";"tam soczenie ('skargę-potwarz') obnażono",w Ezopie;osoczyć (p.), 'oskarżyć'; wyszło zupełnie z użycia;utrzymało się dłużej na Wschodzie,jest w Statucie litewskim.Prasłowo;lit.seku i sakyti, 'mówić',sekme i pasaka, 'bajka';niem.sagen; grec. ennepe (w pierwszym wierszu Odyssei),łac.inseque, 'zapowiedz'.Ale jest i drugie osoczyć,osaczać,(np.zwierza),p. osoczyć.Tak samo u wszystkich Słowian: czes.sok,'oskarżyciel',w 12.wieku;cerk.sok,soczyti;serb.socziti, 'odnaleźć'. U Słowian więc trojakie sok;na Litwie i w Rzymie podwójne:seku, 'mówię' i 'śledzę';łac.sequor (por.sekwens,konsekwencja), 'następuję','i +sequo,'mówię'; niem.sehen, 'śledzić oczyma, patrzyć'.

SOKÓŁ, sokoli,sokolnik (liczne miejscowości Sokolniki,od ludzi książęcych,pilnujących sokołów); prasłowiańskie;przyrostek -oł,-eł, częsty w nazwach ptaszych (kwiczoł; por.pszczoła); pień sok-,o 'dzwięku' (por.raróg),sokotać 'gdakać' (o kurze).U wszystkich Słowian tak samo.

SOKORA, osokora, ,topola czarna', z ruskiego.

SÓL, solić; solanka, solniczka, sołówka (,beczka na sól') ; prasoł ('handlujący solą');rosół (zamiast roz-sól, właściwie 'rozsolona woda,'); z +soł-ny przestawka: słony, słonina, słoniawa (często w nazwach miejscowych, Słońsk itp; bywały tam warzelnie soli); tak samo z +soł-ta: słota, w nazwach miejscowych Słotwina i Słoćwina. Z prarodziny europejskiej: grec. hals, łac. sāl, niem. Salz (Sülze, stąd nasze zulce);Litwa jedyna zastąpiła nazwę soli przez druska (właściwie ,okruch'), stąd nazwa Druskieniki (,solanki,). Od soli nazwany i słód, i słodki (p.). Słotwina dziś u nas tylko w nazwach miejscowych, ale jest jeszcze u Potockiego w znaczeniu pierwotnem 'mokradli, moczaru': "wyszedszy strumykiem z swej słotwiny chudym". Dalej: solarz, solennik; solnicy w 13. wieku.- Soli kamiennej Słowianie-Polanie nie znali; pierwsze wzmianki o Wieliczce, Bochni i ich kopalniach pochodzą dopiero z końca 13. wieku. Używali przedtem soli z solanek, ,zródeł słonych';z solanek wywarzali też sól na wywóz. ale tem trudniła się głównie Ruś Czerwona, dobywająca surowicy z "okien" solnych u Sambora, Drohobycza i i., tworząc jedną z pierwszych gałęzi handlu. Szły sól i od Czarnego Morza. U nas okruchy solne służyły niegdyś i za monetę, kary sądowe pieniężne niemi płacono, jak księga elbląska z końca 13. wieku poucza: 'kawałek soli, zwał się wedle niej kruszem ("kruszacy nabijają beczki soli", nawiano u ludu), a "kara trzechset" odnosiła się właśnie do ,trzystu kruszów soli,, i ta nazwa pozostała. (I w Serbji średniowiecznej sól w "kruszach" obliczano). Słownictwo solne polskie obfituje oddawna w wyrzy ruskie; nie przypadkowo też prasłowie (po raz pierwszy r. 1451 wymienieni), i topki soli (r. 1464), i warycze w 16. wieku (niegdyś zasalacze) ruskie noszą nazwy.

SÓŁ, sołek, 'komora,spiżarnia',częste w 15.i 16.wieku; w rotach: "nie uczynił w sole szkody",r.1401,"do sołu dziurą trafiła",w Ezopie;lit.sołas,súołas, 'ława'; praniem.sala,Saal (stąd romańskie i europiejskie salá,salon,ruś.zał,itd.)znaczy 'domostwo,dworzec o jednej izbie';goc.salithvos, 'gospoda'; łac.solum, 'grunt'.Brak odpowiedników słowiańskich poza polszczyzną,więc jest możliwość pożyczki, mimo odmiennego znaczenia.

SOŁTYS (węg.szőltes),z niem. Schultheiss (dziś w Schulz(e) skrócone),niegdyś 'urzędnik ławniczy' (Schuld-heissen, 'winę skazywać,nakładać'); sołtestwo,sołectwo,dawniej sołestwo,w 14.i 15.wieku.

SOPEL, u dachu,lodowy,u nosa, do sep-,p.siepać; słowo prasłowiańskie,po innych narzeczach o 'soplach nosowych'głównie,albo wyłącznie;cerk.sopoł,serb.sopol; tu i sopuch,jak w czeskiem,o 'czeluści kominowej'co we związku z sapać(p.).

SOROK, słowo ruskie (='czterdzieści',z grec.sarakonta,sarakosti, 'post czterdziestodniowy',co skrócone z tessarakonta,tessarakostē);używane u nas szczególnie w 16.i 17. wieku,o 'wiązce (czterdziestu) skórek sobolich czy kunich' (jakiemi car obdarzał posłów).

SOROM, ruskie,zamiast srom, w 16.i 17.wieku nierzadkie, np.u Potockiego: "nie ujdzie soromu"; Petrycy r.1609 utworzył nawet soromiot,zamiast srommiot, 'rzucający wstyd'.

SOSNA, sośnia; drugi przypadek liczby mnog.sosien, rzadziej sosen;sosnowy;sosenka;sośnina,sośniak;prasłowiańskie;u wszystkich Słowian tak samo;por.lit.szaszas,o 'wysypce',i pruską nazwę 'zajęcy', sasins (nazwa toi szczepu,u nas w r.1113 z Sasami pomieszanego,

i miejscowości: Sasinpile, ,gród Sasinów,);ind śasa-, 'zając,,od maści ,szarej',łac.canus i cascus, ,siwy',niem.Hase, ,zając',dawne hasan, 'siwy,.

SOTNIA, sotnik,ruskie,zamiast setnia;p.sto.

SOWA, sowi,sowieć,osowiały (por.zasiępiony,od sępa), " zadąć sówkę", 'osowieć';sowię;prasłowo;u wszystkich Słowian tak samo;w lit.i dalszych brak pewnych odpowiedników.

SOWITY, ,podwójny, (poseł, poczet),"sowity płaszcz" w psałterzu,łac. 'diplois' ('złożony we dwoje'),"sowisty płaszcz", r.1500; 'obfity';sowicie, ,suto,; urobione od sować, p.sunąć.

SOWIZDRZAŁ, i bez wsuniętego d: Sowiżrzał,urobione wedle dawnego nasiozdrzał do niem.Eulenspiegel,którego szelmowskie " historje",wydane r.1515,przełożone z niemieckiego około r. 1535.Tłumacz pierwotny Sowności ardłkiem go przezwał,ale już w następnem wydaniu,przed r.1547,to przydługie imię lepiej Sowizdrzał zastąpił,gdy Czesi tylko Enszpiglá znają (franc.espiègle z Eulenspiegla na ,łotra, przeszedł,niby jak u nas; Francuzi jeszcze przed nami przetłumaczyli sobie zbiorek niemiecki),Gbur dolno-niemiecki (postać historyczna z 14.wieku?) przyjął się u nas znakomicie; na tym pniu wybujała w 17.wieku osobna odrośl literacka,sowizdrzalska.

SPACER, spacerować,zamiast spacjer (jak oficer zamiast oficjer);jest i spacyr;u Reja jeszcze całkiem z łacińska: "spaciatum chodzić", 'na spacer,, spacjować; my to zastąpili słowem niemieckiem (spazieren). Od łac.spatium, ,wolny przestwór,(stąd i spacjować, 'rozstawiać czcionki w druku'),

od tegoż pnia co i nasze spiech (...).
(p.).

SPAĆ, spię,spisz,i śpię.śpisz; spiący .spiączka (z mylnem cz zamiast c,jak w gorączka itp.); niewyspany;sypiać,przesypiać się; przespanka;sypialnia i spalnia; spioch i spiuch;usnąć i sen (p. sen).Prasłowo; u wszystkich Słowian tak samo;w lit.tylko owo urobienie na-n,sapnas, ,sen'; ind.swapati i supjate, , spi', swāpajati, 'usypia (kogo)',łac. sopire (to samo),anglosas.swebfan i nord.sōfa, spać,anglosas. swēbban i nord.sōfa, 'uśpić',zabić. W 16.i 17.wieku spik tłumaczy ,chorobliwą śpiączkę'.

SPAZM(Y), z łac.spasmus,z grec.spamos od spao, ,ciągnę, rwę'.

SPAD , ,korzec,;w wieku 16. częste,później zapomniane;prasłowiańskie (por.miejscowość Spandau pod Berlinem); z odmienną wokalizacją (on i ou),lit.spauda, ,prasa', spausti (imię Spausta), ,uciskać', spudas, ,ciężar', spudeti, 'silić się',spudinti, 'zemknąć'; grec.speudo,'spieszę', spude, ,gorliwość' (stąd lwowscy ruscy spudei, 'studenci',w 16.wieku). Cerk.spąd,serb.spud,czes. spoud, ,korzec'.

SPECJAŁ, od 17.wieku; Knapjusz to przez osóbki (osobnie) oddaje;z łac.specialis, 'osobliwszy ',od species, 'gatunek' (właściwie 'okaz').Tu i spekuły (łac.speculum,niem.Spiegel stąd), i spekulacja,spekulant; łac. o ,patrzeniu' (inspicere;inspektor itd.), ,badaniu'(introspekcja itd.).

SPENCER, spencerek, 'bluza', od nazwy lorda Spencera;podobnie hawelok od nazwy jenerała angielskiego.

SPEZA, ,wydatek',przestarzałe;z włos.spesa z łacińskiego expensa,ex-pendere,od którego u nas i ekspensy,ekspensować, i spendować,zaszpendować ( ), i dyspens(a), ,zwolnienie od ślubów'; niem.Spende z łac. expendere,a Speise (dziś 'po-

'potrawa','właściwie 'prowiant'; p.spiża) z łac.spēsa (od spende re).

SPIDWAS(EK?, w 16.wieku,dla 'szafki,skrzynki',z niemieckiego;część druga: Fass, 'beczka'; ale pierwsza ?

SPIECH, "kupia, ein geschäft", r.1500; pospiech; spieszyć się, spieszno mi (co innego: spieszyć kogo, 'z konnego pieszym uczynić'); urobione przyrostkiem -ch (jak śmiech do śmiać) do spieć,spiać; przyspieć,przyspiewać,dośpieć, dziś już zapomniane czasowniki o 'osiąganiu czegoś', 'dojrzewaniu', 'powodzeniu',częste w 14.i 15.wieku: "dospiewaiąc łuk", w psałterzu, 'naciągając'; przespieje i przyspieje tłumaczy tam łac. prosperować; "nie przyśpiał", 'nie przybył',w biblji, dośpiełe tamże ("sposobne ku połykaniu",Leopolita),"mnogie rzeczy prześpiał", 'dokonał', "i gdy k jednej górze przyśpiał", 'doszedł', w Ezopie (także: "teraz pan niedospieszen, 'nieswobodny'); "pośpiej na pomoc"; niedospiałek.Prasłowo;cerk. spě(ja),do- i pri-spěti, 'przybyć'; serb.dospjeti, 'dojrzeć',dospjetak, 'termin'; czes.spieti, 'spieszyć'; rus. spjeły, 'dojrzały'.Lit.spēti, spēju, 'mieć czas,móc',spētas, 'czas wolny',spērus, 'prędki', spēmē, 'pospiech'; ind. spha-ti i sphī-ti-, 'dobrobyt'; niem.dawne spuot 'powodzenie', dziś sich . sputen, 'spieszyć się',anglosas. spowan, 'powodzić się',niem.dawne spuon;łac. spatium, 'przestwór'.P.spory.

SPIEŃ, spionek, 'iglica'; " gębusię zasznurować spieniem", około r.1570; może z trzpień (p.).; ale spinka od spinania, p.piąć.

SPIEW, spiewać,spiewak,spiewaczka; spiewny,spiewnik,spiewność; złożone,p.piać; w dalszych złożeniach: przyspiew,odspiew.

SPIKANARD, już w 15.wieku, o 'pachnącem zielu (lawendzie)', z łac. spica ('źdźibło') nardi (grec.nardos,nazwa rośliny z

z gatunku valeriana).

SPIKNĄC SIĘ, spiknienie przeciw komu, 'zmowa,sprzysiężenie', p.piknąć; tak samo w czeskiem; także i bez s-: pikle, 'kabały', piklenik, 'spiskowiec'.

SPINA, słowo łacińskie: "grzbietowa spina", 'plecy', u nas w 16.wieku używane; od nas przeszło na Ruś,gdzie do dziś ogólnie istnieje,gdy my o niem całkiem zapomnieli.

SPIRYTUS, zatrzymał wyjątkowo łacinską końcówkę,która stale odrzucamy; por.rus.spirt; i Niemcy ją zachowali.Od łac.spirare, 'oddychać'; stąd i nazwa Ducha św.,i spirytyzm.

SPIS; spisek,nietylko 'regestr', ale i 'zmowa,sprzysiężenie',spiskować,spiskowiec (jak szeregowiec,Niżowiec); p.pisać.

SPIS, spisa, 'dzida',spisnik, z niem.Spiess; spisglas, już u Stanka 1472 r., 'antymon', z niem.Spiess-glas;od pnia spi-, tego samego co i w niem.Spitze,p.szpic.

SPIŻ(A), 'bronz',spiżowy; z niem.Speise, 'pokarm'(dawniej spise),Glockenspeise; dziś u nas ograniczone do 'kruszcu' (z miedzi i cyny), żoczego dzwony leją,ale do 18.wieku znaczyła spiża 'to' co w spiżarni naspiżowano'; " spiżować wóz", 'nabierać żywności'; ocalało do dziś w słowach spiżarnia,spiżarka. Już r.1500: "spiża,cuprum, metallum".Niemieckie Speise z łaciny,p.speza,.

SPŁACHEĆ, rodzaju męskiego, dawniej i żeńskiego;nieraz i przez szpisz ą;spłachetek;p. płachta;znaczenie przeniesione, jak "szmat kraju (czy pola)".

SPÓD, spodek; spodni,spodnie; odespodź,dawny przysłówek;p. pod.

SPODZIAĆ, spodziewać się,niespodzianka,nadspodziewanie,p. dziać.

SPOJRZEĆ, p.żrzeć.

SPÓŁKA, p.pół.

SPONKI, 'manele,obrączki' w biblji,p.piąć;czes.spońka,'spika'.

SPÓR, p.przeć.

SPORY, sporo,sporzyć się przysparzać; sporysz,nazwa wielu roślin, 'polygonum'i i.,sporo ('rychło') rosnących;sporzyść,sporzyzna, 'korzyść'.Prasłowo;u wszystkich Słowian,o 'wydatnym' (sporyni, 'urodzaj',cerk.rus.),albo i o 'oszczędnym'; urobione przyrostkiem -r od tego spo-,co i w spiech (p.),dospiały;ind.sphira-, 'obfity',niem.sparen,sparsam.

SPOSÓB, sposobny,przysposobić, od posobić,a to do sobić,p.siebie.

SPOWIEDŹ, spowiadać (się), spowiednik,spowiedniczy,cerk. rus.ispowied'; od powiedzieć, p.wiedzieć.

SPRAWA, p.prawy;sprawiedliwy i sprawiedlny (sprawiedlność w psałterzu,obok sprawiedność), od 14.wieku znane (w biblji itd.);polskie postaci były krótsze: sprawny, 'sprawiedliwy',w psałterzu;sprawny,sprawnie,jeszcze w 16.wieku tyle co 'sprawiedliwie,szczerze,istotnie';postaci z -dl- chyba czeskie; od nas zaś sprawiedliwo(ść)i na Ruś przeszło.

SPROŚNY, sprośność;dawniej i z-s-: sprosny,sprosność;od prosty (p.);czeskie ma spr-, gdzie my się bez s-obchodzimy: sprosťák i sprostják, 'prostak'; czes.sprostný znaczy tylko 'prosty,szczery',nasze znaczenie 'nierządu,nieczystości,plugawstwa' (już w biblji) jest mu zupełnie obce;

"sprostny albo wzgardzony",r. 1500.

SPRYCHNY,'zwinny,prędki', sprych, 'skok,,w 17.wieku;z niemieckiego.

SPRYS,SPRYCH(A), 'drąg,; w kołach 'promień'; niem.Spriess, 'drąg',np.flisaka,i Speiche w kole; "kość sprychowa" u łokcia; sprys,jako 'drąg',r.1500; czes. szprysl z niem.Spriessel;u nas i z szp-: szprycha.

SPRYT, sprytny,spryciarz;nowa pożyczka,z franc.esprit,co z łac. spiritus (por.spirytus).

SPRZAĆ, sprzam; w 16.wieku, zamiast sprzyjam;sprzać 'winszować',u Mączyńskiego (1564 r.) i i.;p.przyjaciel.

SPRZACZKA, sprzążka,dawniej przęcka,p.prząg (pod pręga)i por. prząść;sprzążaj (p.tamże),urobione (jak ścieżaj)przyrostkiem-ěj.

SPRZĘT, p.przątać (pod prąt); w tem znaczeniu używa Koszucki (1557 r.) i sprzętr.

+SPYCI,'darmo',u nas tylko w imionach: Spytek,skrócone z Spycigniew,Spycimir,(Spoitimar w 9.wieku na Południu); cerk.spyti ispyti,spytny, ,daremny,.Por.putać(?),rus. pyszczij, 'próżny,.

SRAĆ; odmiana dawna,jak u Czechów i Rusi dziś jeszcze: sioro,sierzesz,sierze,w Ezopie (jak brać,bioro);sierząc (jak bierząc);sracz, ,wychodek',w 15.i 16.wieku;sraczka;sraka; sralki,nazwa śliwek; Srala, ,djabełek w wichrze';zasraniec, itd.Prasłowo (na Rusi z wokalizacją o: sor, 'śmieci'); brak go w litewskiem,łotew.sarni, ,brud,; awest.sairja-, pers.sargin, 'gnój';grec.skōr, ,łajno',skoriā, 'żużel',nord.skarn,'gnój'.

SREBRO, srebrny,srebrnik,posrebrzany,itd.;zamiast śrzebro,:śrzebrzny (bo śrz- stale od 16.wieku w śr- przechodzi,średni itd.); u ludu śrybło,srebło,ze zwykłem rozpodobnieniem,chociaż należa-

łoby raczej oczekiwać: +ślebro, bo prawidłowo pierwsze z dwu r ulega odmianie. U Kaszubów strzybro i strzybło. Prasłowo; cerk. sřebro, rus. sierebro, małorus. sribło, łuż. slebro; lit. rozpodobnione sidabras (łotew. sidrabs), prus. sirablis (z polskiego?); goc. silubr, niem. Silber. Nazwa spólna tym trzem językom, obca zupełnie wszytkim innym Arjom, - nie jedyna zresztą tego rodzaju (por. tysiąc i i.) Już biblja waha się między srzebro a srebro, srzebrny a srebrny, rz jednak przeważa.

SRENA, r. 1500, ,skrzynia', z niem. Schrein.

SROGI, srogo, dawniej srodze; srożyć się i srożeć; srogość; nasrożyć; cerk. srag wskazywałoby pierwotne +sorg-, lecz na Rusi niema +sorog, jest tylko strogij, ze wsuniętem t; u Czechów brak słowa. Jeżeli, wedle cerk. srag, pierwotne było +sorg-, toć to lit. sergu, 'choruję', sarginti, 'rozchorować (kogo)', łotew. serga, 'choroba' (z wokalizacją e-o), iryj. serg, 'choroba', sergaim, 'usycham'.

SROKA, seroka już w 16. wieku, serkos u Cygańskiego 1584 r., t. j. srokosz (u nas i u innych Słowian, np. Łużyczan); sroczka; srokaty (pod wpływem słowa pstry i pstrokaty); z nazwą serokopytnik por. rus. sorokoput o tym samym drapieżnym ptaszku ('dzierzbie'). Sroka z +sworka; cerk. swarka (na Południu i sraka, straka, szwarka), załabskie sworka, ale na Rusi soroka, nie +sworoka. Bez w i na całej Litwie: lit. szarka, 'sroka', prus. sarke; porównano i albańskie sore, 'wrona', i grec. koraks, 'kruk', - oboje nadto wątpliwe. Pień swer-, ten sam co i w świerszcz i w ćwierkać. Różnica co do sw- i s- powtarza się i w zupełnie innem słowie. lit. szarkas i szwarkas, 'płaszcz', cerk sraka (z +sorka, rus. soroczka), 'koszula'; u nas to nieznane, tylko na Południu i u Rusi; cerk. i sraky (stąd ma być

pożyczone nord,serkr,koszula, anglosas. serce, pancerz,fińskie sakr,'koszula'; czy nie odwrotnie ?).

SROM,sromny,sromać się,sromota,sromotny,sromocić;(sro - mież),sromieżliwy,w biblji sromieżliwość,'wstyd', ale sromięż-żliwy,sromięźliwy częstsze w 15.i 16.wieku:cerk.sramężiw i sramężliw,urobione od * sramęga x),którego dawne teksty już nie znają: * sramoga toż,słowień. sramożliw;cerk. sram,u innych Słowian i stram,ze wsuniętem t (nawet w rus.stram i sramnyj obok rodzimego sorom);Czesi słowa tego wcale nie znają,byłoby x sram. Prasłowo; brak go zupełnie w lit.; pers.szarm,, 'wstyd',niem. Harm, 'zgryzota'.

SSAĆ,częstotliwe sysać,wysysać; ssak; ssawka; osesek albo ossię (t.j.'prosiątko,które jeszcze ssie', r.1500 i 1564;por. czes.ssele, o tem samem znaczeniu): cerk.susati,rus.sosat'; od tego samego su pochodzą wkońcu i lit. sukti,i łac.sugere,i niem. saugen i saufen. Obok postaci z s- są i postaci z c-,już całkiem dziękonaśladowcze: cyce,cycki,czes.cec-(l)ati,cicati,niem.Zitze. Słowiańskie susati wywodzą z x supsati (niem.saufen),o czem wątpić wolno.

x)-sromięga,

STACIWA,'warsztat tkacki;prasłowiańskie; słowień.statwa, serb.stativa, 'rama'; p.statek.

STACJA,'kwatera', 'stacja kolejowa' i i.; w 16.i 17.wieku zastąpiła dawny stan, 'obowiązek bezpłatnego podejmywania księcia i jego dworu,później wojska, co w pieniężną daninę (sześć złotych z łanu) odmieniano ; literatura 17. wieku pełna utyskiwawań na niesprawiedliwe wyciąganie takich poborów,na stacje.Łac. statio;p. stać.

STAĆ, stanę (do tego nowy bezokolicznik: stanąć);złożenia: dostać,dostanę,nie przy-

stanę na co,zastanę,itd.; drugie stać ściągnięte z ÷stojać (stojaki,'figle',w 16.wieku),z czego stojeć, do dziś po narzeczach; stoję,stoisz; stojączki (dawna nazwa 'sierpnia',gdy przyroda "stoi",spoczywa). Częstotliwe: stajać i stawać; dziś:stawać, staję; wystawywać i inne złożenia: dostawać,nastawać,zastawać; tak samo u wszystkich Słowian. P.stadło,stado,staja,stan,stary, statek,staw. Prasłowo; lit.stoti,stoju, i stowēti,'stać' i 'stawać',prus.postanimai,'postaniemy',stanintei,'stanąć'; łac.stō (z ÷stājō), niem.stān, dziś stehen; ind.asthat, grec. estē,t.j.cerk.sta,'stanął', (wszystko tak zwane "aorysty", pierwotne,niezłożone czasy przeszłe); w czasie teraźniejszym ze zdwojeniem: ind.tiszthati, awest.hisztaiti,'stoi'; grec.histēmi, łac.sisto (stąd u nas kon-systorz,pierwotnie 'poczekalnia').Mnóstwo urobień od stacji i stancji aż do systemu (z grec.,dosłownie: 'zestawienie'),cośmy poprzejmywali; niektóre podajemy niżej. W 15. i 16.wieku stać 'kosztować', ogólne:"zacz stoi",'co kosztuje',"stoi za 400 zaważy","za toć by stało",'kosztowałoby tyle'; w tem znaczeniu u nas już nieużywane; do dziś u Rusi.

STADŁO, 'stan'; ograniczone już w 16.wieku do 'stanu małżeńskiego'; prasłowiańskie, p.stać; lit.stakles, o "stanie" tkackim, prus.stakle,'podpora', ind.sthātra-, 'stanowisko', łac.stabulum, 'stajnia'; niem.stadal, z czego pożyczką stodoła; nord.stallr, 'stajnia', niem.Stall.

STADO, stadny,stadnina; stadnik,'ogier,samiec'; stadowy; "dwie małe stadzie",biblja. Prasłowo, p.stać (przyrostki z-d tworzą nazwy zbiorowe); Długosz zowie stadem 'obchody pogańskie uroczyste',ale to jego własny wymysł; anglosas.stod, niem.dawne stuot,'stado koni' (dziś Gestüte, stadnina,Stute,

'kobyła'); lit.stodas, o 'sadzonkach', łotew.stadīt,'sadzić'.

STAFIER, 'lokaj'; pożyczka w 16.wieku z włos.staffiere, o tem samem znaczeniu; do dziś ocalało w sztafirować,wysztafirować się, 'wystroić' (ludowe); sztafirkować się u Potockiego.

STAJA i stajadła,stajanie i (to) staje,'stadium', o mierze długości, staisko; u innych Słowian i 'chata' i 'stajnia'; prasłowiańskie; od stać (p.)

STAJNIA, dawniej stanie (to samo), p. stan.

STAL, stalowy,stalówka,stalka; stalić,'hartować'; z niem.Stahl; zastąpiło od 15.wieku dawne ocel (p.); ocel z łac.aciale, Stahl od sta-(?).

STALMACH i stelmach, albo sztalmach, niem.Stellmacher; tak samo niem.stellen,bestellen,Bestellung u nas dawniej stalować,stalunek, dziś obstalować,obstalunek (bo niem.be- wymieniano na ob-; por. obsadzić, niem.besetzen); staluga,sztaluga (z przyrostkiem jak w żegluga i i.), od niem.Stell, Stellage (przyrostek francuski, por.étalage). P.stać.

STAŁY, stale stałość jak bywały,zuchwały,jeżdżaty,ospały (ospalec); ustalić; od stać; por. lit.pastołai,'rusztowanie',prus. stalit,'stać'; prasłowiańskie; serb.stalnost,'stałość', czes. stále,'zawsze'.

STAN, prasłowiańska nazwa 'namiotu'; stanica,'chorągiew, z "stanu" bożego wynoszona na wojnę'; stanowy,stanowić (z licznemi złożeniami); stanowczy (jak porywczy); zastanowić się; stanowisko; stanowniczy,'co obóz rozmierza', później zwany "kwatermistrzem"; stan,'pobór',p. stacja; stan w znaczeniu 'rząd' ("rada stanu") późne; stan,'zawwód,klasa','okoliczności,sytuacja','żywot': mierny stanik" i staniczek co raz u Reja; stan, 'pas'("do stanu"),stanik,'gorset'.P.stać. W biblji stan,stanowie,stanek,stankowy, jeszcze

wyłącznie o 'namiocie' prawią; stanowić, 'rozbijać namioty'. W 16.wieku stania i stajnia o- bok siebie (stajnia od staia); stajenny, stajennik. Ind. sthā-na-, niemal tak wieloznaczne jak nasz stan (czy był to temat na -u?, por.: "do stanu" i stanowić) perskie dawne stāna, 'miejsce', niem. stān, stēn.

STANCJA, dawne (w 17.wieku) stańca; z włos. stanza i stanzia, 'pokój, izba'. P. stać.

STANGRET, 'woźnica', z niem. Stangenreiter, dosłownie: 'ten, co na drągu jeździ',

STAŃCZYK, imię skrócone z Stanisław: Stano, Stanko, i Stenzel u Niemców krakowskich; Staniątki (od Stanięta; przyrostkiem -ięta urabiano w średniowieczu nazwy odojcowskie, jak Pietrowięta itp.).

STARAĆ SIĘ, staranie, staranny; starunek; starowny (starować się jest w lit. storawotis); złożenia: po- i wystarać się; znaczy właściwie 'starzeć od trosk, zgryzot'; w bułg. podobne przejście znaczenia. P. stary.

STARBAĆ, starbotać się, 'chwiać się (na nogach)', postarbnąć się; przestarzałe; pień stirb-, storb-, p. strobić, chociaż znaczenia odmienne, przeciwne; cerk. strbl, 'silny', ustrbnąti, 'dojrzewać'.

STARCZYĆ, p. statek.

STARK, 'to, co sterczy'; "trafiwszy na starki"; 'bodziec, oścień': "wierzgać przeciw starkowi", w 16.wieku; starczek, 'pniaczek': "uwiąż pod onym starczkiem", r.1544; starczek i starczec, roślina 'agrimonia', (nie od "starego" wyglądu); starczeć, dziś: sterczeć; usterk (nie ustark), usterknąć; rozterk z +roztyrk, dawniej rostyrki; storczyk, roślina 'orchis', od mniemanej właściwości. Prasłowiańskie; są postaci z st-, szt- i t-; słowień. strczati, 'sterczeć'; bułg. strcziopaszka, 'pliszka' ('sterczyogonek'); serb. strcziti, 'sterczeć'. strczak,

'korzonek'(bo owoc na nim sterczy), strka, 'zbiegowisko'; czesk. strcziti, 'trącać', strk, 'spór'; ustrk, 'uraza', roztrk, 'rozterk'; łuż. nastork, 'uraza', dolnołuż. stakaś. Tu należy i sztorc, sztorcem, zamiast storcem (rus. torczmia, tərczkom, storcz), a raczej storczem; dalej i szturkać (szturchać, nawet sztursać), szturkaniec; sterkliwość. Pstrocizna wokalizacji przy r nie razi; por. barczeć, burczeć; parch, purchawka, pierzchać; tarmosić, termosić. Por. stroka.

STARNĄĆ, starniec, 'z-cierpnąć'; p. tarnąć; "szyja starniała", 'sztywna'.

STARY, starszy, dawniej starzejszy, starość; starosta, przeniesione z 'starości' na 'ludzi starych, przodków', tak jeszcze w biblji: "w grobie mych starost" ("przodków", Leopolita, 'seniores'), dalej 'dostojników', seigneurs', w biblji: "starostam królowym", "starosta domu", o 'przełożonym'; starościc, starościński; starostwo; starek i starka, o 'dziadku' i 'babce' ("starka Pana Jezusowa", 'św. Anna', w 16. w. częste); "starka i młódka" w kartach; starzec; starzyzna i starszyzna (odmienne znaczenia); starzyna i starzyzna w 16. w. o 'odłogach', 'puszczach': "na bagniska i starzyny nieprzeszłe"; starynny i starenny, stareńki; od starszy: starszeństwo; staruch, starucha, staruszek, staruszka, mnóstwo zdrobniałych; złożenia: starożytny itd. Czasowniki: starać i starzeć się, w psałterzu: "starają się wszyscy" (stareją w puławskim), zresztą zawsze starzeć się: "sstarzał jeśm się" (to jest: z-starzał; my dziś mówimy i piszemy zestarzał, z mylnem ze-), "przestarzeli są się", postarzenie, 'starość', "jeśm się starzała", w biblji. W biblji: "być wstarz", t.j. 'mieć lata'; obstarz, 'nieco stary', zwykły tryb złożeń przysłówkowych, jak opięć itp. Od pnia sta- (p. stać); przyrostek

-r (jak w dar); niby "stały".Tak samo u wszystkich Słowian. Lit. storas, 'gruby,ciężki'; nord. storr, 'wielki,.

STATEK, dziś 'okręt'(już u Klonowica r.1600), dawniej, a poczęści i dziś, 'stan,dobytek,własność'("otbiegł statka", w rocie z 1396 r.),"statek byków",w biblji ("stado" w innej,późniejszej); 'stałość' stąd stateczny'stateczność (już w biblji:"mężowie stateczni",'strenui',dzielni'); 'naczynie':"statek bednarski","statek albo cajg do rzemiosła należący". Czasowniki:statkować (np. o szczęściu), statczyć, dziś rozpodobnione w starczyć (co już od 16.wieku); w biblji i psałterzu: "niestatczyło jemu", "niestaczczone oczy"('deficientes','słabnące'), "coby jima mogło statczyć" ('quae sufficerent','coby starczyło'),"bo nie statczył święty" ('defecit','upadł'); dostatek, niedostatek,dostateczny; dziś dostarczać itd. Dalej:ostatek, ostateczny. W 15.wieku podstać, 'substantia',z czeskiego. W rotach i psałterzu postać 'ród': "jest z tej postaci",r.1394. Prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian: cerk.ostatŭk, rus.stat', itd.;łotew.stātis,'zwrot(słońca)',grec. stasis ; 'stanowisko',łac.statim,'natychmiast' (statua,statut; statysta,włos. statista, niegdyś 'mąż stanu, dyplomata').

STAW, stawek,staw(i)arka,stawidło, od 14.wieku o wodzie, 'sadzawce'("stawy albo jeziora", psałterz),ale to niemal wyłącznie u nas (por.niem.stauen,'tamować'); staw znaczył pierwotnie tyle co 'zastawienie,tama', i 'stan'; postawa; stawy (o kościach);"postaw sukna", postawiec, nazwa pewnej 'miary'; przystaw,'urzędnik dodany posłom do boku'(pristaldus, z węgierskiego, w Kronice Galla z 1113 r.,szwedz.prestaf, niem. Pristabel,'starszy w Marchji nad rybakami'); stawadło,'przystań'; stawka(w kartach); sta-

wić i stawiać, z mnóstwem złożeń: zastaw, podstawa, wystawa i wystawca, dostawca; stawiączką albo stawkiem('stojąco'); nadstawa przy miodzie ('opłata'); ustawa, ustawny i ustawiczny (w biblji: "ustawiczny czas", t.j. 'ustanowiony', ale ustawnie i ustawicznie 'ciągle', ustawiczen 'stateczny', ustawictwo; i w psałterzu, 'statecz - ność'); ustawić i ustawować, 'constituere', 'stanowić'; ustawienie, 'testament'; po(d)stawa, 'istność' ('substantia'). W biblji i w 16. wieku, całkiem z czeska, stawy zamiast stany, "staw małżeński". Prasłowo, p. stać; łotew. stāws, 'stromy'; staws, 'stan, postać'; anglosas. sto, 'miejsce'; lit. stowēti, 'stać', od pnia steu-. Jak stan niegdyś do 'namiotu', sadz do ryb, tak ograniczono u nas staw do 'sztucznego zbioru, zastawienia wody'.

STĄD, p. tędy.

STĄGIEW, stągwia, 'naczynie', od 15. wieku; g z d: czes. stoudew, stoudwa, niem. Stande, dawne standa; bardzo dawna pożyczka wprost z niemieckiego.

STĄPIĆ, stąpać, z licznemi złożeniami: ustęp, występek, zastęp, następny, następstwo, ostęp (leśny), podstęp, podstępny, wystąpienie, zastąpienie, przestępstwo itd.; wstępień, 'ten, co się w dom wżeni'; to samo co stopa (p.), z nosówką (jak tępić do tep-, top-); stępią, 'powolnym krokiem końskim' (stęp i stępa). Por. niem. stampfen obok Stapfe, z nosówką i bez niej.

STEBNOWAĆ, stebnówka, jest i stepnować, stepować; z niem. steppen (czes. tylko stepowati), o pewnym 'ściegu'; por. niem. stippen, o 'wtykaniu'.

STECKA, p. ścieżka.

STEGNO, 'wygon, ścieżka', p. ścieżka; jest to nierzadka wymiana twardej półgłoski i miękkiej; cerk. rus. z taką samą odmiennością: stogna, 'ulica', obok stiezja, 'droga', t.j. twarda i miękka półgłoska (o i ie).

STEK, stekowisko, zamiast ściek i stok; wyłącznie polskie; nowotwór od 16.wieku, niby od zetknąć (się),stykać.

STEP, europejskie, z rus.stiep rodż.żeńskiego; u nas rodzaj męski; stepowy,stepowiec.

STER, r.1500 styr; sterować, sternik,sterownictwo; z niem. Steuer (dawne stiur), od pnia steu- dla 'stania,stałości'.

STERCZEĆ, styrczeć,storczeć, p.stark.

STERTA, styrta (np.siana); rus. skirda, małorus.styrta, i skyrta; słowo u nas późne.

STĘK, stękać,postękiwać,stęknąć; "mazowieckie", urobione przyrostkiem -k (jak jęk,dźwięk) od prasłowa sten-,ston- o 'jęku'; cerk.stenati,stenją, czes. i stonati, rus.ston,stienat' i stonat', małorus. i stohnaty;lit. stenēti,'stękać'(prus.stinons, 'męczony',stinsenien,'mękę'); ind.stanati,'grzmi, ryczy',stanita-,'grzmot',grec.stenō i stejnō,'stękam',łac.tonare i tonitus,'grzmot'(i w innych językach bez s-), niem.stöhnen,nord. stynja,'stękać'. Oboczne:stuk(p.).

STĘPA, 'przyrząd do tłuczenia'; prasłowiańska pożyczka z niemieckiego Stampfe, o 'moździerzu' i podobnych; stępica, u nas 'samołówka',"stępice albo słopce", w 16.wieku częste; dalej i stępor,'tłuk',i stępka,'moździerz'; stępkarz, r.1564,'co w stępkach (jagły) otłuka'.

STĘPEL, stęplowy,stęplować, pisane i przez em, a wymawiane i z szt-; z niem.Stempel, a to z włos.stampiglia (u nas stampilja) od stampa (franc.estampe), co pożyczka z niem.stampfen,'ugniatać'.

STIUK, 'mieszanina wapna i gipsu;jak -iu- dowodzi, z francuskiego, a to z włos. stucco, 'gips'.

STO, dwie ście, setny; setka, a wedle tego secina, zamiast

-ścina; sotnia (rus.); we złożeniach stu- i sto-: stokrocić, i t.d.,stonog(a) r.1500. Prasłowo; u wszystkich Słowian tak samo; lit.szimtas (lit.sz-, nasze s-, z gardłowej podniebiennej; samogłoska nieco odmienna);ind.śatam, greckie hekaton, łac.centum (stąd nasze przeróżne cetnary,centymetry); niem.Hundert (goc.hund).

STOCHMAL, 'proch mączny': "na stochmal do młynów"; z niemieckiego Staubmehl.

STODOŁA, czesko-polska pożyczka z staroniem.stadal (dziś po narzeczach Stad(e)l. od pnia sta-, por.łac.stabulum (p. stado). Jest i w cerk.stodolja.

STÓG, stożek,stożkowy,stożyć (siano); stożyna, o 'stertach'; prasłowo; oznacza właściwie 'kół','ostrokół, około którego stoży się siano'; tak samo u wszystkich Słowian. Pień stog-; steg- u nas w ścieg(p.),ścieżaj,'zawiasa','cardo', na oścież (drzwi otworzyć); u innych Słowian i z przyrostkiem -er: cerk.stežer i stožar, 'kół,zawiasa'; lit.stagaras i stegerys,'badyl długi,suchy', łotew.stēgs,'kij długi',niem. stecken (bardzo rozpowszechnione; pień steg-, o 'sterczeniu'); staroczes.stiež,'balka', cerk. stěg,'chorągiew', rus.stjah(ja z ě, jak nieraz, nie z ę). Podobne słowo, bo z tym samym przyrostkiem urobione, ale od pnia ind.stabh-, jest ogólnie słowiańskie steber i stobor, 'słup',u nas steber r.1555 (Nauki dla Odrowążówny),z półgłoską twardą, serb.stabar, słowień. steber, lit.stuburas,'słup,filar'; serb.stoborje,'płot słupowy',stobor,'podwórze'; litew. stabaras,'sucha gałęź',łotew. stebere,'rząp (ogona)'; duńskie staver,'kół,do stabh-; lit.stabas,'słup'(i 'bałwan',i 'zapora', bo stabyti i stabdyti znaczy 'powstrzymywać, tamować'), stebētis,'dziwić się'('stać

słupem'): niem.Stab, i w Buchstabe, nord.stafr. Z nosówką:lit. stembrys,stambras,'badyl'.

+STÓJ-, w dawnem stojny,stojność,'pewność', dziś tylko w złożeniach: dostojny,dostojeństwo, przystojny, nazwa herbowa Ostoja; stójka,'warta',stójkowy; stojak, 'figiel'(w 16.wieku, np. przy "ciągnieniu kota"),'figlarz,darmojad',np.:"tego stojaka, co nic nie robi", i o 'posągach(świętych)': "stojakom i obrazom niemym"; p. stać; stój obok staj(a); stójło; stojączki 'sierpień' (p.Miesiące), ale przysłowie: "własny nieboszczczyk Dąbek, co w stojączki zdechł" z 17.wieku, chyba nie o 'sierpniu' prawi.

STOK (do ciec,p.), dwojakie: jedno cerk.sŭtok, 'ściek'(Sątok),'co razem ścieka,spływa'("stoczki piwa",'resztki'), i o 'pochyłościach': "stoki górskie", skąd stoczyć i staczać się; stok,'zbiór'. Drugie jest cerk.iztok,'wyciek,źródło': "napić się wody ze stoku", "woda stokowa"('źródlana'),"do stoczka po wodę". O "stoczku wojskowym" można by jednak pomyśleć, że to niem.Wachsstock raczej, wraz z stoczkarzem. R.1564 stokiem,'duchem,prędko', czy nie raczej skokiem? U Bułgarów stoka 'towar',u Serbów 'trzoda bydła'.

STOKŁOSA, roślina 'bromus', i o wszelakim 'chwaście we zbożu', tłumaczy dosłownie już w 15.wieku łac.centum spica (sto i kłos); por.stonoga itp.

STOKROĆ, stokrótka, roślina 'bellis perennis', tłumaczy niby niem.Tausendschön; u Czechów stosowniej stokrasa. Nazwa nieznana dawniej; u Stanka 1472 r. magduszki, od Magdy, bo imiona nieraz przenoszą na rośliny, np.mikołajki,katarzynki,wasilki,'bławat',ruskie (u nas w 15. wieku), Iwan da Marja; podobnie i na ptaki, irzyk,boguwola; por.franc.marguerite i i. Ruś jak zawsze, powtarza nasze na-

zwy roślinne dosłownie: stokratki, 'bellis'; stokrat, 'chrysanthemum'. U Potockiego stokrocić, 'oddawać stokrotnie'.

STOLA, sztoła, s(z)tolnia, 'rów' podkop', z niem. Stollen.

STOLIM, stoliman, stwolin, stolem, 'olbrzym', do dziś u Kaszubów; w słowniku Mączyńskiego, Wielkopolanina, z r. 1564 wiele przykładów; jest to cerk. spolin i ispolin, 'olbrzym', od nazwy ludu Spolów (Spoli), Słowian pobitych przez Gotów w 2. wieku po Chr., Spaloi u Jordanesa Sporoi u Prokopjusza; przyrostek -in w -im odmieniono, jak w olbrzym; ispolin tylko u Rusi książkowej ocalał. Nazwa to obcego pochodzenia, odmieniona u nas wedle dawnego stwoł, 'pień' (rus. stwoł, cerk. stwolije, 'badyle').

STÓŁ, stołek, stolec, stolcować; stołeczny; stolica; stolarz, stolarski (dosłowne tłumaczenie niem. Tischler, od Tisch, 'stół'), stolarka; stolik; stołowy; stolnik, podstoli; zastole; stolnica; do stołować się: stołownik. Prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian; znaczenie pierwotne: 'stolica', 'tron'; gockie stōls, niem. Stuhl (lit. stałas, prus. stalis, 'stół', pożyczki od nas), co wkońcu wywodzą od sta-, p. stać. Inni wywodzili stół, Stuhl, od ścielenia, bo pierwotny stół to deszczka na ziemi pościelona, a więc od pnia stel-.

STOPA, stopień (dawniej i słopień, p.), stopniowy, stopniować; prasłowiańskie, ale w cerk., rus., stepeń, z e, nie o; ie pierwotne, więc drugi przypadek był stopienia, nie stopnia (jak korzenia). Stopa i o 'miarze'; stąd stopniki, 'ryby stopowe'. P. stąpić, bo step-, stop- to samo, bez nosówki. Oboczne bez s-, p. tep-, top-, tąp-, pod topić, tępy.

STOPARCZEĆ i stoperczeć, 'sterczeć', w 17. wieku: "dziś tak się stoparczy", 'rozpiera', "drąg im nad głową stoperczy"; niby rozszerzone sterczeć(?).

STORC, sztorc, sztorcz, sztorcem, nastorczyć; p. stark.

STORZYĆ, 'wynosić się, chełpić': "jakoż przeciwko Bogu człek się będzie storzył", Potocki, "będzie z djabłem storzył", "nastorzywszy jeżyny", "darmo się w herby storzą"; w 16.wieku storzypiętką nazywano 'chełpliwego': są i storzywąsy roślina storzycewa, storzysz, storzyk, storzanki (także stojak, i wstawacz albo wzwód, 'orchis'), od skutku mniemanego. Od pnia ster-, p. strona; por. słowień. nastoren, 'uparty', neustoren, 'niedbały'.

STOS, sztos, 'uderzenie'; 'kupa (drew)', r.1500; stosować, 'uderzać, przykładać, dobierać'; stosowny, stosowność; przystosowywać; z niem. Stoss, stossen; u nas bardzo rozszerzono znaczenie: stosunek, stosunkowy, czego w czes. sztos ani śladu.

STRACH, straszyć, straszydło; straszny; nieustraszony; strachajło; strachować (15.wiek), strachowisko, strachowity, strachliwy, straszywy (biblja); postrach, przestrach; prasłowiańskie (u Łużyczan bez s-: trach); cerk. strach, itd.; zgrubiałe do strad-, p. stradać.

STRADAĆ, postradać, 'stracić'; dawne stradza, 'szkoda, strata', stradny, 'nędzny', "stradniku nędzny", w legendzie Błażejowej około r.1400, "stradna jesień" (dalsze urobienie w rus. strast', 'męka', np. Pańska (; prasłowiańskie; por. strach, p. trata(?); cerk. stradati, straždą, strast', rus, strada, 'praca we żniwa', czes. postrádati, łuż. bez s-: tradać.

STRADJOTA, stradejeta, 'jezdecka szata krótka', w 16.wieku (1552 i częściej); jak karwatka, branderburka, rajtarka, katanka, przezwana przez żołnierza co ją nosił włos, stradiotto (z grec. stratiōtēs): 'żołnierz na żołdzie weneckim' (z Epiru czy Albanji).

STRAGARZ, 'belka', z niem. Träger, z dodanem s-, jak w

strukczaszy. Natomiast stragan, straganiarka; z niem.Schragen, 'buda,jatka'; w 15.wieku (u Stanka) sraja, 'mary'; sragi i stragi u rzeźników.

STRATA, p. trata.

STRAWA, strawny,niestrawność; pierwotnie 'stypa':"strawę" wyprawiają r.454 nad grobem Atyli; u nas jeszcze w 15.wieku 'stypę' tak nazywano; p.truć; w przekleństwach (psia strawo itd.) i później to znaczenie przebija; wkońcu:'pokarm'; strawica (u Reja i i.), strawne,'wikt',strawować, 'utrzymywać,chować'; strawca, 'marnotrawca'; czes.rus.strawa, 'potrawa'. Por.trawa.

STRAŻ, dawniej straża, jeszcze dawniej (w 10. do 13.wieku) stróża ('obowiązek czuwania i ruszania na pomoc') i starża (z pierwotnem następstwem brzmień); strażnik,strażnica; nowe: strażak, strażacki, wedle innych na -ak (jak rybak); p.stróż. Uchodzi z powodu niepolskiego ra za pożyczkę z czes.stráž,stráže, ale to nie rozstrzyga, skoroż takie ra, ła, zamiast ro, ło, i w innych słowach zachodzi (por.władać)

STRĄGA, 'owczarnia', od 15.wieku na Podgórzu od pasterzy wołoskich, jak i na całych Karpatach (słowac.rus.strunga); z rumuń.strungă, co wywodzą z albań.sztrunge, ale i to słowiańskie (?; serb.struga); p.strząc i por.strąk.

STRĄK, strączki ("groch w strączkach"),strączysty; u innych Słowian nie 'łupiny',lecz 'kiści','korzonki'; u Serbów struka,'rodzaj',dwóstruk,'podwójny'(jak dwogub); u nas: stręczyć,stręczyciel,nastręczać,"co stręczniejsze zamki",Leopolita (u innych:"sposobne"). Pień strek-, strok-, z nosówką; p. strzykać, stroka; czes.struk, struczný, 'krótki(ściśniony)'.

STREDŹ, 'miód', w biblji i

psałterzu: "słodsze nad stredź" (w puławskim mylne strzedź), "z opoki strdzi nasycił je" ("z opok miodu", puławski), "słodczejsza nad miód i nad stredź" ("nad strzedź i płast", puławski),"ziemię płynącą mlekiem i strdzią", biblja, "żemła ze drdzią ("z miodem",u Leopolity; w "ze drdżią" s- odpadło, jak w rdzeń,p.); stredź u Stanka 1472 r.('patoka'?). Prasłowo; cerk.strŭd (rodzaju męskiego), słowień strd,czes.stred, strdí: p.struga.

STREFA, 'pas,smuga,warstwa', strefowy,strefować i strefić, strefisty; z niemiec.Streifen, skąd i nowe sztryple.

STRĘCZYĆ, p. strąk.

÷STROBIĆ, tylko we złożeniach: postrobić,'posilić'; w psałterzu: "nie postrobion bądź człowiek" ("posilon",puławski(, "postrobi się sierce" ("poćwirdzono będzie", puław.); narzeczowe ostróbka i ostrubka, o 'zimnicy,febrze';czes. ostrabiti se,'przyjść do sił'; to i cerk.ustrabiti, o tem samem znaczeniu, dowodzą pierwotnego ÷storb-, z półgłoską cerk. ustrbnąti,'skrzepnąć' (p.starbać), rus.stierbnut', 'czerstwieć,usychać'. Prasłowo;greckie sterfos,'twarda skóra', niem.sterben,'umierać',nord. starf,'praca'; brak w litewskiem.

STROFOWAĆ, strof,sztrof, z niem.Strafe,strafen,'karać'(nieznanego początku); już w psałterzu strofowanie (ale "nagabanie" w puławskim).

STRÓJ, stroić,strojny; nastrój, nastrajać; strojniś (w 17.wieku i strojnat); stroisz,'dzierżak'; strój dziś o 'ubiorze', pierwotnie tylko o 'przyborach' wszelakich:" wszelkiego stroja spiewającego", biblja ("wszelkiej muzyki", Leopolita), stroić w psałterzu i i. zawsze tylko o 'czynić,działać'(np.złość itp.), ale i: "palce stroili są żałtarz"; w biblji "stroić gody",

'urządzać',"strojący synów",' 'przełożeni ich'; "stroje bobrowe"(por.wyraz:potrzeby), "stroje męskie"; strój,'sposób'; w cerk. stroj 'rząd', stroiti 'sposobić', u Słowieńców i Serbów stroili 'garbować skórę',rus.stroj 'rząd, szereg'; od pnia strei-. U Czechów stroj 'maszyna,mechanizm'.

STROKA, mylnie strzoka, 'pas, strefa','obrót', 'punkt'(por.rus. stroczka,'linja'); przestarzałe, jak i czasownik stroczyć,ostroczyć (od gusł, ohydzających ludzi, np.małżonków przeciw sobie): "choć się dziś tak jedno drugim stroczy" ('hydzi');"zaraz się ostroczy" ('wściecze'); "samo im niebo czart ostroczy";"pannę umiem ostroczyć";"każdy się nią ostroczy" ('brzydzi'). Pień strek-, strok-; cerkiewne strknąti,'kłóć', strk i strěk, o 'ślepiu', strěkati,'kłóć'(o owadach), rus.striek,striekat', czes.sztrzeczek,'ślep', sztrzíkati; nasze strzykać,strzekać,o 'bólu kłójącym',"bydlę pstre i strokate" (później pstrokate), "konie strokate". Tu i rus.striekat','parzyć'(o pokrzywie),czes. strkati,'trącać',serb.strcati, 'sikać'. Prasłowo; brak w lit.; przytaczają anglosaskie stregdan,'sypać'. Por.stark,sterczeć, z odmiennem następstwem płynnej.

STROMY, 'spadzisty', od pnia strem-, strom-, p.strzmić; u innych Słowian z półgłoską miękką: rus.striemgław,'głową naprzód', striemit' ,'pędzić'; cerk.strm(en),'spadzisty', ustrmnąti,'rzucić się (z góry)'; serb.(liczne) strm(eń),strmina, 'spad', strmoglawice; p.strzemię. U Czechów strom,'drzewo', zbiorowe stromowí; strmý,'stromy',strzemhlaw,'głową naprzód' (skoczyć).

STRONA, stronić,stronny,stronnik,stronniczy; stronica (nie stronnica!); w biblji stroń, 'obok',"stroń włości" ("naprzeciwko",Leopolita), "stroń drogi" ("za drogą",Leopolita),"stroń miasta ku zapadu słuńca" ("na zachód od miasta",Leopolita), jak w cerk.strań,strań sebe,

'koło siebie'; "z obu stronu" (obustronny). Prasłowo; od pnia ster-, stor-, p.strżeć (strona to samo co przestrzeń; inna wokalizacja, stern-: storn-; por.przestronny), storzyć; strona z pierwotnego +storna (por.grec.sternon, 'pierś', ind.stirna-, 'rozpostarty'), a to ocałało w kaszub. nazwie dla 'flądry': starniew i starnia, dla jej szerokości. Złożenia: postronny, postronek ('co po stronie'), o 'powrozie', czes. postraniek i prostraniek, ruskie postromka. R.1500: "strona mięsa albo połeć" tłumaczy niem.Speć - seite.

STROP; 'powała', stropowy, 'od sufitu'; prasłowo; cerk.strop, 'dach', u innych Słowian i 'strych', 'podłoga', 'piętro', nawet 'filar'; łączą z anglosas. hrof, 'dach', iryjskiem cro, 'obora'; z +krapo-, gardłowa podniebienna(?).

STROPCIĆ, u Potockiego, o 'piecu dymnym, kopcącym'; jest cerk. strŭpŭt, 'srogość', rus.stroptiwyj, 'przeciwny, uporny' (por.strepet, nazwa 'pardwy stepowej', ?).

STROSAK, od 15.wieku, z niem. Strohsack, 'siennik', z syczącą wszelaką: strożak, strożak, w 16. wieku i strusak.

STRÓŻ, stróżka, stróżować; stróża, 'straż': "z jego stróże uciekł", rota 1395 r.: "Bóg lud odjął djablej stróżej", t.j. 'lud nie winien dalej djabłu stróży, daniny i obowiązku stróżowania' (termin urzędowy średniowieczny); częste w biblji, i dla 'zasadzki': "będą mieć stróżą" i "połóż stróżą" ("straż" u Leopolity), "założył stróżą", 'zasadzkę', stróżny (od stróż, ale i "mieśce stróżne", 'zasadzki'); w psałterzu "od strzodze", mylnie, zamiast stroże. Od pnia sterg-, storg- (staropolskie starża, zawołanie u Toporów, a i po wsiach 'alarm'); p.strzec, por.straż.

STRUCEL, 'kołacz', strucla r.1472, z niem.Stritzel, Strutzel. Tak samo mniej znany strudel, sztrudel, czes.sztrudel i sztru-

dle, z niem.Strudel.

STRUG "albo rzazak", r.1500, strużek,strugać,strugadło, "struga(d)lny nóż", strugałki ('bałwany,bożkowie'), struganina,strużyny r.1500; złożenia z wy- itd.; zamiast pierwotnej odmiany:strgać, strużę (jaka w cerk.,w staroczes. sestrhal koru, w słowień. i chorw. strgati,'strugać') przeprowadziliśmy wszędzie u. Prasłowo; brak w lit.;grec.streugomai,'ginę,cierpię'; nord.striuka,'gładzić', fryz.strôk,'strefa'. Strugać i strzyc to samo; pień z ei lub eu; taka oboczność nie wyjątkowa.

STRUGA, 'kałuża, rynsztok'; struga i strug,'galar' (na Dźwinie); w obu znaczeniach prasłowo, od pnia stru-,'płynąć',t.j.ze wsuniętem u Słowian t, od sru-,grec. rhoos z +srowos,'strumień',i rheō z +srewō,'płynę'; ind.srawati, 'płynie'; srāwajati,'pławi'; lit. srawēti,pasriūti,'opłynąć',łotew. (z t wsuniętem, jak u Słowian) strawa,'strumień', i strukla,'struga',łotew.struga,'moczar'; u innych Słowian (cerk.,serb., rus.) struja,'rzeka','prąd'; lit.srauja,'rzeka',łotew.strauja,'prąd'; p.strumień; o-strow (p.),'wyspa', dosłownie:'oblany',+ob-strow (grec.rhoos),por. lit.srawa,'ciek',prasrawa, 'struga'. Słowianin, inaczej niż Litwin, utracił czasownik, posiada tylko rzeczowniki z jednostajną wokalizacją (u,ow), ale ślady innej ocalałyby w stredź (p.), jeśli to 'patoka, (strŭ-d,'co spływa'), a dalej w nazwach rzek, np.Stryja i Strwiąża; z pierwszą por.litew. straujas (inna samogłoska) i łotew.straujsz,'rwący,bystry'; druga urobiona przyrostkiem -ęg od strŭw- (por.lit.pasriuwau, 'opłynąłem'), jak np.Libiąż od lubić; nazwy Stryja a stryja (p.) nie przypadkowo takie same, dałyby się i znaczeniowo połączyć. Pień ten służył odwiecznie nazwom wszelakich rzek; tu może należy dawna nazwa Wołgi: Rha (p.rebarbara); jeszcze

częściej w urobieniu z -men, s(t)rumen: Tyber zwał się niegdyś Rumon, t.j. strumień, jak Strymon w Tracji. Równomiernemu ściekowi wody odpowiadało równomierne uderzanie w najdawniejsze instrumenty, bębny, więc i grecka nazwa rytmu i nasze struny od tego (płynącego) taktu nazwane; o greckiem słowie to pewne, o naszem możliwe; z greckiego rytmu zaś pochodzi nie tylko rytm, ale i rym, co dawniej 'wiersz', nie 'rym', oznaczał (p. rym).

STRUKAĆ, o 'głosie żórawia', p. strzykać.

STRUKCZASZY, trukczaszy, 'krajczy', od 15. wieku, z niem. Truchsess; s- przydano, jak nieraz; niem. znaczy dosłownie: 'ten, co drużynie (trucht) miejsce (przy stole) znaczy'.

STRUMIEŃ, strumyk (do pierwotnego pierwszego przyp.: ÷strumy); prasłowo, od wymienionego pod struga pnia s(t)ru-, 'płynąć'; lit. straumuo i sriaume, 'rzeka', łotew. straume, 'prąd'; niem. Strom (nord. straumr), grec. rheuma (stąd rema, ryma, 'katar, sapka', i reumatyzm, rematyzm, rumatyzm, 'gościec'); trac. Strymon, 'rzeka' (bułg. Strumica). U wszystkich Słowian tak samo.

STRUNA, mylnie i przez ó pisana (niby od strony, wedle niem. Saite, 'struna', i Seite, 'stronica'); prasłowo; tak samo u wszystkich Słowian; pień stru- (por. strei- w stroić; eu i ei mieniają się czasem obocznie), 'płynąć', jak grec. rhytmos, 'takt', od rhy-, 'płynąć' (niekoniecznie od morza!).

STRUP, strupiasty i strupliwy, "rany strupiałe", 'pokryte skorupą'; prasłowo, chociaż znaczenie u różnych Słowian nieco się waha ('rana', siniec' u Serbów; znaczy nawet i 'jad'); u Czechów toż co u nas; oboczne do postaci z nosówką: strzęp (p.).

STRUPIESZAŁY, p. trup.

STRUŚ, strusi, z niem.Strauss, dawne strus, z łac.struthio, z grec.struthion.

STRYCH, z niem.Strich, przy mierzeniu:"pod strychem" ('bez wierzchu'; "nad strych", 'nadto'); niem. dziś streichen, więc Streichholz, r.1500: strycholc (później strychulec, ze zwykłą odmianą; por.budulec). Jak stos tak i strych przybrało wszelakie znaczenie: 'mody, kształtu', np."starym strychem" (i każdym innym, np."kozackim", 'po kozacku'); strycharz, 'ceglarz'(z niem.Streicher); strychować(z niem.streichen) mówi się i o działach, o oku ("okiem ziemię strychuje"), o psie("strychuje pole"). Z tym strychem, 'obyczajem', pomieszano już w 16.wieku niem.Estrich(z łac.astricum), o 'pomoście, piętrze, poddaszu'("bielizna na strychu"), ale je w całości jako jastrych przejęto.

STRYCH, zgrubiałe stryj (p.); 'żebraka' tak przezywają, jak 'babę' ciotą; stryszek, dziś ludowe jeszcze; i'dziadek do orzechów'.

STRYJ, stryjcio, stryjaszek; stryjec, stryjeczny; stryjenka; stryjowy; zgrubiałe strych(p.), stryk, 'żebrak, włóczęga' (eufemistycznie, t.j.nie chcąc ich urazić), już w 16.wieku; stryjec (herbowny) nabrał nadzwyczajnego u nas znaczenia (jak nigdzie indziej); solidarność rodowa wyrażała się w nazwie "braci-szlachty" ogółem, a w stryjcu(po ojcu, nie po wuju, po matce!) szczególnie: od "stryjców" każdy szlachcic wyglądał wsparcia na pewne. Stąd pamiętano i ceniono wywody koligacji i genealogiczne, nie dla próżności tylko. Nazwa prasłowiańska, obca innym językom (iryjs.sruith, 'stary'?), nawet litewskim(strūjus, 'starzec', pożyczka?), należy do tych osobliwszych, jakiemi Słowianie nazwy pokrewieństwa (i bydła) zagęścili. W biblijnych stryc, stryny, stryczny, y czeskie, zamiast -yj-, nie polskie(może j

opuszczono?). Zwano stryjem i 'wiatr pomyślny', i 'las', schronisko w ostatniej potrzebie. P. struga.

STRYK, od 15. wieku, 'powróz', dziś tylko zdrobniałe stryczek; z niem. Strick, co we związku z Strang, 'powróz', i strenge, 'surowy'.

STRZAŁA; strzelić i liczne złożenia; strzał, wystrzał, postrzał; strzelec, strzelecki, strzelczy; strzelanina; strzelba, pierwotnie tylko 'palba', dopiero od 18. wieku i 'broń' sama; strzelnica: samostrzał, od 14. wieku. Prasłowo: niema go w litew.; jest w niem. strāla, dziś Strahl (Blitzstrahl; zresztą o 'promieniu'). Ze zmianą broni znaczenie się odmieniło zupełnie. Przymiotnik strzelisty, o "afektach"; ale strześlista wzdręka, o rybce, r. 1595?; może od skrzeli? U wszystkich Słowian tak samo.

+STRZĄC, tylko we złożeniach: ustrzągł, zastrząc gdzieś; z wokalizacją o p. stręga. Prasłowo; rus. zastrjat' i zastrjet', odmienione wedle zastrja(g)nut', znaczy to samo; białorus. zastrjać, 'zatrzymać się', zastrjeć, 'dopędzić'. Litew. stringu, strigti, 'zastrząc', łotew. straignis, 'moczar', łac. stringere, 'zaciskać' (stricte; stąd i dystrykt). Pokrewne z strzyc (p.) i strugać; por. rdzeń.

STRZEC, strzegę; z pierwotnego sterg-, storg-, u nas strzeg- i strog-; to w przestroga, ostrożny, stróż(a); tamto tylko w strzegę; u innych Słowian są ślady i trzeciej wokalizacji, z półgłoską: cerk. strgą. Prasłowo; grec. stergō, 'kocham'; na Litwie s- zamiast st- (porównaj odwrotny stosunek: sarna a litew. stirna); sergmi, 'strzegę', sergēti, 'strzec', sargas, 'stróż', sarga, 'stróża', pasirgējimas (słow. półgłoska), 'pilność', prus. butsargas ('stróż domu'), 'gospodarz'. Z strog- łączymy i nastroga, 'przynęta', nastrożyć, częste w 16. wieku i w nastrożyć zniekształcane, czes. nástraha,

'przynęta', "nastražiti uszi," 'nastrożyć uszy' ("uszu nie strożą" w 17.w.).

STRZECHA, 'dach',podstrzesze; prasłowo; wywodzą od tego strei-, co w strój (p.), z przyrostkiem -ch (jak w śmiech): znaczy i samą 'budę' (r.1500), podobnie dziś u Kaszubów (stresza): u wszystkich Słowian bez wyjątku,'dach'.

+STRZEĆ, w językach słowiańskich niemal tylko we złożeniu z pro-, u nas rozpostrzeć i przestrzeń, strona (p.), prześcieradło; prasłowo; dublet z l, stel- (słać,p.); brak obu w litewskiem; łac.sterno,'ścielę', grec.stornymi, itd.

STRZEMIĘ, strzemienny, u innych Słowian z półgłoską: strmeń (i rodzaju męsk.),czes.strzmen i trżmen; od tegoż pnia co i stromy (p.); z półgłoską i u nas w strzmić,nastrzmić,ustrzmić,'nasadzić': "niechaj po głowie strzmi bryże", Potocki.

STRZĘP, strzępki; zbiorowe strząpie; strzępić ze złożeniami; o 'frędzlach,łachach'; "strach serce w strefy strzępa",'rozdziera', u Potockiego; z wokalizacją o: strąp-, w dawnej nazwie 'lutego', co drogi strępa: strępacz. Prasłowo; rus.strjapat','mozolić się, starać,zabiegać', strjapczij, niegdyś 'adwokat', strjapnja, 'gotowanie,kuchnia', czes.dawne strzepieti,'troszczyć się', strzep, 'strzęp,kutas', jak u nas. Oboczne z u, p.strup., 'to co pokrywa, zasłania'.

STRZMIĆ, p. strzemię.

STRZYC, strzygę; "ostrzyżki sukna"; postrzygacz,postrzygalnia; prasłowo; w cerk. i z wokalizacją oi == ě: strěg i postrěszti,'postrzyc'; brak w lit.,chyba prus.strigli,'bodiaku'(?); niem.streichen (anglosas.strican),Streich,Strich (p.strych),łacińskie stringere. W strzyc,strząc i strugać

trojak oboczność jednego pnia (nord.striuka, od pnia z eu, znaczy streichen, co od pnia z ei); por.cośmy zaznaczyli pod stru-na; nietrafnie rozróżniają jakieś dwojakie łac.stringo; 'ściskam', i 'dobywam'.

STRZYGA, strzyg i strzygoń,'wampir', tylko u zachodnich Słowian (u nas, Słowaków i Słowieńców),z łac.striga, a to z grec.stri(n)ks, 'sowa',bo w postaci sowiej czarownica się ukazywała przy "działaniu". Pożyczka ze wczesnego średniowiecza jeszcze. Postaci w rodzaju męskim są naszym nabytkiem.

STRZYKAĆ,dawniej i strzekać, strzykawka: i z samem r: strykać strukać, a bez s-: trukać (u Morsztyna r.1620 "chróściele strzykały", a " żóraw strukał"); stri- i stru- mieniają się więc; por. strzyc.

STRZYŻ, strzyżyk, nazwa ptaszka, w 15. i 16.wieku stale strzeż i strzeżyk; ta sama różnica u innych Słowian; cerk.,serb.,rus.striż, łuż.sćeż, słowień.strezicz i strżek, czes.strzizlik i strziżek; urobione przyrostkiem -ż od pnia strei-, stroi-, o głosie lub ruchu.

÷STUD, 'zimno'; studzić, z wielu złożeniami; studnia (i u innych narodów od 'zimnej wody' przezywana, np.lit.szałtinis,'studnia', od szałtas, 'zimny'), drugi przyp.liczby mn.studzien (w biblji studnia 'źródło' i 'studnia','fons' i 'cisterna'), studzienka od niej, ale do studzien(iec): studzionka, r.1500, studzieniec,'galareta'. Ze złożeń wyróżnia się ostudzić, t.j.'gusłami miłość odwrócić', to samo co ostroczyć (p.stroka). Z wokalizacją y (t.j.ū): czasownik stynąć (d przed n "wypada"), a z wprowadzonem na nowo d: stydnąć (ogólne jeszcze w 16.w.), co odmieniliśmy w stygnąć od 18.wieku, i to przeprowadziliśmy: ostygły,zastygł, za-

miast dawnego ostydły: na Rusi do zastynut' dorobiono nowe zastyt' i zastywat', tak jak zastrjat' do zastrjanut' (p.strząc). Słowo prasłowiańskie, bez dalszych odpowiedników, przeniesiono, już w prasłowiańskiem, na uczucia moralne (tak jak marznąć, mróz, na mierzić), u nas tylko z y, wstyd (p.); u innych Słowian i z u: cerk.czesk.stud i 'srom'. Od stud-, nazwy zimowych miesięcy u innych Słowian, np.serb. studeni, 'listopad'.

STUDENT, ludowe i skubent; studować, tak zawsze w 16.wieku, dziś studjować (u ludu i sztudirować, z niem.); studjum; z łac.studere; grec.spudaios, to samo co student, mieliśmy wyżej pod spąd. Pomijamy urobienia: studenterja, studentka, itd., jako nowe nabytki.

STUK, stukać, stuknąć, stukot; prasłowiańskie, cerk. i rusk.; oznaczało pierwotnie wszelaki 'głos' (jako oboczne do stęk, p.); ograniczone u nas i na Rusi do 'głośnego uderzania, pukania'.

STUŁA, 'przepaska księża'; ze zwyklem u wyrazów obcych przejściem o w ó, u, z łac.stola, od średniowiecza (dlatego ł); "obleczon stołą lnianą", biblja, stoła r.1510.

STURARZ, ze zwykłem rozpodobnieniem i stularz. 'partacz, rzemieślnik niecechowy', sturarstwo, z niem.Störer.

STWOLIN, p. stolim.

STYGAR, sztygar, w górnictwie, z niem.Steiger.

STYL, z łac., a to z grec. stylos, pierwotnie o "żelaznym grabsztychlu" do pisania, później o "modeluszu" ('wzorze, formie') nietylko "pisania", lecz i budowy, a nawet kalendarza ("starego i nowego stylu"); stąd stylowy, stylistyka, stylizacja, wystylizować. Drugie styl, stylisko, 'trzonek pendzla', z niem.Stiel.

STYMA, 'szacunek', z włos.sti-

ma, ale estymować z franc.estimer, nie z łac.aestimare(?).

STYNKA, nazwa rybki, rozpodobnione z niem. Stint.

STYPA, 'uczta pogrzebowa', zajęła od 16.wieku miejsce dawnej strawy(p.); słowo wyłącznie polskie, jakby z łac. i włos.stipa, o 'or - szaku,tłumie', tak jak np.stywa, 'kozica u pługa,styk', z łac.stiva.

SUBET, 'spik,śpiączka', z tureckiego (arab.) subāt.

SUBTELNY, 'drobny',w 16.wieku subtylny; subtelność; z łac.subtilis, niby 'niedotkany', od tela, 'tkanina'; inna łacina z sub-, 'pod-', obcą pozostała (subhasta, sublimat, itp.,)więc dalsze złożenia z sub- pomijam.

SUCHY, suszyć; liczne złożenia; susz, o 'owocach';'lesie' i 'pasiece'; suszarnia: suchar,osuch ('placek', od r.1472, i 'gałąź sucha'), sucharek; suszki, i o 'pachnidłach'; suszyć,suchoty o 'poście',t.j.'wstrzymaniu się od napojów': "suchot,odpustów,drożek, dość na polityka", "świadczą jej suchoty ustawiczne, jej posty, jej modły"; od 18.wieku począwszy nazwa 'choroby' (por.niem.Auszehrung,'gruźlica'),suchotnik,suchotniczy; sucho, rzczownik:"nie przeszkodzą mu sucha...,mrozy"; suchość; suchorlawy ó(sucherlawy, jak chuderlawy; por.cerk.suchonjaw, serb.sucholiw); suchedni,"kwartał", tak nazwane od postu przy owych "quatuor tempora", już r.1558:"godzien dobrych suchedni", t.j.'płacy kwartalnej'. Prasłowo, z trojaką wokalizacją: schnąć, suchy,usychać. Lit.sausas, 'suchy',susti, o 'parchach', łotew.sust,'schnąć'; ind. śosza-,'schnięcie',śuszjati, 'usycha'; grec.auos,'suchy'; niem.dawne sōrēn,'usychać'. Niemiecka nazwa kraiku Zauche, z słow,Sucho lub Sucha. U wszystkich Słowian tak samo: rus.sochnut','schnąć',itd.

SUĆ, odmiana pierwotna:spę, spie, ponieważ suć z +sup-ć

poszło; później, już od 15.wieku, uchodzi suć za pień na u-, a więc trzecia osoba: suje, imiesłów:suł; z trojaką wokalizacją: sep,osep, ospa,wysep (p.); sypać z licznemi złożeniami (tu i cerk.syn i sun, 'nasyp,wieża'); su-ty (z +supty), 'nasypany,pełny' (por.lity),suto, "ty kopce są suty podług prawa", "nasuwszy popiołu na głowę"(biblja), posucim ('posypaniem',tamże), "granice sobie suł gdzie chciał", w 16. i 17.wieku jeszcze stałe. Prasłowo; lit.supti,'kołysać'(prus.supis,'nasyp',jeśli to nie pożyczka z polskiego sep raczej), ap-siaupti,'okryć,oblęgać', suopuoti,'kołysać', suopis, rodzaj 'sępa',łac.supare,'rzucać',dissipare,'rozrzucać; rus.sopka (niby sepka,'nasyp'), i u naszych pisarzy.

SUDAMNY, sudanny, w 16. i 17. wieku częste, o 'zgrabnym,eleganckim,strojnym': "Rusin sudanno ukłoniwszy, rzecze", "sudamnością białej płci","wieśniacy (greccy) są tak sudamni","nogi sudannej", Pożyczka z ruskiego? (czes.sud, 'parzysty',?; ruskie ssudit', 'pożyczać',?). Napewno pożyczki z rus.są sudny,'statki,okręty'(częste w 16. i 17.wieku: "topi sudny"),i sudzina,'naczynie' (u Stryjkowskiego), z rus. sudno i (so)sud (p.sąd).

SUFIT, późna pożyczka z włos. soffito,soffitta,'strych,strop, pułap'.

SUFLETA, w 16. i 17.wieku, 'sługa szkolny,kalefaktor',może z łac.suppeta, w tem samem znaczeniu. Co innego sufler(w teatrze), z franc.souffleur(niby 'poddymacz'), i suflet,franc. soufflé, 'omlet'.

SUHAK, sumak,'antylopa ukraińska',zniekształcone z tatarskiego sajgak,sajga.

SUKA, suczy (sukin syn od Rusi), suczka; z innym przyrostkiem su-la (to samo znaczy), częste w 17.wieku, w Księdze

Chamów: "sule wieszają"; stąd pożyczyli Niemcy narzeczowe Zule; lit.szuo (drugi przyp.szunes), pers.spa-ka (z ÷sva-ka), bo tak wedle Herodota "Medowie psa zowią" (a więc z tem samem -ka),ind. swan- (sun-), grec.kyōn (drugi przyp.kynos), łac.canis (z ÷cvanis), niem.Hun-d; nazwę samca zastąpili Słowianie psem. U Łotwy jest i z odmienną gardłową:kunia, 'suka'. Lidyjski Kandaules:"psa dusi". Lit.sz-, słow.s-, zamiast gardłowej podniebiennej. Austjackie Zauk, pożyczka z suka.

SUKMAN(A), 'siermięga', z tureckiego.

SUKNO, suknia,sukienka; sukiennice ('gdzie sukna sprzedają', niem.Tuchlauben); od sukania,'nawijania nici'(znanego u nas w 15. wieku: "Marja sukała jedwabiem", Rozmyślanie); "sukać albo obracać", r.1500, sukadło,'wijadło',r.1500; jedynie na Rusi ocalało pierwotne skat',sku,skań,'tkanina',a jest i częstotliwe sykat' .Prasłowo; lit. sukti,'kręcić,nawijać'. Nazwę sukni przejęli w średniowieczu Romani, a od nich Niemcy,suckeny (i buty nosili à la Poulaine, 'po polsku'). U wszystkich Słowian. tak samo.

SUKRWICA, 'ropa ze krwią', w 16.i 17.wieku; su- = są-,'ze' (p.),por.sumienie.

SULICA, 'spisa',p.sunąć,suwać; oczekiwalibyśmy: sudlica; może to więc pożyczka z ruskiego,jak rohatyna; u Czechów sudlice.

SULNICA, "albo flasza,łagwica", r.1530, sulak,'garnek',narzeczowe; słowień.sul', 'garnek'.

÷SUŁ, w nazwach: Sulisław, Sulmierzyce, herb Sulima; cerk. sulij, 'lepszy'(drugi stopień do "dobry",jak łuczij lub unij); inne a raczej to samo suł- w posuł,'kuban', od ÷sulić,'obiecywać', co w ruskiem ogólne,niby od 'słania','obsyłania' (p. stać,poseł) nazwane; sulij łą-

czą z goc.sēls,'dobry'.

SUŁTAN, tytuł; dopiero od 16. wieku przywłaszczył go "carz" turecki po egipsko-arabskim sołdannie,'panie,zwycięzcy'; jeszcze "Janczar" polski zna tylko sołdana-kalifa w Kairze panującego.

SUM, nazwa ryby, dawniej i som; Stanko tę rybę i wielżą, z niem. Wels, nazywa; sumiasty (wąs); prasłowo; cerk.som(tak samo na całym Bałkanie i u Rsui), lit. szamas; brak dalszych odpowiedników, jak u nazw rybich.

SUMA, sumować,zsumować,sumka, sumarjusz; z łac.summa,'najwyższa(najniższa liczba',summare.

SUMA, suna,sunka(sunduk,całkiem ruskie, u Szymona Budnego), 'worek,flasza(skórzane)', z niem.Saum: stąd i czes.soumár, 'furman', u nas w Janczarze;ale u tegóż Janczara "sumarów abo koni"; na innem miejscu są "osły": węgier.szamár, włos.somaro, grec.sámari,albań.samar,'osieł', wszystko od łac.sauma (z grec. sagma),'ciężar,pakunek',saumarius,'zwierzę ciężarowe'.

SUMIENIE, dawniej (jeszcze i w 19.wieku) sumnienie (np.zawsze tak u Słowackiego),obok sąmnienie, sampnienie w 15.wieku; sumienny, itd.; znaczy właściwie 'wątpienie' (cerk.sąmněti sę,'wątpić,obawiać się'; słowień. sumniti se,'podejrzywać', sumnenje, sumnja, sumlja, sum,'podejrzenie'; serb.sumnja,'wątpliwość'); od są- i mnieć:'mniemać tak i siak'; su- polskie oboczne do są-, jak w sukrwica i i. Ale sumny,'smutny', sumować, 'smucić się' późne (uJeża i i.), z rus.sumnyj,sumowaty; por.słowień.sum,sumiti.

SUMNICE, sumniczki,'poziomki', w 15.wieku (Stanko 1472 i i.); prasłowiańskie; serb.sunica, rus.sunika, i u nas sunica,sonica. Czy nie +są-nika, do niknąć (ku ziemi)?; por.ogólną nazwę poziemek.

SUNĄĆ i liczne złożenia,częstotliwe suwać("nasuwa mi się

myśl"); prasłowo; obok sunąć i suwać cerk. ma jeszcze i sowati,rus. sowat' sia, zasowka, więc nasze zasuwka raczej zasówka; lit.szauti, 'strzelać' i 'suwać' (chleb do pieca), szuwis,'strzał' (i przy tkaniu,'rzut'). Dalsze odpowiedniki wątpliwe. Stąd prasłowiańska nazwa 'włóczni,spisy', cerk.i na Bałkanie sulica, ale czes.su-dlice, się nasza sulica(p.) może z Rusi; zna ją tylko 16.wiek.

SUPEŁ, supełek,'węzeł',"mazowiecka postać słowa, p.szypłać(szyp).

SURDUT, z franc. surtout, późna pożyczka, z końcowem (naszem) -t, jak w filut, kajet.

SURMA, suremka, surmacz, z tur. surna, rodzaj 'puzanu' (u innych Słowian surna,i surla,'piszczałka'); od nas do Czechów, z m.

SURNAT, 'szminka', w 17.wieku, z rus.serb.surma,'antymon',surik (toż), ze Wschodu.

SUROWY, surowość,surowizna,surowiec, wyjątkowo serowy z syrowy; obie postaci prasłowiańskie: cerk.syr,'mokry',rus.syraja zemla, syriet','wilgotnieć', czes.syrý; cerk.surow (o człowieku, rus.surowyj, z przestawką Suworow); por,nazwę seru(p.). Na Litwie tylko o 'słonem' i o 'serze', suras,suris; w niem. i o 'surowem drzewie', szwedz. sur ved,'drzewo surowe'; staroniem.sūrougi, o 'ciekących oczach', zresztą sauer,'kwaśny'.

SUS, p. szus.

SUSEŁ, 'krzeczek'; prasłowiańskie; u Czechów sysel (stąd niem.Zeisel-maus, pożyczone); nazwa kilku drobnych szczepów słowiańskich nad Łabą i nad Drawą; u nas, jak i krzeczek, na 'pijaków' przenoszone:"pije jak suseł", prawdopodobnie od wysysania (rus.suslit','pić', susło,'braha'), chociaż w istocie zwierzątko, jak i krzeczek (skrzeczek), od pisku przezwane: cerk.sysati,'syczeć', u nas sys, nazwa 'orła' (u Cygańskiego 1584 r.), jak krzeczot lub rarog od dźwięku; por.niem.

sausen, dawne sūsōn, 'huczeć'.

SUTANA, księża, sutanna; z włos. sotanna, 'płaszcz' (właściwie ' 'spodnica'.).

SUTEK, sutki, 'piersi', w Ezopie i i.; "sutków nie ssiesz"; por. bułg. sucza, łotew. sukt, 'ssać'; pień su-, indyj. sunoti, 'wyciska', grec. hyei, 'deszcz pada', niem. sou, 'sok'. Ruskie sútki i sutki wcale odmienne, od tknąć.

SUTUŁOWATY, 'krępy, przysadzisty', ruskie, od sutuł, p. tuł.

SUWAŁKA, w 16. wieku, o 'koszu i najeździe tatarskim'; od suwania?

SWAK, obok swojak (to 'ziomek'; tamto 'szwagier', w 16. i 17. wieku, ale i 'rywal', Ezop, r. 1500); swaczyna i swacina, 'uczta wstępna w przyjmowaniu do cechu', czes. swáczina, o 'podwieczorku' wogóle; p. swój, por. łac. suus.

SWAR, swarzyć się, swarka, swarnia, swarliwy; prasłowiańskie; tak samo u wszystkich Słowian (oprócz Serbów); stąd nazwa głównego bożka, Swarożyca; zdrobniałe to z Swaróg, co urobione przyrostkiem -og (jak pirog, twarog, rarog), nazwa 'ognia-kłótnika' w kulcie, bo Ruś jeszcze w 12.- 14. wieku wzywając ogień, Swarożycem go zwała; u nas tylko w nazwach miejscowych: Swarożyno, Swaryszew, Swarzędz. Prasłowo; zestawiają z nazwą dla 'ciężaru, trudu': niem. schwer (dawne swāri, 'przykry'), goc. swērs, 'szanowny', łac. sērius, 'poważny' (u nas: na serjo, 'poważnie'); lit. swerti, 'ważyć', swarus, 'ciężki', swirti 'przeważać', swirtis, 'wahadło u pompy'. Inni łączą swar z goc. swaran, niem. schwören, 'przysięgać', nord. and-svar, 'odpowiedź', łac. sermo, 'mowa'; to trafniejsze.

SWAT, z swojat, p. swój; swacia, zbiorowe; swatać; zgrubiałe swach, swacha; swaszka; od czasownika: swaćba, 'wesele', pisane

mylnie swadźba (jak prozba),a stąd swadźbić,'spółkować'(16.w.), swadziebny obok swadebny,'weselny' (o pieśniach i t.d.). Małżeństwo łączyło, swoiło rody.

SWAWOLA (dwa słowa), a do niej stałem prawidłem nowy przymiotnik swowolny obok swawolny,swawolić, i swywolny,swywolić (od:swej woli); swawolnik,swowoleństwo; czes.swéwole, swéwolný, to samo.

SWĄD, swędzić i swędzieć, nietylko o'dymie,smrodzie'("psim swędem",'byle jak,marnie'), ale i o 'świerzbie' ("ręka mnie swędzi"), i o 'plamie od ognia,rdzy',swędra: "w swędrach" ("w sprosnościach",w drugiem wydaniu Leopolity), "nie miał swedry albo zmarski","złość i brzydka swędra": wkońcu przeniesione i na 'sknery,żmigrosze'. To postać pierwotna,por.bez s-: więdnąć. Ale jak częściej bywa, mieniają się nagłosowe sw- i sm-; więc już w cerk.tylko z m: prismęnąti (trzecia osoba "aorystu" prismęde), obok priswęnąti,osmądіti ('wypalić piętno'),prismąditi,'wysuszyć(wywędzić)'; słowień.smōd,smōditi; serb.swud, smud,smuditi,'opalać'; czes. smoud i cmud, a nawet czmud, 'swąd'(por.nasze czmucić, o fajce, zamiast czmudzić),dalej czmucha,'swędra',czmuch,'smród'. Por.niem.dawne swēdan,swēthan, 'palić', Schwende, 'żdżar,wypalony las'. U innych Arjów nazwa 'potu':łotew.swīdēt,'pocić', swiedri, 'pot', ind.swedate,sweda-,'pot', grec.hidrōs,idiō, 'pocę się',łac.sudare,sūdor, 'pot', niem.swizzen(schwitzen).

SWOBODA, narzeczowe (ruskie) słoboda,'lgota,wola'; swobodny; oswobodzić; w 15.wieku świeboda, 'obfitość,hojność',świebodny (postać z ie tylko u nas, jak i znaczenie 'hojności'); prasłowiańska nazwa 'wolnego'(swobod' mąż nazywa Metody r.885 następcę swego,Gorazda); odmiany znaczeń bywają i indziej, np.słowień.slobost,'ufność',slobnost, 'dostatek'. Urobione zbiorowym

przyrostkiem -da (jak łagoda) od pnia swobo-, a ten przyrostkiem -b (-bh) od pnia swo-, p.swój; por.pruś.subs,'sam,swój', i nazwę niem.Schwabe (stare swābā,t.j. 'wolni,swobodni'),u nas Szwab,oszwabić,'ocyganić, w 16.wieku (r. 1544); szwaby przeniesiono miejscowo na owady:'tarakany,prusaki'.

SWÓJ, zaimek zwrotny dzierżawczy, jak mój,twój; prus.swajs; w licznych urobieniach,szczególniej dla nazw pokrewieństwa: staroniem. swein,'sługa',nord.sveinn,'chłopiec'(także nazwa osobowa),staroniem.ge-swlo,'mąż siostry',dziś Geschwister; lit.swainē,'siostra żony' lub żona brata',swainis, 'mąż siostry' lub 'brat żony'. P. swak,swat,świekier,świeść,swoboda. Od swój: swojski,jak mojski,twojski; swoisty;oswoić,uswoić,przyswoić, otd.

SWORA, sworzeń,sworny,sworność, p.sfora,niesforny (Potocki sforzeń nigdy przez sw- nie pisze: "łamie się sforzeń i rozwora", "sforniowym świdrem wierci"); również "sfora psów", ale o 'przyjaźni','małżeństwie': swora, sworny, już częstsze; p.wrzeć; swora przeciw rozworze. Czeskie swor i swora tylko o 'narzędziach', ale sworny:'zgodny'.

SYBILI; nazwa (od Sybilli) przeszła z ambony do ludu; tak (i siwilije) nazywają i 'mamuny' (również z ambony znane), i 'dziwożony'.

SYBIR, Syberja,syberjak,sybirski,syberyjski, z rus.Sybir (rodz.żeńsk.); przezwane nie od siewierzy,'północy',lecz od Sewerów, Sabirów, ludu na Wschodzie, za Donem, w 5. do 7.wieku nieraz wymienianego.

SYCERA, w 16.wieku, z biblji, o 'napoju odurzającym', z łac. grec.sikera, z hebr.szekar.

SYGNET, 'pierścionek-pieczątka'(z herbem, na palcu; u Reja), por.włos.signatorio anello, franc.signet, z łac.signetum od signum,'znak',od czego i sygnał i sygnatura,sygnarek, 'dzwonek',i sygnować,asygnacja,

ale i żegnać (p.).

SYK, syknąć, syczeć, sykać; prasłowiańskie; dźwiękonaśladowcze (dla takich słów -k prawidłowy przyrostek), por. wyżej sys pod suseł; oboczne sik(p.), sikora; czes. sykati, syczeti, 'sykać' i 'sikać', słowień. sikati, rus. sykatь, 'syczeć'.

SYLABA, sylabizować już r. 1558 (zamiast +sylabować, "składać litery"), dziś ludowe ślabizować i ślebizować: łac. syllaba, z grec. syllabē, dosłownie: 'składanka', z tymże przyimkiem sym- (sy-) co i w symbol, symfonia, symetria, sympatja, itd.

SYN, synowa, usynowić, synowski, synowiec; liczne zdrobnienia, synalek, itd. Tak samo wszędzie, prasłowo; pień na -u, jak wszelkie urobienia (z -ow-) dowodzą; lit. sūnus, ind. sūnu-, grec. hyios, od pnia sū-, 'rodzić' (ind. sūti-, 'urodzenie', sū-tu-, 'ciąża').

SYPAĆ, sypnąć, sypki, wysypka, itd., p. suć.

SYSAĆ, p. ssać.

SYTY, sycić, nienasycony, sytny; dosyć z dosyci, skrócone dalej w dość; przesyt; tak samo u wszystkich Słowian. Prasłowo, różniące się jednak samogłoską y (= ū) od wszelkich odpowiedników: lit. sotus, 'syty', prus. sātuinei, 'sycisz'; grec. a-atos, 'nienasycony', łac. satis (nasze satysfakcja) i satur, 'syty' (stąd satyra itd.), goc. saths, 'syty' (niem. satt), i ga-sōthian, 'sycić'. Mamy oprócz tego rzeczownik syta, 'woda miodowa' i 'wywar miodowy', co powtarza się na całej Rusi (dalej nieznane) o tem samem: sytit', 'sycić', ale sytit', 'słodzić'; może to i u nas ruskie? Naszą satyrę (z łac.), odwodzą rozmaicie, i od grec. satyros ("dziki mąż", u Kochanowskiego), i od lanx satura, niby 'quodlibet', 'mieszanina wszelaka'.

ŚCIANA, ścianka, ścienny; zaścianek; pościenie; prasłowo; lit. siena, 'ściana', grec. skēnē, 'namiot'; nagłos pierwotny: sk-

(gardłowa podniebienna). Zawsze łączą ścianę z niem. Stein, ależ słowiańska ściana nigdy z kamieni nie bywała, lecz z drzewa i gliny. U wszystkich Słowian bez wyjątku stěna, 'ściana', a stěnica 'pluskwa'.

ŚCIEG, przy szyciu; ściegać; Ruś nawet knutem ściega; pień steg-, stog- (p. stóg). Od ścieg i ścieżeja, 'oś ziemi, biegun', w psałterzu, i o 'drzwiach': oścież, rozcieża; dalej: ściegno, 'droga': z niepierwotną nosówką ścięgno, 'sucha żyła'; ie albo z e (serb. stegno, 'udo'), albo z półgłoski, cerk. stĭgno, nastegny, 'karwasz'; czes. stehno; rus. stiegno, niem. Schinken(?).

ŚCIERNIE, ścierń, ściernisko, 'co po żżęciu zostaje', dawne ścirnie; prasłowiańskie, może we związku ze ścierw (p.).

ŚCIERW, w 15. wieku jeszcze ścirżw (biblja) i ścirzwo (kaszub. scirz); prasłowiańskie; i w cerk. są oba rodzaje, na Rusi jeszcze i trzeci: stierwa; ostierwienić sia, 'wściec się'; taka sama wielość rodzajów w słowach barłóg, błazn, brzuch i i.

ŚCIEŻEJE, 'zawiasy', p. stóg i ścieg; ścieżejny, 'główny', wedle łac. 'cardinalis', w 16. wieku; serb. z o: stožaj, i stožer, stožernik, 'kardynał'.

ŚCIEŻKA, zdrobniałe (dziś bez tego znaczenia, więc nowe dalsze zdrobnienia: ścieżynka, ścieżeczka), od śćdza w psałterzu florjańskim (w puławskim zamiast tego już ścieżka); śćdza, drugi przyp. liczby mn. +ściedz, zdrobniałe ścieżka (jak słza, słez, słezka); postać pierwotna: stĭg-ja (jak łdza z +lĭg-ja), do tegoż pnia co i ścigać (p.). Obok pnia z miękką półgłoską był i pień z twardą, t.j. obok ściegna, 'droga' i stegna; stecka, steczka r. 1500 (jak w cerk. stogna), szczególnie w wielkopolskich zabytkach (por. różnicę między słza a ru-

skiem śloża, i i.). Już w 15.wieku śćdza (pisana rozmaicie, stdza itd.) wyszła zupełnie z obiegu; "pospólnych ściegien", r.1408. Ruskie stiezia, cerk.stĭ(d)za, serb.staza, czes.steze, słowień.steza, itd.

ŚCIGAĆ, ścignąć, niedościgły, pościg, i t.d.; dościgać, (do)ścigły (i o owocach: 'dojrzały'). Prasłowo; pień stĭg-(p.ścieżka, śćdza) i stīg-; lit.steigtis, 'natężać się', staigus, 'porywczy', staiga, 'nagle'; niem.steigen, grec.steichō, 'kroczę', stoichos, 'rząd', a stąd rus. cerk.stich, 'wiersz'. W serbskiem jest jeszcze bezokolicznik stići (jak nasze strząc, strzec). Wokalizacji śćdza, stĭdza, odpowiada łotew.stiga, jeśli to nie pożyczka z niem.Stiege (niem.Steg, goc. staiga, 'droga'). Stignąti: 'dosiąc celu, przybyć', 'dosiąc kogo'.

ŚCIRCIAŁKA, kpiąca nazwa 'włodyki' ('szlachetki-nieposesjonata'); od ścierać(?); jest i (ś)wirciałka.

ŚCISŁY, ścisłość, dawniej i ściśliwy, i z k: ściskły, ściskliwy, 'szczelny, dokładny, skąpy', od ściskać, p.ciskać (jak zwięzły, zmarły, przyszły itp.).

ŚLAD, śledzić, śledztwo, ślednik ('pies', co już w 13.wieku do Prus przeszło), śladować, 'tropić', dziś tylko naśladować, prześladować itd.; poślad, pośladek, pośledni (por.cerk. poslěd', 'potem'; por.opięć), pośledź, napośledź, 'nakoniec'; oślada, 'ślad'. Prasłowo; lit. slydau, slysti, 'ślizgać się', slidus, 'gładki', niem.anglosas. slidan, 'ślizgać się ('gleiten'), dowodzą, że pień miał znaczenie 'kiełzania, ślizgania, toczenia po gładziźnie'. U wszystkich Słowian tak samo: cerk. slěd, poslěžde, 'później', poslědŭk, 'koniec', czes.slidník (pies), posléz, 'później', rus.slědujuszczij, 'następny'.

ŚLAMAZARNY, o 'ociężałym,powolnym', słowo nowe, od ślam, 'muł', z niem.Schlamm, zwykle szlam, "szlamować staw"; ślamowaty,'ślizgi',już od 17.wieku. Jest też i szlamazarny (z sz-, jakby to właściwiej pisać należyło), z niezwykłym przyrostkiem (por.dziwarny), ale +szlamazy nie znam.

ŚLAZ, mylnie szlaz, roślina('malwa') i 'żołądek("czwarty") bydła'; ślazowy; prasłowiańskie; cerk. slěz i sljuz, więc nazwa "od śluzu z rotgotowanych korzeni tego rodzaju", p.śluz(ślizki); tak samo u innych Słowian: słowień. s(k)lěz, czes.slez; u niektórych z szl-.

ŚLĄSK, dawniej Śląsko (domyślne: pole); nietylkoż nazwy miejscowe mieniały stale w ciągu 16. i 17.wieku rodzaj nijaki na męski. Nazwa od rzeczki i góry Ślężej (dziś rzeczka zwana Lohe, a góra Sobotą, niem.Zobten), ta zaś nazwa od szczepu niemieckiego Silingów, co stąd na początku 5.wieku wyruszył za Wandalami na Południe. Góra Ślęża, z równiny się wznosząca, znakomitem była uroczyskiem.

ŚLEDŹ, ślodek (u Reja i i.), rus.sield,sielodka (rodzaju żeńsk.),wraz z nazwami lit. (silke, prus.sileke) pożyczka z nord.sild (dzisiejsze szwedz. sill), jak i u wszystkich Finów; nazwy litewskie poszły z estońskiego silk. Inna nazwa niem.Hering (u nas narzeczowe jarzęg, jeśli to nie zmyślone); w 16.wieku u nas bydlinek z niem.Bückling, dla rybki "wędzonej", gdy sild od "soli",a hering od "laki", łac.halec, nazwany. Od trzeciej nazwy 'śledzia'poszła nazwa Ska(n)dynawji,'ziemi śledziowej'(a może i sinus Codānus, co mylnie z Gdańskiem łączono:'morze śledziowe'?).Handel śledziami do najdawniejszych należy.

ŚLEDZIONA; śledziennik, o ''hipochondryku'(albo chandrze, jak Ruś skraca to greckie słowo). Postaci najodmienniejsze; nawet w jednym druku (np.u Falimirza 1534 r.)można ich czte-

ry naliczyć: jest i słodzona i śleziona i słozona: d przed z, jak zwykle, "dodane", więc mylne; cerk.slězena, rus.selezena (dziś sielezionka), czes.slézina z slezena; wstawiają i k: dają i szl-. Prasłowo; postać pierwotna +selzena, s- zamiast sp-; brak w lit.; iryjs.selg (z +sphelghā); grec.splēn (stąd spleen angielski) z +splench-; awest.sperezan- (z +sphelghen, gardłowa podniebienna, dlatego słowiańskie z); ind.plīhan-; łac.lien. Jedna z licznych nazw ciała spólnych Arjom; mimo to w każdym niemal języku nieco albo i znaczniej odmienna (por. język).

ŚLEMIĘ, 'belka poprzeczna'; "ślemię z trzech drewien", 'szubienica'. Prasłowo, u nas mylnie i z szl-; cerk.slěmę, z +selmén-; litew.szelmuo, 'szczyt dachu; belka'; sz-, s-, z gardłowej podniebiennej.

ŚLEPY, ślepota, ślepieć, ślepić, ślepiec; ślepie (ślipy, ślipaki), ślepnąć; prasłowiańskie; podślepowaty; oślepnąć, nowe, zamiast dawnego oślnąć (por. uschnąć co do wokalizacji pniowej), przestawionego w olśnąć (p.). Nazwy dla roślin 'primula', 'anagallis', jak kuroślep (kura-, kurze-, kurzoślep, przeniesione od nas i na Ruś), bo roślina ostrzyła wzrok przeciw "kurzej ślepocie", W 17. wieku ślepucha i o 'gorzałce'.

ŚLĘCZEĆ, ślęczyć, wyślęczyć, 'dukwieć'; pień ślenk-, słonk- w słąka, słomka, o 'skrzywieniu'. Prasłowo; lit.slenku, slinkti, 'pełzać'; słanka, o 'leniu' (slinka, slunkius, 'powolny, gnuśny'), niem. schlingen, 'łykać', Schlange, 'wąż' (dawne slingen znaczy również 'pełzać'). Tu i prześlągły (u Reja), o szkapie 'z zapadłym grzbietem'.

ŚLICZNY, ślicznota, p. lice; tak samo czes.sličný; u Bułgarów i Słowieńców i samo liczny, 'piękny', por. liczyć u nich, o 'piększeniu', i nasze liczydło, 'szminka'. Właściwe znaczenie: 'stosowny', 'podobny'.

ŚLIMAK, ślimaczy, ślimaczyć, zachodnio- i wschodniosłowiańskie,

od tegoż pnia co i ślina i śluz; powtarza się, jako prasłowo, w grec.leimakś,'ślimak', i w niem. (slim) Schleim,'ślina',

ŚLINA, ślinić: ślinogorz('angina'); "połykać ślinki", przysłowiowo. Prasłowo; u innych Słowian i sljuna,slujnjawyj, por. śluz; por.lit.sliekas,'dżdżownica',łotew.sliekas i slienas, ślina'.

ŚLIWA, śliwka,śliwkowy; śliwić: śliwowica,śliwianka, lub śliwczanka; prasłowo(u innych Słowian postaci i z slju- i szli-); brak w lit.(oprócz pożyczek);nazwa czy od gładkości(do sli-ny itd.),czy od barwy, łac.lividus, 'siny'(?);łączą z niem.Schlehe, Schledorn,'tarnki'(z +slaihō). Czasownik sliwić o wszystkiem 'śliniącem':"wrzody,krosty śliwiące". Odmoany śliwek:węgierki; lubaszki; szwestki w 16.wieku, z czes.szwestka, a to z niem. Zwetsche, co znowu z łac.sebastica.

ŚLIZKI, ślizgi,ślizgać,ślizać się; slizawka i slizawica obok postaci z zg: ślizgawka; śliz i ślizyk,nazwa rybki; pośliznąć się; W czeskiem i z inną wokalizacją,slzký, cerk.slizŭk, słowiań.skliznoti,sklizek, serb.sklizak, rus.skliznut'. Pierwotne: skliz- i skŭlz-,którego s- odpada, więc kiełzać, kiełznąć, to samo co s(k)lizać; rus.kołzat', i z ch = sk: chołzko,'ślizko'; odmian tych postaci mnóstwo; brak odpowiednika litewskiego; grec.ligdēn, 'po powierzchni', niem.schleichen,'pełzać',dawne sleicha, 'sanki',anglosas.slic,'brus'.

ŚLOSTRAM, szlostram,'balka': "ani ślostromu, ani widzieć tarcicė",Potocki; z niem.Schlussrahmen; t u nas wsunięto.

ŚLUB, ślubować,ślubny (w wymowie i szl- zamiast śl-); poślubić,zaślubienica,ślub(ow)iny; od nas Prusowie przyjęli,salubs, dobrze oddając s- przyimkowe

swojem własnem są, t.j.'z (e)'; p.luby; por.niem.geloben,Gelübde;czes.slib,slibiti, mniej używane niż nasze; znamienne dla zachodniej Słowiańszczyzny, a szczególniej dla nas; na Litwie saluba i szlubas, od nas.

ŚLUSARZ, z niem. Schlosser od Schloss, 'zamek'(od schlissen, 'zamykać'), z stałem przejściem o w ó, u, u słów obcych; dawniej i ślosarz,ślosarstwo.

ŚLUZ, śliz; śluzem, pisane i ślozem,'płasko'; "śloz flegmisty", "ślozy lipkie" w 16.i 17. wieku (niby pierwotne +slez); cerk. sluz,'ślina', rus. sliź, bułg.sljuz,czes.sliz; od tegoż pnia co i ślina (sli- - slumieniają się tu stale); w słowień.jest i slu-ga,'ślimak';p.łza.

ŚMIAĆ SIĘ, śmieli się (śmieli mylne); na-,wyśmiewać (niema częstotliwego z j),naśmiewca itd; prasłowo; cerk.smijati,smĕją sę, czes.smáti se (u nas -ija-, jak zawsze,ściągnięte);łotew.smiēt, smeju,smaida,'uśmiech'; indyj. smajate,'uśmiecha się'; grec. meidaō, łac. mīrus ('śmieszny, dziwny,cudowny', franc. miracle. Urobienie: śmiech (p.).

ŚMIARA, 'pokora',stałe w psałterzu; śmierny,'pokorny', tamże: śmierzyć, dziś uśmierzyć,'upokorzyć', od śmiary; ale jest i uśmi(e)rzyć od mir,'pokój'(u nas obu postaci nie rozróżnisz); cerk.smeriti,'upokorzyć', serb. smjera,'pokora',smjeran,'pokorny'; p. miara.

ŚMIECH, urobione od śmiać,jak spiech od spieć;śmieszyć,ośmieszać,śmiechowisko, naśmiesznik, śmieszny,śmieszek; prasłowiańskie; p. śmiać się.

ŚMIECI, śmiecie, zbiorowe, śmietnik,śmiecisko,śmiecić,śmieciarz,śmieciuch (i nazwa 'dzierlatki'); złożone z s- (z) i mieść (p.)

ŚMIEĆ, śmiem zamiast dawnego śmieję, śmiały (jak bywały), śmiałek, ośmielić. Prasłowiańskie; tak samo u wszystkich Słowian: rus. śmieju, śmielczak, czes. smielý, serb. smieti; uważają to za złożone z sŭ- i +mě-ti, i łączą mě- z niem. Mut, dawne mōt(?).

ŚMIERĆ, p. mrzeć; pierwotne smirzć nie istnieje, jest smierzć (do dziś na Podgórzu) i śmirć (nader rzadkie już w 15. wieku; psałterze i biblja nie znają innej formy prócz dzisiejszej); lit. smertis, pożyczka. Przymiotnik śmiertny, już w 15. wieku zastępywany przez jedynie dziś używane (czeskie?) śmiertelny; śmiertelnik (por. greckie brotos, to samo), nieśmiertelność: śmiertność tłumaczy w psałterzu i 'ścierw'; u Potockiego żartobliwie śmiertuszka. Zastępują śmierć licznemi wyrazami, jak goła i i. Czasownik: uśmiercić. Pomijam złożenia, śmiercionośny itp. U wszystkich Słowian tak samo: czes. serb. smrt, smrtan, 'śmiertelny', itd.

ŚMIERDZIEĆ, prześmiardł; smard, 'plebeius', to jest śmierdziuch, pogardliwa nazwa 'oracza, chłopa', w ustach pasterza, woja i pana; smard i śmiardł taka sama prapolska różna postać jak zarno i ziarno, darski i dziarski, i bynajmniej nie odmieniona wedle śmierdzieć. Są tylko dwie postaci: smĭrd- i smord- (p. smród); i na Litwie tak samo, tylko tam smird- i smard-: smirdżiu, smirděti, 'śmierdzieć', smirsti, 'zaśmierdzieć się', smirdas, 'śmierdziuch' (łotew. smirds, pożyczka co do znaczenia z rus. smierd, 'chłop'); i smardas, 'smród'; e jest może w łac. merda, 'łajno'; inni łączą tu niem. Schmerz, 'ból', i Schmeer, 'tłuszcz'. U wszystkich Słowian tak samo: cerk. smrděti, smrżdą, itd.; w aktach 12. i 13. wieku zmurdones, 'chłopi'.

ŚMIETANA, śmietanka, śmietanczarka, w 15. wieku śmiotana, śmiotanka (Rej); od nas Niemcy pożyczyli Schmetten, a w innej postaci Schmant; prasłowiańskie; słowień. smetena i smetana, czes. smetana, u Załabian smatona(po-

mylone chyba, co u nich nie dziw). P.mieść.niby "zebrana"; por.maślanka; ie bez przegłosu, podobnie jak umietać, umietacz, w 16.wieku ogólne.

ŚMIGA, śmigawka (od rzucania kamyków), śmigiel (i nazwa miejscowa), śmignąć, 'rzucić', i śmigać; śmigownica, nazwa 'działa' w 16. i 17.wieku; śmigły, t.j. 'smagły'; oboczne do smagać (p. smaga).

ŚMIGUS, pozornie od śmigać, chociaż z niem. w najmniejszym nie pozostaje związku, bo skrócone z śmigurst (co jeszcze w 17.wieku, r.1655 i częściej), śmigust, a to jest niem. Schmeckostern (Czesi z tego szmerkous zrobili). nazwa 'poniedziałku wielkanocnego', kiedy bito się prętami i wodą zlewano; to samo co dyngus, co również od Niemców przyszedł; zwyczaj i nazwa Słowianom obca; przechodzi na znaczenie 'daru, jakim się w Wielkanoc obsyłano'; tak jeszcze w 17. wieku stale: "wtenczas, kiedy smigursty różni przyjaciele wzajem sobie oddają", "... za smigurst oddana".

ŚNIADAĆ, śniadanie, śniadanko, pierwotna postać złożenia przyimka sŭn (='ze') i pnia jad(ać); tak samo przez cały 15.wiek mówiono śniedz, 'zjedz', p. snieść; sniadny, 'jadalny', "śniadki ciał", 'zjadki'. Por. śniedny, Prapolskie.

ŚNIADY, śniedź, Sniadecki, zaśniedziały, nastały dopiero od 17.wieku, zamiast dawniejszych poprawnych śmiady, śmiedź, Śmiadecki (Krakowianin, autor broszury z r.1610); por. miedź; śmiady itd. zachowały s- nagłosowe, jakie miedź postradała (niem. Schmied). Obok śmiady był i śmlady, bo i u nas wstawiono l między m-j (por. niemowlę i i.), pośmledzeje, u Reja. I Czesi odmieniają sm- w sn-; cerk. smêd, 'śniady', serb. smedjka, 'brunetka'; brak słowa na Rusi.

Śniat, 'pień drzewa', ogól-

ne w 17.wieku; "śniatem padł"(('jak długi'); tylko nasze i czes.sniet,snietew, o tem samem znaczeniu; p.śnieć(?); sniecić, 'ronić (pióra)'.

ŚNICA, sznica, 'osada dyszlowa'; przestarzałe; u nas, Czechów i Rusi; por.rus.snycz,'zasuwa',p. snuć.

ŚNIĆ, p. sen.

ŚNIEĆ we zbożu,'rdza zbożowa'; jedna z nazw dla 'geranium', r. 1557; prasłowiańskie; czes.sniet' słowień.smetlaj, o tem samem znaczeniu. Por.knieć,kniat; dla koloru(?).

ŚNIEDNY, 'jadalny',p.śniadać i snieść; "śniedne i pite rzeczy", "do strawnych albo śniednych rzeczy domowych"; śniatek; zamiast śniadek,'potrawa',czes. sniedek.

ŚNIEG, śnieżny,śnieżyca,śnieżysty; śnieguła, nazwa ptaszka; prasłowo; prus.snaigis, lit. sniegas,snaigała,'śnieżynka'; grec.nifa, łac.nix,nivis, goc. snaiws, niem.Schnee. U Słowian tylko z wokalizacją ei; na Litwie i obie inne: snigti i sneigēti. U wszystkich Słowian tak samo.

ŚPICHLERZ, dawniej spichrz, a są i postaci z szp-; z niem. Speicher; l wstawiliśmy później (jak w szmuklerz); niem.Speicher z łac.spīcārium, od spīca,'kłos', co Niemcy sami we wczesnem średniowieczu urobili; romańskie języki tego nie znają.

ŚPIEŃ, 'spięcie,sponki', do zapinania, r.1500, p. piąć.

ŚPIEW, śpiewać,śpiewak,śpiewaczka,śpiewny,śpiewka; zamiast spiew; p. piać.

ŚRATAĆ, pośratać, dziś tylko ludowe, 'witać', w 15.wieku ogólne, z właściwem rz; w bibljі: "śrzatła ji" (u Leopolity: "wybiegła przeciw jemu"), "pośrzatł je" ("potkał się z nimi",Leopolita), "jegoż pośrzatł" ("któremu zaszedł", Leopolita); w

psałterzu: "pośrzatła jesta"(po - śrzatłasta, puławski; "zabieżały sobie", psałterz z.r.1532). Resztki prasłowiańskiego czasownika rěsti, co już nigdzie sam nie występuje, tylko w złożeniu z przyimkami: obrěsti i sŭrěsti, obrětati, 'znachodzić'; na Rusi walnie zastąpione: obriest', priobriesti, itd.; stąd nazwa 'spotkania-szczęścia' na Bałkanie: serb.sreća (nesreća, 'nieszczęście', stare bułg. sręszta (stąd węg, szerencse); u Czechów na wstrzic, 'naprzeciw', strzetnouti, i strzetati, 'spotykać'. Prasłowo; lit.rasti, randu 'znachodzę'(u Słowian czas teraźniejszy również z nosówką, cerk. obręsztą); dalsze odpowiedniki wątpliwe. U nas i pośrzacaj, 'powitanie', z przyrostkiem -jaj (jak rodzaj).

ŚREŻ, śreżoga, stryż, stryżoga, śrzeżoga, 'pierwszy lód na wodzie'; 'szron'; "przez śrzeżogi i śniegi", "na wietrze śrzeżogi"; 'mgła' nawet; śrzeżoga i 'usychanie kwiecia od mrozu'; "śnieg bieli ziemię i rzeki się szrzyszą", "(flis) w pół Wisły śnieżnym zatrzymany szreszem", Potocki. Pierwotne serg-; p. szron. Słowieńskie srěž, 'szron' i 'lód'; u innych Słowian wstawiają k, t: bułg. skreż, 'szron', czes.strzíż, 'pierwszy lód', łuż.strież, 'kra lodowa', słowackie streż, 'kra lodowa'. Przyrostek -g, jak w trwoga, księgi itp.

ŚRODA, środek, środowisko; pośród i śród, wśród; średni, średniówka, średnica; pośrednik, pośredniczyć; środowy; śródziemny, śródmieście, śródwieczerz; liczne odmiany postaci, nawet rsioda i rsiodek w 16.wieku, np.w Janczarze; dawniej zawsze z rz: śrzoda, śrzedni, śrzodek; z t wstawionem: strzoda, postrzodek. Pień ten sam co w sierce, p. serce, (tam sĭrd-, tu serd-; ruski pełnogłos, sereda, cerk.srěda). Wedle niem. Mittwoch nazwał Słowianin dzień tygodnia środą, t.j. 'środkiem', już w 8.wieku (p. o nazwach pod Tydzień), licząc dnie od niedzieli. Typu serd- Litwa nie ma, jest on wyłącznie słowiański. Odmiana śrz-,

żrz-, w sr-,żr-, u nas stała(p. srebro,źródło):proste to uła - twienie wymowy.Pierwotne znaczenie części ciała (por.serce)przeniesione u Słowian wyłącznie (Litwin już tego nie zna) na określenie miejsca.U wszystkich Słowian tak samo: czes. strzeda, 'środa', strzed,'środek', i strzida,'klasa, ulica', strzídati,'odmieniać', strzidmý, 'mierny'.

ŚRÓT, do naboju,i o 'grubo zmełtej mące'("mąka śrótowa,lub śrótowana"); dawne szrotować, częste w 16.wieku, 'wyciągać (np.beczki z piwnicy),dźwigać ciężar': "mniszy chłopa wzgórę na krzyż wszrotowali ",facecja Rejowa, "chłopa w skrzyni w kościoł wszrotowali ",tamże; w obu znaczeniach z niem. Schrot (Mehl schroten), od czego nazwisko Schröder, Schröter,' tragarz'; pisownia z u nie ustaliła się u nas,przeciw wszelkim innym podobnym (p.kluski,ślusarz). U Potockiego: "szrot słoniny", "mięsa dwa szroty". Ale "szrotyrz albo bednarczyk ", r.1538 mylne tłumaczenie łac.vietor.

ŚRUBA,wyśrubować,itd.,z niem. Schraube;śrubsztak z Schraub - stock; Schraube,dawne schrūbe (franc. écrou), słowo pranie - mieckie, island.skrufa z pierwotnego + skrofa.

ŚWIADEK,świadczyć (ludowe świarczyć jak starczyć z tatczyć);świadectwo (postaci świadzectwo i świadestwo,w 15 wieku, mylne),dawniej świadeczny (list lub pismo);świadomy; świadomie, 'sumienie'w biblji,jest jednak czeskie, w innych zabytkach tyle co 'świadectwo' ; nieświadomy,"po świadomiu";od wiedzieć,wiadomy (p.);oba pnie już prasłowiańskie w tem samem znaczeniu;czes.swiedek i swiedom, itd.

ŚWIAT,pierwotnie znaczył tylko 'światło', więc świecić z licznemi złożeniami,częstotliwe przyświecać itd.; oświecony;poświata, ogólne w 17.wieku, o'świetle (księżyca)'; oświata; świetny ; świecidełka ;świat-ło,oświetlić,

światełko, świetlany; tak samo u innych Słowian; u nas, jak i u Czechów, znaczy świat (już od Bogurodzicy) tylko 'universum', 'świat ziemski' wobec 'nieba' i "tamtego świata": światowy, świecki, "aż do skonania świeckiego", w Ezopie, t.j. 'do końca świata'; odświecczyć. Złożenia: światoburczy i t.d. Ruskie swiet łączy oba znaczenia, a podobnie już w cerkiewnem, serbskiem (prus. swetas pożyczka z polskiego); i u Węgrów pod wpływem słowiańskim vilag i 'światło', i 'świat'. Inne urobienia: świetlica, o 'izbie "jasnej" (nie kurnej)', świetlny, świetnie ('znakomicie'), świetnieć, itd. W biblji swiecidlnik i swietedlnica ("kagańce", "lichtarze", u Leopolity) poszły z czeskiego. R.1500: "świecidło albo knot", "świeciedlica albo laterna". Prasłowo; ind. śweta-, 'jasny, biały'; awest. spaēta-, 'biały'; niem. weiss (goc. hveits). P. świeca, świt, kwiat.

ŚWIDER, r.1500, świderek, świdrzyć i świdrować, świdrzysty; prasłowiańskie, ale nasza i czeska postać zupełnie się od pierwotnej odchyliły: cerk. swrdł, rus. swierdiel, swierło (świerdło), swierlit' ('świdrować'), bułg. swrĕdel i swrdel, serb. swrdlo i swrdao. Pień ten sam co w świerzb (p.); pierwotne więc swrd- z przyrostkiem -ŭl, swrd- ŭl-, odmienionym wedle pniowego r w -ŭr: swrd-ŭr-, poczem i pień sam odmianom ulegał. U nas i u Czechów: "świdrem patrzyć", "oczy świdrowąte", o 'zezowaniu', czes. szwidrati.

ŚWIDRYGAŁ, 'figlarz, trzpiot', ludowe, z nazwy księcia Świdrygaiła, brata Jagiełłowego, o którym dziwy opowiadano (o żarłoctwie, o śmierci, w broszurach z 17. wieku, wedle kronik).

ŚWIDWA, świdba, 'dereń', dla jaskrawo czerwonej kory; prasłowiańskie (u innych Słowian swiba i siba, już w cerk. swibĭn, serb. swiban, nazwy 'czerwca' lub 'maja'; albo: swida swid); pień swid-, o świetle, jasności', lit. swidus, 'jasny', swidēti, 'świecić się', łacińskie sīdus, 'gwiazda', anglosas. svitol, 'jasny'. Narze-

czowo i u nas siba, sibina.

ŚWIECA, z pierwotnego +swět-ja, p. świat; świeczka zamiast świecka, z mylnem cz; świecki w 15. wieku, Epiphania, Trzech Króli'; "świeczkowy taniec"; świecznik, 'lichtarz'.

ŚWIECIĆ, p. świat.

ŚWIEGOT, świegotać, świegotliwy, świegotarz, świegotka; z k: świekot, świekotliwy; z ch: świechtać; o 'szczebiocie ptaszym', o 'paplaniu ludzkiem'; czes. swiechtati, 'paplać'; i nieskończona litanja podobnych słów z sz-: szwiesztati, szwachtati, szweh(l)ati, szweholiti, i z i: szwihliti, gdy samo szwih, szwihati, używa się tylko o 'świśnięciu rózgą', 'biciu, ćwiczeniu batem'. Por. szwargotać.

ŚWIEKIER (świokier), świekry (świekrew w biblji, świekra, świokra); tak żona nazywa 'rodziców mężowych'; już w 16. wieku mieszają nieraz z teściem i teścią, jak łac. socer 'rodziców mężowych' żonie, a 'żeninych' mężowi oznacza. Gdy teść u nas w całej sile pozostał, świekier już myszką trąci, chociaż on właśnie nierównie pierwotniejszy: skoro rodzina aryjska na patrjarchacie oparta, śladów matrjachatu nie zna, więc snecha (synowa), wchodząc do obcej rodziny, świekra i świekrę stale nazywać musiała; wszystkie też języki aryjskie powtarzają tę nazwę, nawet i co do znaczenia: ind. śaśura-, lit. szeszuras, łac. socer i socrus, grec. hekyros i hekyra, goc. swehra i swehrō, niem. Schwieger (-vater, -mutter) i Schwager (co u nas szwagra i szwagrowę wydał; najmylniej niem. Schwager od Słowian, z swaka, wywodzono). Słowo złożone z zaimka zwrotnego swój (p.); drugą część zestawiano z grec. kyrios, 'pan, władca' (niby oznaka czołobitności snechy-synowej?). Postać pierwotna dla Słowian: swekūr- i swekrū-, dla Litwy: sweszur- (żeńskiej niema), a więc z odmienną

gardłową (u nas welarna, podniebienna u Litwy, Indów, w Eranie), co nierzadkie. U wszystkich Słowian tak samo.

ŚWIEPIOT, świepiet, 'barć pszczół leśnych'; prasłowiańskie, u nas jednakże raczej ruskie (swiepiet), od pnia swep-, cerk. swepiti się, 'poruszać się' (od wiatru, o liściach), słowień. swepati, 'chwiać się'; -iet zwykły przyrostek, por. rzeszoto, teneto itp.; pień powtarza się w lit. supoti i siubuoti, 'kołysyć'.

ŚWIERCZ, r.1500, świerszcz, świerkotać (świerszcz świergoce, świerkoce, ćwierka); świerczny koniczek (polny); świerczek ("świerczki w oczach", raczej błędne, zamiast świeczki, od świecy); dawniej swircz; swirczek, i t.d. Prasłowiańskie; cerk. swrczati i swrkati, swrszt', świerszcz', rus. swierczok, czeskie swrczek (to samo); pień swirk-, tenże co i w nazwie sroka (p.); swirk- jest dalszem urobieniem od swir-, 'brzmieć', co jako częstotliwe w cerk. swirati, 'piskać'; swirěl, 'piszczałka', rus. swirjel, bułg. swirnja, 'arja'; u nas por. dalsze urobienie z -g: świergot(ać) i td.

ŚWIERZB, dawniej świrzb, świerzbieć, świrzbieć; świrb, świrbieć w 16. wieku; świerzbiączka; świerzbień w 16. wieku, "średni palec albo drapirzyt". Prasłowiańskie, od pnia swirb-; cerk. swrb, swrběti, u niektórych Słowian i bez w: srb, srběti; z wokalizacją o: cerk. swrab (z +sworb), serb. swrab, swrabati, czes. swrab, rus. sworob (u nas narzeczowe swarb); łotew. swarpsts, 'świder', nord. swarf, 'odpiłki', niem. dawne swerban (dziś Wirbel), o 'szybkim ruchu'. Por. świder.

ŚWIERZEPA, 'klacz'; z mylnem o: świerzopa i świerzopka; przestarzałe (w 15. wieku ogólne; później bardziej na wschodniej połaci używane; częste np. w Statucie litewskim); od nas w

12. i 13. wieku do Prus, sweriapis, 'ogier'; pisownia świerzobka (Mączyński 1564 r.) mylna; jest i nazwą roślinną ("bursztynowy świerzop" w Panu Tadeuszu; piszą także: swiżup); rośliny "dzikie" (polne) jeszcze w 16. wieku świerzepiemi przezywają. Brak pierwotnego przymiotnika, ocalałego u innych Słowian, mianowicie i na Rusi, cerk. swerěp i swrp, 'dziki', swerěpěti sę, 'srożeć', słowień. srěp, 'srogi', srp; rus. swirjepyj, 'groźny', dawne swerp, o koniu. Pień swer-, por. swar (niem. swar, 'ciężki, bolesny'); przyrostek -ep (jak np. w gorjup, 'gorzki').

ŚWIEŚĆ, prasłowiańskie; tak nazywa mąż 'siostrę żeniną'; cerk. swĭst', serb. swast, itd., od swój, p. (wedle teść?); swiost, rodzaj 'kuliga' u Cygańskiego 1584 r., czy tu należy?; boć nie do świstania.

ŚWIEŻY, odświeżać, wyświeżony, świeżość; prasłowo (na Rusi i o 'surowiźnie'; o 'rzezi'); czes. swieží, itd.; por. łotew. swaigs, 'świeży'.

ŚWIĘTY, święto, świętość; świętostny w biblji; "do świąt", świątki (zielone), świąteczny, świątkować; święcica, święcić, wyświęcać (i w kartach); świątobliwy (por. frasobliwy); święć, świątynia (dziś nieraz ę miasto dawnego ą); świętoszek (prasłowiańskie rus. swjatosza w 12. wieku); liczne złożenia: świętokrzyski, świętojański, świętokupca (o 'symonji'), świętokradztwo, świętopietrze. Znaczenie kościelne, 'sanctus', otrzymało chyba przez chrześcijaństwo dopiero; w imionach pogańskich: Swiętopełk, Swiętosław, Swiętowit, najwyższy bożek w Arkonie na Rugji w 12. wieku (te imiona najpospolitsze), znaczy to samo co jary, x) (Jaropełk, Jarosław, Jarowit, bożek najwyższy w Hawelbergu 1125 r.). Lit. szwentas nie wolne od wpływu słowiańskiego (napewne co do znaczenia kościelnego; prus. swints, łotew. swets, tamto z polskiego, to z ruskiego), ale to nie pożyczka, pierwotne, jak dowodzi awest. spenta-, 'święty' (w awest. sp- z sw-), spanah- 'świętość', spanjah-, 'święty'. U naszych ruskich pi-

x) 'silny',

sarzy, np. u Zimorowica, świaszczenik, 'ksiądz', z ruska. Zbiorowe święcia ('święci') od 14. wieku, dziś ludowe. W biblji i święcidlnia, 'sacrificium', 'ofiara'. W 16. wieku świętwieczór, 'Feierabend', u rzemieślników.

ŚWINIA, świni, świnina, świński, świństwo, świniopas, świniarz; ale i świnarz (jak psarz, konarz; stąd nazwy Świnary i Świnarski); świniec, dawniej 'chlew'; świntuch, z nowym przyrostkiem. Prasłowo, urobione od przymiotnika swin ("stado swinoje" w cerk.), a ten od rzeczownika ÷swa, por. łac. sūs, niem. sū (dziś Sau), awest. hū-, grec. hȳs, 'świnia'; podobne przymiotniki i urobienia powtarza grec. hyinos, łac. suinus, 'świni', niem. Schwein, dawne niem. swīnīn, 'świni'. Litwa nie zna tego pnia zupełnie, ale jest prus. seweinis, 'chlew', i łotew. suwens albo siwens, 'prosię'. Częste w nazwach miejscowych (rzecznych, jak i Wieprz). Tak samo u wszystkich Słowian; swinar i na Rusi. Słowianie hodowali świnie, jak inne ludy owce, prawi Arab w 9. wieku. Nazwa od dźwiękonaśladowczego su (stąd drugie greckie sys).

ŚWIREN, świron, świrnia, 'lamus, kleć', tylko na wschodniej połaci (w Statucie litewskim); lit. swirna.

ŚWIRK, 1500 r., świerk, świerczyna; obok św-, i sm-: smereka, smerk; smrek i smrk (zupełnie czeskie) już u Stanka 1472 r.; r. 1500 "swierczyna albo jedlina". U innych Słowian tylko sm-: cerk. smrěcz smrcz, 'jałowiec', smrěcza, 'cedr', bulg. smircza, słowień. smrěka, serb. smrcz i smreka, 'jałowiec', rus. smerek i smerczije, czes. smrk (ale narzeczowo i z sw-; i w słowac. swrczina), łuż. szmriok.

ŚWIST, świstać, świsnąć (świstnąć), świszczeć; świszczałka i świstawka. świstek; świszcz (o 'pustym orzechu', ale i o 'wichrze, burzy'), świstak, świstun; świszczypała; to samo z chw- (chwistek = świstek, chwist i chwiszcz, o 'orzechu pustym', ale i o 'komedjancie'), i udźwięcznione: gwizd (= chwist, w każdem znaczeniu),

gwizdać,gwiznąć; Poświst i Pochwiściel, nazwa mniemanych bożków (zamiast wichrów); pnie z chw- i u Czechów i na Rusi,wedle znanej zasady (p.gwiazda i i,),gdy na Południu wyłącznie sw-, cerk.i t.d. swistati. Prastare,dźwiękonaśladowcze pocześci; por.swirati (to samo), świerszcz, i t.d.

ŚWIT, przedświt; świtać, częstotliwe od swĭt-,cerk.swĭtěti sę, staroczes.stwieti se i stkwieti, stkwuci,'świecący', serb.swanuti (z +swĭtnąti),'oświtnąć'; od tegoż pnia co i świat (p.); lit. szwito,'oświtł'(dzień),szwitēti, szwitruoti,'błyszczeć'; ind.świtana- i świt-'jasny'(o słońcu), świtra-,'biały'; awest. spiti- (toż).

ŚWITA, 'sukmana',cerkiewne, na całem Południu (oprócz Bułgarów), na Rusi; brak na Zachodzie; do nas z Rusi.

SZABAS; szabaśnik ('świecznik, i 'piecyk'), szabasowy; żydowskie szabes z hebr,szabbâth, p.sobota.

SZABLA, szabelka,szabelno,itd.; szabeltas, z niem.Säbeltasche; z sz-, wobec powszechnego s-: rus.sabla,węg.száblya (wymawia się s-), niem.Säbel, franc.sabre)z r!); od nas przejęła Litwa i Słowacy sz-, czes.szawle przyszło widocznie również przez Polskę. Nasza szabla, to mylne odmazurzenie, zamiast sabla,a dowodzi tego sabelek Mączyńskiego 1564 r.,cerk.sabl,'kogut', sablica,'kura'; krzywą szablę przezwał Słowianin, gdy ją u koczowników wschodnich po raz pierwszy zobaczył (sam znał tylko prosty miecz i nóż), sablją, od ogona koguciego(czy nie odwrotnie?). W 16.wieku szablat, 'schowek':"(mieć) w szablacie krzesiwo"(?).

SZACH, szachownica, zaszachować; od perskiej nazwy króla (szacha), przeniesionej na 'grę o króla'; do nas z niem.;u innych kończy się na -k, franc. échec, itd.

SZACHRAJ, szachrować; szachermacher, wyraz "bliźniaczy", t.j. powtarza się to samo słowo w nieco odmiennej postaci (por.terefere,larifari i t.d.),chociaż tu i niem.machen wpłynęło; z niem.nowego słowa Schacher, schachern z hebraj.sachar,'przemysł',sāchar, o 'domokrążeniu'; żydowskie.

SZACHT(A), 'szyb,studnia',r. 1500 "szachta wapienna" i "cloaca,priveta"; z niem.Schacht (od czego i szachulec,'budowanie w słupy',z Schachtholz); zamiast szachty psałterza florjańskiego ma puławski:"jama", a krakowski: "dół";w akcie z r.1278 ssachta, więc dawniej zawsze rodzaju żeńskiego, jak niem.;por.niem. Schicht,'warstwa'.

SZACOWAĆ, szacunek,szacowny; szacownik,'poborca,cenzor', w 16. i w 17.wieku,szacunkarz,'krytyk': r.1500:"szacować albo cenić"; z niem.schätzen,Schätzung, od Schatz 'skarb' (p.skot).

SZADY, 'siwy',szadawy,'popielaty',"przeciwko szadym głowam powstań",biblja; "był szot"(t.j.szád), w Rozmyślaniu, o 'cerze śniadej';szadź,'szron',szedzieć zamiast szadzieć,szadzielina,'szron'; szadziwy przeszło przez szedziwy i szędziwy w (mazurskie) sędziwy (p.). Prasłowo; cerk.sěd, rus.siedoj, serb.sijed, czes.szedý,'siwy'. Postaci z mylną nosówką po narzeczach nierzadkie: sędzioły, szędzieć (por.między). Pień ten sam co w siwy i szary; sz- takież jak w szary obok siara,ale +siadego nie mamy (nazwa 'grzybu',siedź?).

SZADZIĆ, szadzenie: wymawiać sz, ż,cz książkowe, zamiast "mazurskiego" s, z, c; por.wałczyć. P. Narzecze.

SZAFA, szafka, szafeczka, od 16.wieku zastąpiła dawną almarję,'skrzynię',i wzniosła się od ziemi; z niem.Schaff; szaflik,

z niem.Schafel; również od 16. wieku; zastąpił cebratkę, faskę; "wziął szaflik", w Ezopie.

SZAFIR, szafirowy, szafirek, europejska nazwa drogiego kamienia. Ale szafirkować, 'nadskakiwać', raczej odmiana sztafirkowania, p. stafier.

SZAFOT, z niem.Schaffot (w 17. wieku) z franc.échafaud z włos. catafalco (stąd nasz katafalk), 'rusztowanie'.

SZAFOWAĆ, szafunek, szafarz i szafarowanie (w 16.wieku, 'sprawowanie urzędu'); szafarczyk; szafarnia, 'spiżarnia'; ogólne od 15.wieku, z niem.schaffen, Schaffer, od pnia skap-.

SZAFRAN, wyjątkowo szefran, a 1500 r. odosobnione zupełnie szafer(?); europejska nazwa z arab.az za ferân. Szafran przywożony do nas z Węgier, odgrywał niegdyś rolę o wiele znaczniejszą od dzisiejszej, między "korzeniami", jak i między kolorami: szafrany, 'buty dla szlachty'; "na głowie szafran", o 'rudym', a stąd nazwa Szafraniec w 15. wieku; "szafranno i pieprzno jadać", "szafranowy ulepek (lub plastr)", "baba szafranowa", dziś już rzadka; e musiało być niegdyś częstsze, por. lit.szepronas i łuż.żefran.

SZAGRYN, rodzaj 'skóry', z granc.chagrin z włos.zigrino.

SZAJKA, 'kupa', słowo nowe, to samo co czajka, 'statek kozacki', którego cz- mylne, bo to węg. sajka, tur.szajka (tak, z sz- wyłącznie, na Południu całem i Wielkiej Rusi; na Małej Rusi cz-).

SZAKŁAK, roślina 'rhamnus', u Stanka 1472 r. zwany i rzeszeciną, bo z niego rzeszota robiono (trzęsiecina i rzęszenica mylne chyba odmianki), por. czes.rzeszetlák, 'rhamnus', U Korczyńskiego r.1698: "pigwy i sakłaki", ale Potocki ma szaklak; postać jak wid-łak, bodłak; od szak-(?). Narzeczowo jest i sakwas.

SZAL, szalik, z franc.châle, a to wkońcu z perskiego.

SZALA, szalki, od 15.wieku, z niem.Schale z łac.scala, od pnia skel-, 'łupać'; szalować, "oszalować ściany", z niem.verschalen.

SZALOTA, 'czosnek', przez niem. Chalotte z franc.échalote z łac. ascalonium, od Askalonji w Syrji.

SZALUPA, z franc. albo niem. Schaluppe, a to z ang.sloop.

SZAŁ, szaleć,szalić; szalać w Ezopie; szalony,szaloność 1500 r. szaleństwo; szalej (rośliny bielon i i.,wywolujące szał); we złożeniach szaławiła (słowo "bliźniacze" niemal) i szałaput (to młodsze nieco; przypomina małorus. złożenia z -pud: strachopud itp.). Od szalić,'oszukiwyć', szalba,a stąd z niemieckim przyrostkiem: szalbierz,'oszust',szalbierski, szalbierstwo. Obok postaci z a są i postaci z e, szeleć, i szelej r.1500, oszelały; szaleność w psałterzu ("złość",w puławskim) obok szaleństwo i szalony ('głupi'). Prasłowiańskie; cerk.szaljen, 'szalony'; u innych Słowian o 'żartach' (tak i w ruskiem),ale i o 'wściekliźnie'; oboczne jest chal- w rus.chałuj,'bałwan',nachał,'prostak', serb.chała,' 'brud'.

SZAŁAMAJA, szałamajka, z niem. Schalmei, a to z franc.chalumeau (z łac.calamus).

SZAŁAS, dawniej i szalasz,'namiot,szopa', z węg.szállás(wymawiaj salasz), tur.salasz.

SZAŁWIA, nazwa rośliny; europejskie; niem.Salbei, z łac. salvia; obok szałwi ogrodowej jest i "polska"('polna') albo świerzepia ('dzika'); łac.salvia od salvus,'zdrowy,cały', salus,'zbawienie' (nasze salwować się,np.ucieczką,salutować); ind.sarva,'cały', grec. holos,'cały'.

SZAMBELAN, z francuskiego, wkońcu od chambre, z łac.camera,'komora'. Ale szamerlany, szamerluki, jak i szamerowanie

i szamerunek, od franc.chamarrer z hiszpańskiego.

SZAMOTAĆ SIĘ, 'trzepotać'(por. imię Szemiot); czes.(o)szemetny, 'oszukańczy', rus.szemietun,'zwijający się',szemiech,'co się wałęsa', serb.szemet,'hak do wleczenia sieci',szemetati,'wlec'. Por. oszemłać.

SZANOWAĆ, w 14.wieku pierwotne szonować; szanowny,szanoba,szanobliwy; od nas na całą Ruś i Litwę; z niem.schonen, t.j.'obchodzić się z kimś pięknie',schön (od schauen, właściwie:'okazale'; por.czuć,cudny).

SZANTA, roślina 'marrubium'; nazwa czeska, z 15.wieku; od nas na Ruś: por.czeskie szanta,'oszust', 'figlarz','kulawy'; czes.szajdati, 'chromać',powtarza się w nazwie Szajnochy, właściwie szajdnohy.

SZAŃCE, szaniec,szańcowy,szańcować; szańcownik albo szancknecht; łączy dwa zupełnie odmienne znaczenia; jedno z niem.Schanze, 'wał',nieznanego początku ('kosz'?); drugie, również z niemieckiego, ale to jest franc. chance,'los',od gry w karty,z łac.cadentia (o 'rzucie kostkami'):"sadzić na szańc",'ryzykować',"nie na jeden fortuny szańc wszystkie siły stawić"; częste szczególniej u Reja: "na szańc szczęścia wysadzi"; "zdrowie na szańc kładli"; por.szansa z franc.chance.

SZAR, 'rząd,szereg', prasłowiańskie, u nas rzadkie i w 16. wieku,a później zupełnie zapomniane; oznacza w cerk.'farbę', w bułg.'pstrociznę' jak i w serb.(szarka,'ospa'; szarac, słynny koń królewica Marka w pieśniach junackich); u Czechów toż co u nas.

SZARABAN, rodzaj 'wozu', z franc.char-à-banc.

SZARAGI, szragi u Reja i i., z niem.Schragen, skąd i stra-

gan, czeskie szrák; w szaragi wsunięte a, jak to Węgrzy robią.

SZARAŃCZA, rus.sarancza.

SZARAWARY, 'spodnie'; r.1564 szaławary, pierwotne; z węg.salavári, tur.szalwar, grec.saravara,saravalla, z perskiego.

SZARFA, 'pas'; w 17.wieku szarpa z niem.Schärpe(łacińskie scarpus) z franc.écharpe z niem.charpe, 'kieszeń'; f jest w ang,scarf i w wyjątkowem niem.Scherfe.

SZARGA,'burza,zawierucha,pluta', zaszargany(o ubiorze), szarganiec, 'oberwaniec',wszystko dopiero od 17.wieku; por.szarpać; rus.szurga, 'zamieć',nasze szurgot: wymiana samogłosek jak w turkot i tarkot, burczeć i barczeć,purchawka i parchawka, itd.

SZARGARZ, szargant,szargart, 'oprawca,kat'; z niem.Scherge, czes.szerha,'siepacz',właściwie 'dowódca Schar, t.j.szeregu,hufu'. Por.sergiel.

SZARLATAN, postać słowa francuska, charlatan, zamiast dawnej ciarlatan,'kuglarz',włos, ciarlatano, od ciarlare,ciarla,'paplanie'.

SZARŁAT, szkarlat,szkarłatny (postać z k młodszą), z łac. scarlatum, niem.Scharlach z Scharlat; ma być wschodniego pochodzenia.

SZARŁOOKI, 'zezowaty',przestarzałe; p. szar(?).

SZARPAĆ, szarpnąć,szarpanina; szarpak,'nóż',szarpacz,'siepacz', szarpko; por.rus.szarkat',szarknut',machnąć,szarpnąć nogami; u Słowaków tak samo; szargnąć, szargać,szarpać, to samo, jak i szurgać (nogami): pień o zmiennym wyglądzie, co przy podobnyhh słowach nierzadkie. Por.szurpaty.

SZARSTUCH, w 15. i 16.wieku,

'płachta, chusta lniana'; gubi się już w drugiej połowie 16. wieku; z niem. Schurztuch, 'płachta'. Por. szorc.

SZARSZUN, 'miecz', w 16. wieku ogólne (Rej i i.), rychło zapomniane; czes. szarszoun od szarszowati, 'palić z działa', bo szarszoun i nazwa 'działa, bomby' (?).

SZART, w 15. wieku, 'grosz', z czes. szart z niem. Scherf, co najrozmaiciej wykładają (z łac. i i.).

SZARWARK, 'pańszczyzna'; ludowe rozpodobnione: salwark; z niem. Scharwerk, 'robota pańszczyźniana' (Schar, 'tłum', i 'praca niewolnicza').

SZARY, szarawy, szarzeć; szaruga (to samo co szarga, p.); szarza ('barwa szara'); szarak i szaras (tak odziany musi ustąpić "pozłocistemu", u Reja) albo szaraczek ("szlachta szaraczkowa"); szarapatka (znaczy to samo; dziś u Hucułów tyle co "surdútowiec'). odmieniane w 18. wieku w szerepetka, szeromyżnik (ruskie, nic nie ma spólnego z "szaremi myszami"!); szarzyzna, wyszarzany, "szarzać ubranie"; to samo co siary w siarka, szarak = sierak; tylko u Słowian zachodnich (czes. dawne szierý), gdy na Południu i Wschodzie wyłącznie siery panuje: cerk. sěr, rus. sieryj, słowień. ser, 'blondyn', serb. sierak, 'zmierzch'. Pień ten sam co w siara, siwy, szady. W słowniczku 1500 r. trzykrotnie szara; zamiast zwykłej siary ('zsiadłe mleko', albo i 'kapalica')?

SZARŻA, od drugiej połowy 17. wieku, 'ranga wojskowa', z franc. charge; później i w znaczeniu 'ataku', szarżować; franc. z włoskiego carica, 'ciężar', łac. carrus. Ale szarsza, 'tkanina', z franc. serge, niem. Sarsche, z łac. sericus.

SZAST, szastać się, szasnąć, od 16. wieku, obok szustać (nogami, batem); "szastka, w którą masz szastać abo krzykać jak chróściel", r. 1584; por. rus. szustryj, 'zwinny',.

SZASZEK, szaszkować, 'błaznować', czes. szaszek, szaszkowati: u nas przeważnie o psach: "nie podejmuj się, szaszku, pola legawego"; zdrobniałe to od szachów może, bo błazen nosił się w szatach różnej barwy, szachownicy, ale są i inne czeskie száchy ('sitowie'; 'szyszka').

SZASZOR, saszor, 'orzeł dziecinny, latawiec'; nazwa herbowa (orzeł bezgłowy); "hurmą, nagle, jak z procy, leciał na dół szaszorem", "gromadą i szaszorem się wali", "porwawszy się szaszorem", "panickim obwiał ich szaszorem", "haniebnym szaszorem uciekali"; z węg. sas (wymawiane szasz), 'orzeł'. R. 1607: "szaszor, cymbulec, bełt, kijec", o 'maczudze do rzucania'.

SZATA, szacić, szatka; szatny, szatnik, szatniczy; szatownia; szatño; od nas na całą Ruś; u nas całą 'suknię' znaczy, u Słowieńców i Czechów i 'chustkę' (šátek na głowę, lub do nosa): jest i u Łużyczan; dalej nieznane.

SZATER, szatr, szatro, szaterek, 'namiot': "owczarze pod szatrami siedzą"; w myślistwie ptaszem szaterek 'budka przenośna'; ogólnie słowiańska pożyczka ze Wschodu, z sz- i cz-: czader, czator, u Bułgarów i Serbów, czadra i na Rusi, zresztą sz- (u Czechów, u nas, ale i na całem Południu); z tur. czader, u nas z węg. sátor, 'namiot'.

SZATRZYĆ SIĘ, 'uważać', u Klonowica, por. czes. sztrziti, 'baczyć' (u Słowieńców szatrija, 'czary', oszatrati, 'oczarować'; na Litwie sławna czarami góra Szatrija).

SZATYN, szatynka, 'ciemnoblond', z franc. châtain od châtaigne, 'kasztan', łac. castanea.

SZAWIAĆ, w 16. wieku, 'ruszać, pomykać'; por. chwiać.

SZAWINA, rodzaj 'jałowca' (zowią go i ch(w)ojka), z łac. sabina, od 15. wieku (1472 r.); pisownia z s-, nie sz-, sawina wyjątkowa.

SZAWŁOK, 'naczynie skórzane'

w 16. i 17.wieku.

SZCZAŁBATKA, 'czaszka',p.szczel.

SZCZAPA, p. szczep.

SZCZAW, roślina 'rumex',szczawik zajęczy; szczawa,'woda kwaskowata. Szczawnica,'źródło szczawy'; prasłowiańskie; cerk.sztaw,'rumex', u innych Słowian i z przyrostkiem -l: rus.szczawiel(i szczawiej), serb.sztawel, czes.sztjawel,łuż. szcichel. Pisownia szczawiu w 16. wieku oznacza miękkość w'.

SZCZĄTEK, "do szczętu", doszczętny,"ze szczętem", szczątkowy; dziś już tylko to w obiegu, o 'ostatku', jedyne co u nas ocalało z prasłowa czędo,'dziecko',zapisanego jeszcze r.1596 w "mazurskiej" postaci:cędo. Cerk.izczędije, nasze +szczędzie, 'potomstwo'. Jeszcze w 15.wieku modlą się w kościele za króla Kazimira i za szcządek jego('potomstwo'); "wyniszczyć coś do szczędu (lub ze szczędem)" znaczyło 'do ostatka, zupełnie',i przez cały 16.wiek, i później nawet, liczne tegoż przykłady:"zastępy do szczędu małego wybite", "niech nam ukażą jaki szczęd albo znak narodu Dawidowego", "bez potomków i szczątków"; przed k utrwaliło się i przeniosło do szczętu, zamiast szczędu (por.:"od żalu snu nie miał ni szcządku"). Prasłowiańskie czędo, rus.czado, południowe czedo (u Czechów, jak u nas, tylko szczedi),pozornie przypomina niem.Kind, ale nic z niem.nie ma spólnego, jest zbiorowe (jak sta-do) do czę-, p. -cząć, począć.

SZCZEBEL, szczeblik w drabinie, szczeblować, por.rus. szczebło,'trzaska'.

SZCZEBIOT, szczebiotać, trzecia osoba: szczebiece; szczebietliwy i szczebiotliwy,szczebietny i szczebiotny; pień szczeb- z półgłoską miękką: szczib-; przyrostek zwykły wszelkich "dźwięków": -et lub -it; prasłowiańskie; cerk.

sztibitati, słowień.szczebetati, rus.szczebietat'.

SZCZEBRZUCH, 'graty,rupieci': "szczebrzuch domowy" ('sprzęty', nawet 'kosztowności') i "ogrodny" ('jarzyna'); ogólne w 15. i 16.wieku, w słownictwie miejskiem miesza się z gieradą (p.graty); urobione od szczebrów, por.ruskie szczebień,'rum'(?).

SZCZEĆ, szczecina,szczeciniasty; szczotka,szczotkować,szczoteczka; prasłowiańskie, o odmiennej nieraz postaci, gdyż sz- może odpadać, jak przy każdym sk- samo k- bywa; słowień.szczet i szetice, bułg.czetka,'szczotka', i czetina, 'szczecina', serb.czetina,'igliwie'(nasze cetyna,czacina, to samo), rus.szczet','szczotka'.

SZCZEGÓŁ, szczególny,'osobliwszy'; w psalterzu jeszcze szczegielny ('solitarius'), ale -ólny, już od 16.wieku stałe. Prasłowiańskie; cerk.scěgl',scěglo (polskie szcz- przeciw cerk.sc-), 'jedyny', serb.bez z-: cigli,'jedyny, tylko'; rus.szczegol',elegant'. Piszą u nas i przez u, ale przyrostekm obok -ił, był -ol.

SZCZEKA, dziś szczęka; w paszczeka (dawniej i pászczęka) pierwotna nienosowa postać ocalała; w drukach 16. i 17. wieku obie postaci obok siebie. Ale szczekać a szczękać (p. szczęk) różnią się znaczeniowo i do dwu różnych pni należą; szczekać,szczekacz,szczeczek,szczekliwy; szczekot, szczękotać (o 'szczekaniu' orła), obok tego szczegotać. W obu znaczeniach ogranicza się do Zachodu i Rusi, nie istnieje na Południu ani w cerk. chyba serb.sztekotiti,'szczekać'.

SZCZEL, szczelina, szczelny, szczelnie, to samo co skała, skałuba, szczałuba i szczałba, szczałbatka; szczel z +skel-, co w skała z wokalizacją a;

zaś szczałba od jakiegoś skěl-; p.skała: prasłowiańskie to: słowień.szczalja,'skałka',rus. szczel, i "niezmiekczone" małorus. skela,'skała',białorus."szkielić zuby", szkieli,'żarty',rus. szczelit' i szkielit'(por.zuboskał, o 'szyderczym').

SZCZENIĘ, oszczenić się,szczenny, szczeniak i szczeniuk; od pnia sken-: prasłowiańskie; tak samo u wszystkich Slowian: cerk. sztenę, itd.Pień sken- o 'skomleniu',p.szczęk i por.(bez s-)kania.

SZCZEP, szczepić, szczepać, szczepa,szczepka,szczapa (por.wyżej szczałba obok szczela); szczepniarz,szczepnik i szczepnica, o 'szczepieniu drzew'; ale szczep i o 'ludzie', szczepowy 'plemienny' (znaczenie nowe wyszło ze zwrotów jak:"Czechowie i Polacy z jednego szczepu wyniknęli"); oszczep; z niezmiękczoną gardłową rozskiep, roskiep, p.kiep i por.starorus. oskep,'oszczep'(stąd łotew.szkeps to samo, pożyczone). Pomijam złożenia, odszczepieniec,przyszczepka, i t.d. Pień (skep-) szczep- i skop-, oboczne čep- bez s-, i sčep- z s-: cerk.čěpiti i sčěpiti,'szczepać'(por.cep), tak samo w bułg.i serb.,čěpja i sčěpja, itd.(p.cep,czepić). Szczep szczap, prasłowiańskie:słowień. szczep(a),szczepka, czes.sztiep i osztiep, łuż.szczepiś,szczepa, załab.szczepa; rus.szczepit', obok licznych postaci z ocalałem sk-: razskiepina,skiepina, 'szczelina',skiepat','szczepać'; małorus.wyskepaty,skipa,'skałka',skipyty,'szczepić'. W lit. brak pnia albo słabe ślady: skepsne,'kawałek sukna'; grec. skeparnos,'siekiera'.

SZCZERBA, szczerbiec,uszczerbek,szczerbina,szczerbaty, szczerbić; z dawnego szczyrba, szczyrbiec i szczarzbiec, z skirb-; z twardą półgłoską: skurb-, p.skarb. Prasłowo; łotew.szkirba i skarba,'szczelina,skałka',skarbs,'ostry',szkerbs, 'cierpki',lit.skirbti,'kwaśnieć',skurbti,'biedować';niem. Scherbe (dawne scirbi),'skorupa'.dawne scarbōn,'rozcinać', Schorf,'strup',anglosas.sceorfan,'gryźć'. U wszystkich Słowian; słowień.szczrba i szkrba,

bułg.sztrb, czes.sztierb,sztierbina, rus.uszczerb,(i o 'księżycu na nowiu'),łużyc.szkarpa i szcierby,szczerbaty. Oboczne postaci z ch-: bułg.chrbel,serb.rbina z chrbina; u Rumunów obie postaci w pożyczkach sztirb i hirb.

SZCZERK, 'żwir', szczerkać i szczerknąć,'padać' (o kroplach; "głowy krwią szczerkające"); czes. sztierk,'żwir',sztierk(ot)ati, 'tarkotać',sztierkawka,'tarkotka', słowień.sztrkati,'kapać',sztrkocz, 'deszcz'. Nasz szczerk z szczyrk, od szczir-; bez s-, tarkotać?

SZCZERY,szczerny,szczrość,szczerota, z dawnego szczyry itd.,to samo co szeroki(p.):"szczera woda", jak niem.lauter Wasser,"szczere pole"(stąd nazwa miejscowa Szczerzec, dawniej Szczyrzec) = czes.cziré pole; rus.szczyryj (jeśli nie pożyczka od nas);przymiotnik ten nie pojawia się poza zachodnią Słowiańszczyzną i Rusią.

SZCZERZYĆ, wyszczerzyć (zęby-; oszczerca z oszczyrca, pierwotnie 'naśmiewca' (jeszcze w 16. i 17. wieku),później 'obmówca'(stąd oszczerzać kogo).uchodziło za mazowieckie słowo ("oszczyrkowie mili"). Prasłowiańskie: czes.szkierziti i sztierziti (zęby), obok postaci bez s-: cerziti, słowień.čeriti (i szkara,'szczelina'),serb.ceriti; łuż.szcieriś,małorus.szkyryty, rus.szczerit'sia, a oszczer(j)a to samo co mazowieckie oszczyrca,'naśmiewca'.

SZCZEŻUŁA, szczeżuja i szczeszuja, szeszelinki,czasołki, czasula, o 'łusce rybiej','czaszce orzecha czy żołędzi',p.czeżuja.

SZCZĘDZIĆ, dziś głównie w złożeniu z o-: oszczędzać,oszczędny,oszczędność; prasłowiańskie; cerk.sztęděti, serbskie sztediti,sztędan,'oszczędny', sztedionica,'kasa oszczędności',rus.szczadit'kogo,'oszczędzać'; obok tego skęd- jest i skąd-,z wokalizacją o: cerk. skąd,'ubogi',skąděti,'być ubogim'; p. chudy.

SZCZĘK, np.zbroi, jak jęk,pęk, bęk; "szczękać zębami"(i o garnku lub dzwonie): słowo "mazowieckie", przed 17.wiekiem nieznane (por.stęk i stuk); od pnia sken-, o dźwiękach, lit.skan-. Por.szczenię i p. kania.

SZCZĘKA, p. szczeka.

SZCZĘŚCIE, szczęsny (i imię Szczęsny,'Feliks'), szczęstnie w psałterzu, nieszczęście; szczęśliwy,uszczęśliwić; w 15. i 16. wieku nieraz stale bez nosówki: szczeście; właściwie s-część (mieć 'udział',rus. uczastije); u innych Słowian 'szczęście' nazwane od 'spotkania',sreća(p. śratać), albo jak u nas: rus.sczastije,sczastliwyj, czes.sztiesti. sztiastný; w bułg. i serb.czest jest 'częścią' i 'szczęściem',czestitati, 'gratulować'. Jeszcze w psałterzach tłumaczy szczeście 'sortes','losy'. florjański daje część, puławski szczęście. P.częsty.

SZCZĘT, p. szczątek.

SZCZMIĆ, 'ściskać,zbierać': "ból szczmiący", "co szczmisz dla dzieci", od skim- do skem-, skom-. P. czmiel,chomąto, oskoma,skąpy.

SZCZOCH, (u Potockiego); "szczyna albo mokrz", r.1500; szczak,'nocnik'; szczać,'mokrzyć,pikać',r.1500; prasłowo; cerk.sicati,siczą (u nas zrównano: szczać wedle szczę na Rusi odwrotnie: scu wedle scať ; czes.scáti,sztiju lub sztím); częstotliwe sikać, usikać się, p.sik, co się z sykiem pl̨cze; niem.dziś seichen, w temże znaczeniu,obok seihen dawne sîgan,'kapać'; brak w lit.; ind.sinczati, awest.hinczaiti,'wylewa',grec. ikmas,'wilgoć', łac.siat,"moczy'.

SZCZODRY; szczodry wieczór (przed Nowym Rokiem lub Trzema Królami), dla darów, jakiemi szczodraków('kolędników') z ich kolędami (małorus.szczedriwkami) raczono; średniowie-

czne Largum Sero (traktat Czecha Holeszowskiego o tem z 1400 r.); szczodroba (16.wiek), szczodrobliwy. Prasłowiańskie; cerk.sztedr, sztedriti, czes.sztiedrý, 'miłosierny', rus.szczedryj; przyrostek -r do sked-, skod-.

SZCZOKA, w 17.wieku, ruskie zamiast szczeka: "z oślej szczoki", "mając szczokę rzadką" ('bezzębą').

SZCZOTKA (i nazwa rośliny: koląca szczotka, 'łopuch'), p.szczeć.

SZCZUBIEL, szczuka, szczupak, nazwa jednej ryby, ale szczubiel, szczublęta, tylko o młodych się używa; prasłowiańskie jest tylko szczuka: na Bałkanie, Rusi, nawet załab.szczuka, łuż.szciuka. czes.sztika; tylko w dolno-łużyckiem szcipiel, jak u nas szczup(i)el; u Stanka, w słowniczku z r.1500, tylko szczuka; szczupak zjawia się w 18.wieku; szczuka z +szczup-ka, p.szczupły(?).

SZCZUĆ, szczwać, szczwacz, szczwany; prasłowiańskie; słowień.szczuti, czes.sztwáti, sztwu, 'szczuję', łuż.szczuwaś.

SZCZUDŁO, 'podpora, kula'; później szczudla, do chodzenia na nich, czes.sztidla, i sztihla; przyrostek -dła do szczu-; stąd i szczudłek, niby 'kijek', drugi przyp.szczudłka, z czego szczutka, a do tego dorobiliśmy w 18. wieku nowe: szczutek.

SZCZUPAK, p. szczubiel.

SZCZUPŁY, szczupleć, szczuplić, szczupłość, szczuplutki; czes. sztíplý i cziplý; od szczu- (p. szczury) z przyrostkiem -p: szczup- (o 'cienkim, wydłużonym pysku'), a do tego -ł.

SZCZURY, 'szczupły', szczurość, 'chudość'; praszczur, o 'prawnuku' (i 'pradziadzie', na to zawsze jeden wyraz, p.pra-), praszczurzęta i plaszczurzęta; cerk.

prasztur i praszturę,'prawnuk', rus.praszczur,'prapradziad'. Stąd dalej nazwa zwierzątek, u nas szczur;szczurek,"myszy,szczurków pełno"; "szczurzyć oczy(uszy)"; u innych Słowian nazwa to 'świerszczów','skorpjonów': cerk.sztur, 'świerszcz',sztir,'skorpjon',słowień.szczurek,szurek,cziricz, szcziriczek,sztir, czes.sztír, 'niedźwiadek', i 'skorpjon'.Pień ten sam co w sku-bać (p.),lit. skutu,'golę',skutos,'opiłki',łotew.sku-t,skuwu,'golić'.

SZCZYGIEŁ, nazwa ptaszka; pożyczyli ją od nas śląscy Niemcy w 15. i 16.wieku,Stieglitz, por. nazwę miejscową Steglitz pod Berlinem; nazwa ptaszka od pnia skig-, od tego samego co i w nazwie czyż,czyżyk (z kig-),co Niemcy również od nas przejęli,Zeisig; (s)kig- od głosu (szczegot itp.).

SZCZYKAĆ, p. szczypać.

SZCZYPAĆ, częstotliwe od pnia szczip- w czasowniku szczną (z +szczpnąć)· w szczńąć wstawiono k: szczknąć,uszczknąć; do szczypać: szczypta i szczypka,szczypawka, szczypawość, o 'smaku szczypiącym'; szczypiór,szczypiorek ('czosnek') podobnego pochodzenia; szczypce i szczypczyki. Prasłowiańskie; cerk.sztinąti sę,'pomniejszyć się', sztip, 'nów księżyca',sztipati,'szczypać',sztipic,'szczypce'· słowieńs.szczip i szczepec,'szczypta tabaki'; serb."kad se mjesec uszne",sztipnuti,sztipati,sztipawica (ale usztap znaczy 'pełnia'); czes.sztipec,'szczypta'; rus.szczepot',szczypta'.Obok szczypać istnieje jednak i szczykać, którego nie można objaśniać jako dorobionego mylnie do uszczknąć, boć jest pierwotne, w bibljі:"naszczykasz kłosów","prosa wyszczykane", "szczykać kłos rzadki",u Potockiego (mylnie twiedził Budny: "rwać kłosie,ruskie szczykać", bo to prapolskie); czes.sztikati obok sztipati, rus.szczikat'(świecę), proczknut' sia(o pączku kwiatowym); czes.usz(t)knouti i usztnouti. Co do -k-, p.brukać (pod brud).

SZCZYR, szczyrzyca, później i szczerzyca, nazwa roślin

'amaramthus' i 'mercurialis'; powtarza się u wszystkich Słowian tak samo; z staroniem. stiuro, o tem samem znaczeniu.

SZCZYT, 'tarcza'; od spiczastości przeniesiono na byle 'wierzch': szczyt domu,dachu;od obrony: "to jest nasz szczyt ostateczny",'obrona'; szczycić znaczy dawniej wyłącznie 'bronić';"szczycić i bronić","racz nas szczycić od śmierci(od czarta)","powściągać a szczycić umysł","Pan ci jest tarcz nasza, którą się szczycimy": szczycić się (od 'bronić się',do 'chlubić się czem') już w 16.wieku ogólne; por.szczytny,zaszczyt, zaszczycać: szczytowy,o ścianie. Prasłowo; cerk.sztit,zasztisztati,'bronić',słowień.obok szczit i szkit, jak w łuż.,czes.sztit, rus.szczit. Łączą z tem stale łac.scutum,'tarcza',iryjs.sciath; prus.staitan pożyczka z polskiego; lit.skietas (u tkacza i brony), łotew.szkiets,'belka'(?). Postać pierwotna skeit- lub skit-, od pnia skei-,'dzielić,odcinać'; p. cedzić i czysty.

SZEDŁ, SZŁA, szedszy, do iść (p.); dawniej i imiesłów bierny, szsto(szto): doszto go ('doszli go'),przyszto('przyszli'),"doszty Rjazań po błotach"('doszli do Rjazania'),"jako nie szto" ('nie szli'); od szsto rzeczownik szcie ('chód';w szachach:'pociągnięcie'), u Kochanowskiego i i.;dziś tylko we złożeniach: pójście,przyjście, zamiast: poszcie,przyszcie (w biblji pisane zawsze:przisсye, przyszczye), wyjście,zajście,wedle bezokoliczników pójść,przyjść, itd. Ta postać pnia ograniczona do imiesłowów (u nas jest i paszoł, z ruskiego);oboczne chod- (bo ch- i sz- stale się mieniają)p.chód. Złożenia z ź-, wz-, przybierają u nas postać szcz- (t wsunięto), a więc w psałterzu:"wzeszło jest słuńce", ale "wszczedł jest dym"("wstąpił", w puławskim),"weszczdła jest" (weszdła, puławski),"gdyż słuńce weszczdło", biblja, "z góry szczedł", szczedwszy i szczedszy się,biblja i inne zabytki 15. i 16.wieku. Prasłowiańskie; u wszystkich Słowian tak samo: cerk.szіd,sził,szist,priszistwi-

je','przyjście': uszid,'zbieg'(z i-); serb.iszao ('szedł';i inni Słowianie dodają i- od idę: małorus.iszou, iszła); czes.szel,iszel,szla,priszti,'przyjście', priszti,'przyszły'.

SZEDZIWY, szedź, p.szady.

SZEFELIN, 'rohatyna,spisa',w 16. wieku częste, przez czes.szefelin z niem.Schäfelein.

SZEJDOWAĆ, 'oddzielać srebro i złoto', szejdownik,szedarz, z niem.scheiden,Scheider;p.serwaser.

SZELĄG, szelążek,szeleżny; szeleżnik, nazwa rośliny; prasłowiańska pożyczka z goc.scillings,niem. Schilling. Postaci słowa najrozmaitsze: cerk.skŭlędź,sklędź,klędź, i sztĭlęg,rus.dawne stelag i sztlag; nasze szeląg powędrowało na Ruś i do Litwy. Niemieckie słowo wywodzą najróżniej, od Schild, niby 'mała tarcza',t.j.'blaszka noszona jako ozdoba', od pnia skel-,'łupać'itd.

SZELEST, szeleścić.szelesnąć.itd. o 'szmerze(liści)'; tak samo w rus.,gdzie są postaci i z r, szoroch, i szołoch, o takimże 'szmerze'.

SZELINA, 'krzaki,gąszcz', ogólne w 16. i 17.wieku,oboczne do chał-, p.chałupa.

SZELKA, p. szla.

SZELMA, szelmować,szelmo(w)stwo, z niem.Schelm(jest nawet szelmsztuk, u Klonowica, z Schelmstück); bardzo u Słowian powszechne wyzwisko,szelem u Słowieńców; zresztą w czes. i u nas szelma, a od nas na całą Ruś. Niemieckie Schelm z dawnej nazwy 'zarazy',scelmo,scalmo.

SZEMRAĆ, p. szmer.

SZEPC, nazwa 'piwa wrocławskiego',w 16. i 17.wieku, z niem.Schöps.

SZEPLENIĆ, szeplunić; szepleć i szeplenie w 16.wieku.

szepielak,szepietać,szepietliwy (mówiący s zamiast sz), szepiołka, "szapieli bóg" Żebrowskiego; szeptać,szepnąć,szept,szeptacz,podszeptywać, i t.d.;szeptać i t.d.prasłowiańskie:cerk.szipŭt,szipŭtati, 'szeptać',serb.szapat,szaptati, rus.szopot,szeptat',czes.szept, szeptati i szeplati; właściwa odmiana u nas byłaby: +szpet,szeptu (por.szmer). W szeplenić do szeplprzyrostek -en,-un, por.blazgonić (p.bluzgać), Z szip- por.starorus. chupsti sę,'chełpić się',od chup-, 'wołać'.

SZEPSZELINK, szepszeląg, szepszczelnik r.1598, z niem.Schöppenschilling,'pamiętne dla przysiężników' w sądzie ławniczym miejskim.

SZEREG, szeregowy,szeregowiec; w 17.wieku(zwłaszcza na Litwie) z mylnem e, stąd rus.szerenga; od węgierskiej Batorego piechoty,z węg.sereg (s wymawia się jak sz).

SZERM, szermować,szermierz,szermierski, i t.d.,dawniej szyrm ("prostym szyrmem",'prostą sztuką'), z niem.schirmen,"wyprawiać paraty" (w fechtowaniu); szermierz('fechtmistrz') dziś tylko 'bojownik',a szerm,'sposób', 'raz,cięcie' zupełnie zaginęło.

SZEROKI, szerszy,szerzyć i rozszerzyć; dawniej szyroki, szyrszy; szerz,szerza,szerzyzna; szerzynka,'chustka' dziś już zapomniane; obszerny itd.; tu nie należy obszar, p.Dodatek. Prasłowiańskie;cerk.sziriti,szirok, i tak u wszystkich Słowian. Szyroki (por.wysoki) od sziru,a to z szczyrym,szczerym, to samo (to z skir-, a tamto z obocznego chir-); co Czech "szczyrem(lub czyrem)polem" zowie, Ruś zowie czystem; goc.skeirs, niem.schier,'czysty,jasny'; Skiri i Hiri,nazwa szczepu w 1.wieku po Chr.,jedno słowo! Pień skei-; p.cedzić, czysty,szczyt.

SZERSZEŃ, dawniej szyrszeń, ale i sirszeń (np. u Falimirza

1534 r.;i u innych Słowian s-,nie sz-), a są i odmienne postaci: sierszon,sierszula; cerk.srszeń, srsza,strsżeń,strszeł, serb. s(t)rszlen; prasłowo; lit.szirszuo,szirszuonas,szirszlys,szirszalas,szirsa(s), prus.sirsilis (lit.sz == nasze s); łac.crabro, 'sierszeń'; niem.Hornisse (dawne hornaz). P. i sierszeń.

SZEŚĆ; w 15.wieku, w rotach, w biblji, mianowicie w: szeć set, bez ś,co nie omyłka pisarska, lecz dorobione do pierwotnych dalszych przypadków: szci itd., jak w starorus.szti; rzeczownik liczbowy rodzaju żeńskiego ("sześć niedziel wyszla","przed sześcią niedziel"). urobiony przyrostkiem -ć od niezachowanego +sześ == lit.szeszi, grec. heks, łac.sex,niem.sechs; do tego liczebnik porządkowy:szósty; zwykłe złożenia i urobienia: sześcioro, "nie dodał sześcioranaści świni", "ot sześcinaście lat", sześćset; z szósty por. lit.szesztas, ind.śaśtha-(ind. śaśti == sześć), grec.hektos, łac.sextus (stąd sekstern, o 'złożonych w "sześć" arkuszach', sekstant), goc.saihsta (niem. sechster; szóstak przetłumaczony z niem.Sechser). Co do półgłoski w szišt-,por.awest.chszwasz- i chsztwa- i chszwaszti-(?) i prus. uszts(?),lit.uszes, o 'sześcioniedziałce'(nagłosowa odpada czasem w litewskiem: lit.aguonē z łotew.maguone,'mak', iłgas, ale długi).

SZEW, szwu ("nie po szwu mu się porze"); szewc,szewca(z pierwotnego: szwiec,szewca; por. szmer i i.) == litew.siuwikis, szewczyk; szewski (zamiast szwiecki); szewczycha (Ruś przeciwnie wedle szwiec dalsze przypadki tworzy: szwieca, itd.).Prasłowo; od szyć; lit. siuwu,siūti,'szyć', ap-siuw-as,'obszew',prus.schuwikis, z sju-; rus.szwieja,'szwaczka' == litew.siuwējas; ind.siwjati,'szyje',łac.suō,'szyję', goc.siujan. P.szyć,szydło,szwaczka. Pomijamy złożenia, obszewki,przyszwy, itd.

SZEWLUHA, jedno z niezliczonych przezwisk dla 'szkapy',wzięte

z Rusi, w 17. wieku ogólne: "leda szewluha, byle w bogatym czapragu" "wyprzężone z broń szewluhy", "na chudej szewludze": "nielada szelucha obierają", u Okolskiego, nietrafnie zapisane; na Białorusi jeszcze dziś szejluha i szawluha, zresztą zapomniane. Zwykły przyrostek -uha (nasze -ęga), lub nawet -luha; szew- wszelakie: szawiać, 'chwiać', lub coś podobnego(?).

SZĘDZIOŁY, 'gonty', narzeczowe, od 15. wieku; p. szkudła. Nie z niem. Schindel (dawne scindala z łac. scandula, scindula), skąd czes. szindle, nasze narzeczowe szyndle.

SZĘTOLIĆ SIĘ, 'szastać się', szętopierz, 'nietoperz', szętóporka, 'śpiewka wesoła'. narzeczowe, wszystko od prasłowiańskiego szetąti sę, 'wałęsać się, chwiać się' serb. szetati, 'spacerować', szetalka, 'wahadło', rus. szatat'sia (z innemi przyrostkami szęga, 'żart', i szęgaw, 'żartobliwy', szęchaw, 'chwiejny', słowień. i serb. szepati, 'kuleć'). U nas pień zupełnie zanikł.

SZKALOWAĆ, szkalić, 'obmawiać, lżyć', szkalownik, ludowe szkalirować, czes. szkádliti, 'droczyć (słowami)'.

SZKAPA, w całym 16. i 17. wieku rodzaju męskiego: ten szkapa, dziś wedle końcówki: ta szkapa; szkapi, "szkapie mleko", szkapina (mięso); zapisane najpierw w połowie 15. wieku; jeden z licznych wyrazów pogardliwych na 'konisko'; czes. szkapa, tylko rodzaju żeńskiego.

SZKAPLERZ, skaplerz, a nawet kaplerz wedle wymiany sk- i k-; szkaplerzyk, szkaplerzowy; z łac. scapularium, 'to, co zawieszone na scapulae, na łopatki'; franc. scapulaire.

SZKARADNY, oszkaradzić, szkaradzieństwo; w 15. i 16. wieku zawsze tylko skarady (wydawcy mylnie piszą szkarady, w rękopisach i drukach zawsze ska-, nigdy schka- czy szka-); ale obok skarady było i szarzedny, i te oba słowa zlały się w jed-

no; w biblji np.skarada i skaradość obok szaradność ("plugastwo" u Leopolity),przeszarzedny,i td.; cerk.skaręd,'brudny', rus.skaried, czes.szkareda,'brzydal' i szerad, szered, dawniej szerzed,'brud,gnój', szerzedný,'obrzydliwy'; zbiorowe na -d(ze wszelakiemi samogłoskami, ę, a, e; przed d); por.grec.skōr, 'łajno'; od skar-; oboczna postać cher- lub chěr-, a z niej szer-, szar-.

SZKARŁAT, szkarłatny,szkarlatyna, z łac.scarlatum; europejskie; u nas dawniej i bez k: szarłar(p.); dawniej i nazwa tkaniny, nietylko koloru, jak moderz itp.

SZKARPETKA, z włos.scarpa,'trzewik',scarpettiere, 'szewc',scarpettaccia,'chodak'.

SZKATUŁA,szkatulka, z łac.scatula, włos.scatola; u wszystkich Słowian, szkatula (słowień.szkatla), ale na Ruś od nas; niem. Schachtel.

SZKIC, szkicowo, w włos.schizzo,'zarys'; po raz pierwszy u Łukasza Opaleńskiego 1650 r.

SZKIELET, w 17.wieku i szkieleton,"wiszą szkieletanem"gnaty", Potocki; z romańskich języków (franc.squelette), gdzie przez łacinę z greckiego skeleton.

SZKIETA, 'szkapa',"chude dwie szkiecie w kolasce","chude nader szkiety" (narzeczowe szkita,'stępor,noga niezgrabna'); czes.sketa, o 'tchórzu'.

SZKŁO, szklany,szklanka, szklić się,szklisty; szkiełko; szklarz; śzklenica i szkleńca (w 16. i 17.wieku),dziś szklanica; szklnić się, zamiast szklić (pod wpływem lśnić), szkliwo; dawniej śckło,ścklarz (1510 r.); drugi przyp.l.mn. ściekł, zamiast +ściekł. Prasłowiańskie; cerk. dawne stiklěnica, i stiklinica,'szklanka',

rus.stiekło; na Południu i cklo, z stklo; czes.sklo ze stklo.Lit. stiklas,'szkło' i 'szklanka', prus.stiklo,'szklanka'. Spólne pożyczka z niem.:goc.stikls,'kielich,puhar' ('spiczasty',od stechen,'kłóć'), a nazwa wyrobu przeszła na samą materję.

SZKODA, szkódka,szkodzić,szkodować; przeszkoda,przeszkadzać; szkodliwy; szkodnik; szkodny (szkodzien);szkodźca(szkojca); inne złożenia (odszkodować itd.)pomijam; ogólne u Słowian, ale na Ruś ta pożyczka przez Polskę się dostała; u nas już w psałterzach, gdzie tłumaczy i 'niebezpieczeństwo' i "pogorszenie",'scandalum'; z niem.Schaden (dawne scado),prasłowa, por.grec. a-skēthēs,'nieuszkodzony'.

SZKOŁA, szkolny,szkolnik; szkolić,wyszkolony; szkółka; skolarz, szkolarski; szkołować; Ogólna u Słowian pożyczka; obok szkoła są postaci skula i szola lub szuła. Z niem.Schule, dawne scuola, z łac.schola, a to z grec.scholē, 'wolny czas','zajęcie,szkoła', od tegoż pnia, od którego i schemat,szematyzm (od echō,eschon,'trzymam').

SZKORT, 'nierządnica', z łac. scortum (od skóry przezwana).

SZKOT, nazwa 'tkaniny',wożonej przez Szkotów:"na starość szkotu za sobolą jupę","(frochtarz) woził wstążki, szkot,włóczki", Potocki. Szkotów samych nazywano i Szotami:"do sukiennic Szoci","Szoci się z towarem rozjadą", Potocki; od Scotus (z czem nazwa skot,'skojec',nic nie ma spólnego,chociaż go czasem i szkotem piszą). Szkoci wędrowni byli szczególniej w 17.wieku u nas liczni; jeden z nich, Loechius, i w literaturze się zapisał.

SZKUDŁA, skudła,'gont',"szkudła albo dranica",r.1500; szkudlarz,szkudłak; postać oboczna do szędzioły (por.skarady i szarzedny); prasłowiańskie; cerk. skądeł, 'skorupa(gliniana)',

skądelnik,'gliniarz',i skądolnik; słowień.szkandela,skodela,skěděla, sklěda,zděla,'miska',serb.zdjela, łuż.szkla; od znaczenia 'skorupy' wszelkie inne.

SZKUTA, szkut,'statek',szkutnik, od 15.wieku, z niem.Schute.

SZLA, śla,szleja,szelka, 'postronek,pasek',głównie o 'uprzęży końskiej', z niem.Siele (dawne silo, 'rzemień'),czes.szle; od nas na całą Ruś. Co do półgłoski, por. podobne pożyczki, jak msza.R.1609: "ślany postronek".

SZLABAN, pożyczka ze dwu słów niemieckich, bo i z Schlafbank,'skrzynia do spania'(po zdjęciu wieka), i z Schlagbaum,'rogatka'; w słowach szlafmyca i szlafrok zachowano f z niem.Schlaf.

SZLACHTA, w pismach i drukach od 15. do 17.wieku i ślachta; szlachcic, szlachcianka,szlachecki;szlachetny, w 15.wieku nieraz stale szlachatny; szlachetność; zgrubiałe:szlaga, szlagon,szlagonerja; czes.šlechta; od nas na całą Ruś i Litwę; słowień.żlacht,'szlachecki', żlachta,'krewni';z niem.slahta (dziś Geschlecht),'ród',p. szlak. Nie od niem.schlachten, jak u nas w 17.wieku powszechnie wywodzono, od czego tylko szlachtuz(a),'rzeźnia', z niem. Schlachthaus (nasze -uz z dawnego hūs, Haus).

SZLAGA, 'kafar,taran', z niem.Schlage, od tego samego slahan,dziś schlagen, od którego i szlachta i szlak.

SZLAK, szlach,szlakować; różne znaczenia i wywody:szlak, 'paraliż',z niem.Schlag;'klatka'(częste u Leopolity:"szlak pełen ptaków"), z niem.(Vogel) schlag; szlak,'żużel',z niem. Schlacke;'koleja',"szlak (i szlach) tatarski",szlaczek, 'taśma',w obu znaczeniach i w czeskiem (i u nas "brano taśmę" po Tatarach),z niem. Schlag,'uderzenie'(schlachten!) i 'sposób'(aus der Art schlaggen,slahta, Geschlecht,'rodzaj,ród').

SZLAM, szlamować; z niemieckiego Schlamm (por. ślam); "szlamy lisie", ślama, o 'futrze', "futra rysie Szlamowe".

SCHLICHTA, 'klej tkacki', szlichtować, szlichcić, w 17. wieku (np. u Trepki 1630 r.) umyślnie o 'niepewnej szlachcie', o 'łykach'; z niem. Schlicht.

SZLIFA, 'sanki' (r. 1564); szlifować, szlifierz (a ze zwykłą odmianą li w lu: szlufować, szlufierz); wkońcu i "szlify oficerskie"; z niem. Schleife, schleifen, Schleifer, o tych samych znaczeniach.

SZLOCH, szlochać, niem. schluchzen, słowo niedawne.

SZŁAP, szłapią, 'wolnym biegiem', szłapać (szłazię; mówią i człapać), szłapak, czes. szlap, 'chód', szlapieje, 'ślady'; zdaje się z słap (niesłapany, 'niedeptany', 1637 r.); bo por. słopień, o 'stopniu'.

SZŁYK, 'kołpak', (pod nim jarmułka, czapeczka'); nazwa i strój moskiewski, u nas (na Wschodzie) dobrze znane w 16. i 17. wieku.

SZMALC, szmalec, "topione sadło albo szmalc" r. 1500 (można i sm- czytać, jak istotnie wymawiają i dziś); od tego samego niem. Schmalz, schmelzen, 'topić' (sadło, kruszce), pochodzi i szmalc lub szmelc, 'emalja': "zbroja szmelcowana", "twarzy farbiczkami szmelcowali", "zapona drogim szmalcem sadzona"; szmelcarz, szmelcuga, o 'paleniu smoły'; szmelcują piwo ('warzą'), powidła ('smażą'); por. czes. szmelc.

SZMARAG, szmaragd, europejskie.

SZMAT, szmata, szmatka, szmaciarz, szmaciany; szmatławy, szmatłajstwo; od nas na Ruś przeszło; czes. szmatati, chmatati, 'dotykać', a szmatła i szmatla o 'krzywym chodzie', o 'wykrzywionych obcasach', ale chmat, chmatnouti, 'zarwać', nadaje się dobrze do szmat naszych, bo od 'darcia' stale przezywamy 'szaty' (por. nasze rąb; bułg. serb. drecha, 'suknia', załab.

drasta, od darcia; franc.drap, franc.robe od niem.Raub).

SZMER, szmeru, zamiast +szemru wedle szemrać, chociaż częściej postaci dalszych przypadków postać pierwszego zmieniają, wedle szewca: szewc, wedle sejmu:sejm. Nietylko o głosie, ale i nazwa rośliny (szmer), po której szmer w głowie (zowią ją i szemrzyk), np.:"daleko szmer z lichym mijaj opichem", Potocki; pień ten sam co w komar (p.).ale tu półgłoski (pierwotne sk- daje bądź k-,bądź ch-,sz-); roślina nazwana więc od skutku.

SZMERMEL, o 'ogniu sztucznym', z niem.Schwärmer: rozpodobnienie i upodobnienie w jednem słowie; niem.Schwärmer od Schwarm,'rój', a to do schwirren,'roić się'.

SZMINKA, z niem.Schminke od czasownika o 'nacieraniu,nakładaniu',(tu i niem.schmeicheln, 'głaskać,schlebiać').

SZMUKLERZ, 'wyrabiający frędzle, itp,';szmuklerski; dawna pożyczka, od późnego niem.Schmuck; z szmukierz; l wstawione jak w śpichlerz, spieglerz; czes. szmukyrz.

SZNEKA, 'łódź większa' (u Paska i i.),z niem. Schnake.

SZNUPKA, sznypka,'szczutek': "dał dwie sznupce światu temu" (częste u Reja,Górnickiego), "sznypkę w nos", r.1558; wyszło w ciągu 17.wieku z obiegu; z niem. ein Schnippchen schlagen (i Niemcy mają postaci z u obok i); schnippen znaczy 'uderzyć,świsnąć'.

SZNUR, sznurek,sznory u Potockiego; sznur(k)ować (piszą i sznórować); sznurówka; z niem. Schnur,Schnürleib; przyrostek -r do snu- (p.snuć).

SZOŁDRA, 'szynka': "miasto szołder więdnych" (t.j.'wędzonych'); od 14.wieku; przezwisko 'Niemców', od 17.wieku; z niem.

Schulter, co Węgrzy tak samo (tylko w znaczeniu 'szynki') przejęli; niem. Schulter zestawiają z członem niem. od właściwości tego zwierzęcia (schuppen).

SZOŁOMIĆ, oszołomiony, ruskie słowo; szołom dawna ruska 'hełmu' nazwa; u nas w 17. wieku tak samo o 'opiłych' mawiano: podhełmiwszy sobie, "rozmowy podhełmowe (pod hełmem)", 'opiłe, nietrzeźwe'.

SZOPA, szopka (od 'jasełek z Bożem Narodzeniem', betlejki, przeniesione i na 'farsę, hecę'), pożyczka z 15. wieku; od nas na Ruś; z niem., dziś Schuppen, dawne schopf, schof, skąd i franc. échoppe.

SZOPIK, 'pochodnia', w 15. wieku, z niem. Schaup, Schäupel, 'wiązka słomy na pochodnię'.

SZOPY, "futro szopowe" (rus. jenoty, "jenotowaja szuba"), z skór północno-amerykańskiego procyon lotor i vivera genetta (franc. genette, wkońcu z arab.; stąd ruskie jenoty) nazywającego się po niem. Schupp; u Schuppenfelle nasze szopy; nazwa

SZOR, szory, o 'uprzęży': "układać konia do szoru", "świetny szur", Potocki; od nas na Ruś; z niem. schirren, anschirren, Geschirr, dawne giscirri, nieznanego początku.

SZORC, 'fartuch, famurały', w 16. wieku; z niem. Schurz, Schürze; z Schurzfell poszedł szurcfał, szorsfał; co do szorctuch, p. szarstuch. Słowa niemieckie jak i kurz, 'krótki', wszystkie z łac. curtus, 'krótki', albo excurtare, 'skracać'.

SZOROWAĆ, szurować, jak w czes., dziś o 'myciu' (naczyń, podłogi), dawniej o 'czyszczeniu zbroi': "pancerze szorują"; "wiatry szorujcie liściem", "gałąź szyję szoruje"; szor, 'nawała'; z niem. scheuern z franc. écurer z łac. excurere, niby 'zamiatać'. Inne jest szorulec z Schürholz, r. 1526

szerolc, i szorsztyn, z Schornstein, 'komin', oba z niem.schürn, 'niecić ogień'.

SZORSTKI, od sierść (p.), por. nasierszały, 'najeżony'; i na Rusi właśnie sz- częste, wobec cerkiew. srchŭk, 'szorstki', serb.nakostrijesziti, 'nasierszeć' (z przedrostkiem ko-); małorus.szerechatyj, rus.szerszawyj, szerochowatyj, 'szorstki', szorosz, 'szorstkość'; sz- zamiast s- mamy i w szerszeń, co od tegoż nazwany. Prasłowo; lit. sziurksztus (i sziurgżdus), 'szorstki', szerszas, 'mrowie', dawne niem. hursti, o 'czubie'; więc nasze szorstki z +si(e)rstki.

SZOS, z niem.Schoss w tegoż różnych znaczeniach; w 14.do 16.wieku o 'podatku': "kto nieprawie szosuje", 'nierzetelnie podatki płaci'; szosik, w 16.wieku, 'pęd, gałązka'; dziś szosy, 'poły u fraka', niem. Schösse; szos, 'podatek' (franc.écot) i 'pęd', od niem.schiessen ('strzelać do góry', beischiessen, 'dokładać'). Inne szosa (lub szos) o 'drodze', z franc.chaussée z łac.calceata, niby, 'wapnem nałożona'.

SZPADA, szpaga w 16.wieku (od nas rus.szpaga), z włos. spada, grec.spatha (cerk.spata) w nazwach wysokich urzędników: protospatharios.

SZPADEL, szpatel r.1564, szpadła, szpachla, 'łopata', ale i o 'instrumencie balwierskim': "w ranie szpadlem gmerać"; z niem.Spatel i Spachtel.

SZPAGAT, z włos.spago, 'sznurek'.

SZPAK, szpaczek, szpaczy; szpaczkować, szpaczkarz, 'figlarz', "szpakami karmiony", o 'francie'; nazwa prastara, r.965 po raz pierwszy przez Araba u Słowian (zachodnich) wymieniona, istotnie tylko u nas i u Czechów znana; od nas na Ruś przeszła (ogólniejsza tego ptaka nazwa, p.skorzec, u nas rzadka: niema jej u Stanka; "szpak, co ji skorcem zowią", r.1584); stąd wzięte niem.Spatz (jak nazwy czyża, szczygła), ależ 'wróbla' oznacza. Stąd nazwa włosów 'siwa-

wych': szpakowaty, "siwe konie szpakowate", a potem i o ludziach: "szpakowata broda".

SZPALER, szpalera, dawniej 'opona'; dziś o szpalerach ogrodowych, szpalerach publiczności; ale języki romańskie (włos. spalliere, franc. espalier, z łac. spatula, o 'plecach') nie znają znaczenia 'opon', tylko 'oparcia', 'ściany tylnej'.

SZPAR, szpara, 'szczelina': "przez szpary patrzyć"; szparka; czes. spára; u nas i u Czechów szp- i sp-; w 16. wieku zawsze spar, szpar już w 17. wieku; cerk. cziparog, 'pazur', czipag, 'pektoralik'. Znaczenie 'szczeliny' nie pierwotne: spar, wspar, był wabem na ptactwo, drążkiem "z rososzkami", na którym przywiązywano ptaka (gołębia), aby wabił inne, stąd: "na sparze siedzieć", t.j. 'na widoku', częste szczególniej u Reja· od owego 'rozszczepienia' przeniesiono to na 'szczelinę'. Pień ten sam co w słowiańskich nazwach jak serb. czapak, czaporak, 'pazur', czapur, 'kij', czepur, 'kaczan', czepurati, 'skubać'.

SZPARAG, szparagowy; rus. sparża; z łac. asparagus, (niem. Spargel; czes. szparga, jak w węg., i szpargel), z grec. asparagos, o 'latorośli, pędzie' (do pnia sperg-, łac. spargo, p. praga).

SZPARGAŁ, od 17. wieku, dla 'ramoty, bredni pisanych i drukowanych'.

SZPARKI, szparko, p. szpar; słowo nie tak dawne, jest u Paprockiego; lecz może szp- zwykłym trybem zamiast sp-, więc do spory?; nord. sparkr, 'raźny', przypadkowo podobne.

SZPĄGA, pisane i szponga, z niem. praslowa Spange, 'listwa, bunt'.

SZPER, szperować, 'szacować majętność na sprzedaż (za długi i t.p.)'; szperunk; szperownik, 'szacownik', auctionarius', w 15. i 16. wieku, od urzędów

miejskich; niem. sperren, Sperrung, do Sparrem, 'belka'; por.: "o dług gdy kto szperuje na cudze imienie, tedy pierwszy szperunk idzie naprzód"; potem przeniesiono to na 'badanie': "przez szperunki pojedynkowe odkrywamy prawdy powszechniejsze", "Pan szperuje przepaść", u Leopolity ("przegląda przepaści", w późniejszych bibljach), a stąd nasze szperać, szperacz, niby 'przeszukiwacz, przeglądacz', już od 17. wieku: nawet szperlać. Odmienne jest szparować, uszparować, 'oszczędzać' szparkasa, od niem. sparen (skąd i franc. épargner, to samo), pokrewnego z naszem spieć (p. spiech); p. spory.

SZPERKA, dawniej szpyrka, 'słonina', z niem. Spiere.

SZPETNY, oszpecić, dawniej szpatny, oszpacić; szpetota, szpeciąg, szpetulka, szpetulicha, czes. szpata, 'brzydota', szpatiti; ale jest i szpat, szpata, o 'wadzie końskiej (wygięciu nogi)', szpatawy, z niem. Spath, w 16. i 17. wieku stale szpot, szpotawy: "koń, który ma szpot u wszystkich nóg"; to samo co szpetny: "szpocić prawo", "to go nie szpoci" ('kala'), "krzywo i szpotawo"; szpotławy, 'niezgrabny'.

SZPIC, 'szczyt', dawniej wyłącznie szpica, śpica; "zrządzili spicę", w bibljі, tłumaczy dosłownie łac. 'acies' ("zszykowali wojsko", Lepolita), "stali na spicy", przed szpycą wojski"; szpiczasty i szpicasty, śpiczasty; z niem. Spitze; czes. szpic (i o 'szprychach kołowych', jak u nas "koło szpiczaste"); szpic, gatunek 'psa', nowa pożyczka.

SZPIEG, szpiegować, dawniej spiegować, spiegierz i spieglerz w bibljі; czes. szpeh, sz szpehowati, słowień. spegati i szpegati, spegawec; z niem. spähen, Späher, od czego i włoskie spione, co się po całej Europie rozeszło.

SZPIK, naszpikować, śpik;

szpikulec; u Czechów szpek i szpik; z niem.Speck; słowo praniemieckie bez dalszego wywodu, jeśli nie od spe-, p.spiech.

SZPILA, z niem.Spiel; w staroczeskiem i w psałterzu florjańskim szpila ("podrzeźnienie" w puławskim), stąd nazwa szpilmanów, 'igrców', dobrze znana w średniowieczu, r.1500, i wśród wszystkich Słowian; u Potockiego:"jakiej pełna twoja łbica szpili"; tu i szpilować, z niem.spielen: "szkło szpiluje",'mieni się". Zupełnie odmienne szpila,szpil,szpilka, przyszpilić, z niem.Spille; dziś tylko o 'igłach z główką',dawniej o 'spisach,dzidach',któremi wroga szpilano,szpil(k)owano (od nas na Ruś przeszło, nawet: "z łukow szpyljaty"), więc: "Pelida szpilował lud trojański",'przeszywał i pokładał'. Niemieckie Spille z spinle, dawnego spinnala,spinula, a to z łac.spinula (franc.épingle), włos.spillo; od nas na całą Ruś,mimo jej szpilu; czes.szpile.

SZPINAK, łac.spinaceus,niem. Spinat; u innych Słowian spanak, wedle grec.spanaki, u Czechów szpinák i szpinát.

SZPINKA, zamiast spinka, od spinania, p. piąć.

SZPITAL, niem.Spittel, z łac. hospitale (włos.ospitale);szpitalny,'felczer', r.1558.

SZPON, szpona, 'pazur', zamiast spona, jak w 16.wieku (Rej i i). wyłącznie pisano; "nogi suchej a sponistej" (o rarogu,r.1690); por.wyżej szpinka; oboje od spinania, p. piąć.

SZPONDER, szponderek, nazwa pewnej części mięsa wołowego, "żebra szpądrowe" (bo i tak pisano); obce.

SZPORTAĆ, zaszportać się, 'potknąć się, zahaczyć nogą', poszportnąć się; czy nie wsunięto r do szpocić, o 'wadzie

nogi', p.szpetny (?); jest i szportać się, 'gmerać, szperać'.

SZPRUCH, w 16.wieku ogólne, o 'gwarze', jak i o 'dowcipach, gadkach'; Korczewski r.1553 i Klonowic znają sprąchać i szprachać, 'mówić', "po francusku szprachä"; Potocki, "z strachu ledwie mógł co sprachać" (o Niemcu, w intermedium szkolnem 17.wieku); z niem.Spruch, sprechen, od pnia sperg-, p. praga.

SZPRYCHA u koła, z niem.Speiche (por.czes.szprejl z niem. Speil); p. sprys.

SZPRYNC, szpryngiel, 'skok', dawna pożyczka z niem.Sprünge, w 17.wieku: "jakie w tańcu korbety, jakie sprynce robi"; "wytchnie kozom sprynców"; "serce sprincuje"; "sadzi się na szprince"; "konik spryncuje"; "harcują, spryncują Niemcy"; a obok tego i "nie nadają się ludziom te spryńzle", a z tego spręśnik, dziś po narzeczach; w facecjach Żery (18 wiek) nazywa się dzieciak nie spręśnik, ale figlarz.

SZPULA, szpulka, z niem.Spule.

SZPUNT, szpuntować, zaszpuntować, w 16.wieku, o 'szczepieniu', jak i czes.szpunt, szpuntowati, z niem.Spund, a to z języków romańskich (por.włos.spuntare) od łac.puncta, 'czop'.

SZPURAĆ, szpurnąć i szpernąć, 'rzucić'.

SZRAM, szrama, szramowaty, 'blizna', z niem.Schramme; czes. szrám.

SZRANKI, 'ogrodzenie', "w szranki wyzwać" ('na rękę'), od turniejów; "w szranki wchodzić", 'pasować się z kim'; toż u Czechów, szrań(e)k; z niem. Schranke.

SZRENDOWAĆ, także i szrędować (szkło), 'wymieszać', z niem. schrinden.

SZRON, szreń, właściwie śrzon, śron (por.Śrzeniawa, nazwa rzeczki i herbu); z pierwotnego +siern, cerk.srěn, 'biały', rus.

seren, czes.s(t)rzín, 'okiść', słowień.sreň, 'szron'. Prasłowo; lit. szerkszнas, 'siwy', szerkszнas i szirkszнas, 'szroń', łotew.sērns i sērsna, 'szron'; z innemi przyrostkami lit.szarma, 'szron', szirmas i szirwas, 'siwy'; nord. hjarn, 'skorupa śniegowa'. Nazwany więc szron od barwy, nie od mrozu. Inna zato nazwa 'szronu', nam już obca, cerk.slana (tak samo na Bałkanie; brak jej Rusi i całemu Zachodowi), z +solna, lit. szałna, 'szron', poszła od 'mrozu'; por.lit.szał-ti, 'marznąć', szałtas, 'zimny', szaltinis, 'źródło', prus.pa-salis, 'mróz'. awest.sarta-, 'zimny'; ind.(zdwojone) śiśira-, 'zimny'; niem.(nord.) hal, 'ziemia zmarzła'; z tem nasza słota (p.) w żadnym nie pozostaje związku. Por.śreż.

SZROPA "albo grzebło", r.1500, szropować (tamże), z niem.Schrape, schrapen.

SZROT, p. śrót.

SZTABA, 'szyna', 'przodek statku' "żelazo sztabowe", 'w sztabach' ("złoto surowe czyli w sztabach"; sztabki); z niem.Stab, Steven; sztab, o 'korpusie oficerskim', sztabowiec, również z niem.Stab. Ale sztabować, 'posypywać mąką' (w piekarni), z niem.stäuben.

SZTACHETY, sztakiety, 'kraty', z niem. i holand.Staketen z włos. stacco, a to z niem.stecken, prasłowa, powtarzającego się i w stechen, 'kłóć', i Stich (p.sztych).

SZTAK, sztach, 'lina okrętowa', z niem.

SZTAMBUCH, już w 17.wieku, u Potockiego, z niemieckiego.

SZTAMET, także stament, rodzaj 'przędzy': "włóczki, sta - menty"; z włos.stame, stamento, franc.estamet.

SZTANDAR; jedno z włos.stendardo, niem.Standarte, 'chorągiew' (z łac.ex-tendere, 'rozwijać'), franc.étendard; drugie, dawniejsze, Rejowe, standur (w rusztowaniu), z niem.Ständer (od Stand); jest i sztender.

SZTOF, 'kwaterka(wódki)';r.1532: "konwica,stoff" (miara na wino); z niem.Stof. Od nas na Ruś; u nas zapomniane, żywotne na Rusi do dziś.

SZTOKADA, 'szpada (długa)', u nas tylko w 17.wieku. w obiegu: "piki i sztokady"; włos.stocco 'szpada',stoccata,'pchnięcie szpadą'.

SZTORC, "na sztorc", sztorcem (stawiać,'prostopadle'); sztorcować, 'ogładzać pień'; stark.

SZTORT, w 17.wieku,'puzan,regał',"nie kpij trębacz z sztorcisty"; z włos.storta.

SZTORY u okien, także story,nowa pożyczka z franc.store (z łac. storea).

SZTRUCLA (strucla) i sztrudel (strudel), pożyczki niemieckie(p. strucel); pierwsza dawniejsza, druga miejscowa.

SZTUBA, sztubak,sztubacki, od "izby szkolnej", z niem. Stube, p.izba; oba słowa przeszły z nazwy pierwotnej 'łaźni'(z franc.étuve, włos.stufa) na nazwę 'izby'; przechód taki nierzadki.

SZTUCIEC, 'strzelba'; 'przybory,puzderko (lekarskie,stołowe)'; z niemieckiego Stutzen.

SZTUKA, sztukować; sztukmistrz; sztuczny,sztuczność; sztuk('kawał'); z niem.Stück,'pniak' (jak Stock,'co odcięto'); od nas na całą Ruś. U nas najobszerniej słowo się rozrosło: sztuka = 'dramat' jest i u Niemców, ale sztuka = niem. Kunst, sztuki piękne = die schöne Künste, tylko u nas, a drogę wskazał majstersztuk (z niem.Meisterstück), co kunsztu w cechu dowodził i później za kunszt sam stawał; tak samo w węg.mesterremek (= niem.Meisterstück): samo remek, dosłow-

nie 'kawałek', dziś znaczy 'przepiękny, pyszny', pozbywszy się mesztra, jak sztuka nasza majstra. Tu i sztukwark (niem. Stückwerk), o 'inkrustacji, mozaice': "drzwi sztukwarkiem nakrapiane", "marmurem albo sztukwarkiem mury osadzone", u Reja i innych.

SZTURKAĆ, sztuknąć, szturchnąć, szturснąć, itp., 'trącać', szturkotać; p. stark.

SZTURM, szturmować, z niem. Sturm, stürmen (o 'burzy', i 'ataku wojska'); szturmhab, rodzaj 'hełmu', w 16. wieku, z Sturmhaube; szturmak (to samo), urobienie swojskie.

SZTYBLE, sztyblety, z niem. Stiefel, Stiefletten, z włos. estivale, 'obiwie letnie' (łac. aestivalis, 'letni').

SZTYCH; "wydać na sztych", 'wystawić na niebezpieczeństwo (i odstąpić)'; "na sztych kłaść", 'równoważyć'; "sztychować towary", 'wymieniać', ogólne w 16. i 17. wieku: "jako swe kupiec towary sztychuje i odmienia", "sztychowanie towarów za towar"; więc i "budynki ziemiańskie już sztychują pałace", "cnoty z cnotami sztychować" (przestarzałe); sztychnąć, 'kolnąć': "raz cięty i sztychowy"; sztych, 'rycina', sztycharz, 'rytownik'; w kartach sztych: 'lewa'. We wszystkich znaczeniach z niem. Stich, stechen, prasłowa od pnia sti-.

SZTYFT, 'ćwieczek', z niem. Stift (p. sztywny); sztyfcik, i o 'chłopcu, żaku' (por. fornal); ale sztyftować 'fundować', 'wystawiać' (np. pułk swoim kosztem), należy do jakiegoś odmiennego niem. Stift, stiften (Stiftung, 'fundusz').

SZTYGAR, w górnictwie, z niem. Steiger, od steigen, 'wznosić się'; p. ścieżka.

SZTYKUT, sztykutać, sztylhutać, sztykulać, sztylać, 'chromać': "sama chromo stylasz", w Ezopie.

SZTYLET, sztylecik, z włos.

stiletto (zdrobniałe od stilo, 'sztylet'); przez łac. z greckiego; p. styl.

SZTYMBOR, sztymbork, sztymbort, 'prawa burta statku', z niemieckiego Stevenbord.

SZTYNWAGA, z sztelwaga, 'przodek u wozu, do którego orczyki przyczepiają': "będzieli u sztymwagi jeden wisiał orczyk", Potocki; niemieckiego.

SZTYWNY, zesztywnieć, sztywność, z niem. Steif, od pnia oznaczającego 'twardość'. łac. stipes, 'kół'; tu należy i niem. Stift, nasz sztyft (p.).

SZUBA; stąd pożyczone niemieckie Schaube, nie odwrotnie; szubeczka, szubić (por. jupić); zawsze o 'kożuchu, kożuszku suknem obszytym'; u wszystkich Słowian bez wyjątku (u Serbów i szubara, 'czapka futrzana').

SZUBIENICA (albo trzy drewna, drajhulc, w 16. i 17. wieku nieraz), szubienicznik; szubieńca (jak pszeńca, szkleńca, kamieńca, obok pszenica itd.), do dziś po narzeczach, w 16. i 17. wieku nawet w prozie, więc nietylko dla miary wierszowej; w 15. wieku (biblja i i.) i do połowy 16. w. szybienica; od szybać (p. szybki).

SZUBRAWIEC, szubrawstwo, od 16. wieku, 'hultajstwo'; jest i szudrawiec; Szudrowius, znany polemista z 16. wieku (niby z katów lwowskich pochodzący), Sudrovius.

SZUFEL, szufla, szuflować (zboże); z niem. Schaufel, shcaufeln, od 16. wieku (i o 'jeleniach-rogaczach', niem. Schaufelhirsch); niem. schūfel we związku z schieben, p. szuflada.

SZUFLADA, szufladka, od 16. wieku ogólne, z niem. Schublade (dosłownie: 'lada do wysuwania', od schieben).

SZUJA, 'motłoch' i 'łotr'; jest i po nazwach miejscowych, stąd słynni Szujscy moskiewscy, nasz Szujski; "zgraja szujowata", w 17.

wieku; "daj dekret nie za tym szujem", "niejeden się dziś czyniąc orłem szuja", Potócki. Uważając to za ostatni u nas ślad cerk. szuj, 'lewy', szuica, 'lewica' (słowień., małorus. do dziś); serb. szuwaka, rus. szulga (imię Szulgin), o 'mańkucie', Prasłowo; ind. sawja-, awest, haoja-, 'lewy'; brak w lit. Jest jednak i drugie szuja, co do naszej szui lepiej może przystaje; 1566 r. pisze Działyński: "kup targańcu ('powrozów do zatykania dziur') i szuje, bobych rad szkutę i lichtan zbudował", a szujak i szujka są do dziś nazwy 'klepek' i 'kloców'; to wszystko z szujem, 'lewym', nie ma nic spólnego.

SZUKAC; szukacz, szukajło, 'złodziej'; oszukać; poszukiwać, wyszukany itd.; zastąpiło u nas od 15. wieku prasłowiańskie iskati; od nas na całą Ruś przeszło; w zachodniej Słowiańszczyźnie przejęte z niem. suchen (narzeczowe sōken), co łączą z grec. hēgeomai, 'mniemam' (tu i grec. hēgemon, 'przywódca'), łac. sagax, 'ostromysł'.

SZULBRYF, ogólne w 16. wieku, u Leopolity i i., tłumaczą przez "spisek", "zapis(ek)", "bo co zowią handszryft, szuldbryf, są niemieckie słowa", Mączyński 1564 r.; szulbrycht ("cyrograf", w obu wydaniach Leopolity); z niem. Schuldbrief, 'list zobowiązania', t.j. właściwie breve (bo z niego niem. Brief poszło), i od Schuld, co we związku z sollen, 'być winnym' (lit. skoła, 'wina').

SZULER, szulernia, szulerski, szulerstwo, o 'graczach', od 18. wieku; czes. szulirz, od szuliti, 'oszukiwać', szulik, 'błazen'; u nas narzeczowe szulać, 'wkładać', "szulnąć palcem w oko", "szułać się po świecie", rus. szljat'sia (to samo); szujak, 'jastrząb', pożyczka z rus. szulak, szulik, szulatnik, 'falco milvus'.

SZULERZ, narzeczowe sulerz, rozpodobnione z niem. Schűrer, 'palacz'; od schűren.

SZUŁO, 'słup drewniany', w naszem budownictwie drewnianem, z niem. Säule, sul, 'słup' (sūl łączą z schwellen, 'wzbie-

rać');alež jest i serb.szlj,szuljak, o 'klocu'; Litwa swoje szułas od nas pożyczyła, nie odwrotnie.

SZUM, szumieć,"szumieć we łbie" (stąd szumiłeb, o 'wartogłowie'), szumny (mina,tytuły; ale pierwotnie 'wzruszony': "woda szumna wałami"); prasłowiańskie (nazwy dla lasów: czeska Szumawa, serb.Szumadija); cerk.szum,'hałas',"szumin ot wina", szuma, 'las'; bułg. szumka, 'chróst'; słowień.oszumlan, o 'nietrzeźwym'; przyrostek -m do szu-, por.szawiać.

SZUM, szumowiny (np. na rosole, 'co wrząca woda wyrzuca'), szumować,szuminy; dawniej szymowiny, szymować; z niem.Schaum, schäumen, dawniejsze schūm,scūm; czes.szum, szumina, szumowati.

SZUPAS, ludowe ciupas z siupas (sz- i ś- stale się mieniają). z niem.Schubpass, od schieben, 'suwać'.

SZUPINA, szupinka, 'łupa,plewa, strączek', u Czechów szupka, szlupka,szupina; z niem.Schuppe.

SZUR, szor,szar; szurem; szurny, 'krzywy,spadzisty'; "do groblej posurno", r.1573; "że niejednaki wiersz i nie poszurny"('gładki'),Potocki; p.szar.

SZURNY, p.szur.

SZURPATY, 'nastrzępiony'(o kurze,gęsi; o korze), por.szarpać; czes.szerpiwý,'szorstki, chropawy'; słowo pokrewne z chropawy (p.).

SZURZY, szurzego, 'szwagier'; po 16.wieku u nas zapomniane, gdy szurin do dziś na Rusi w obiegu ogólnym; prasłowo; cerk. szur',szura,szurin (zawsze tylko o 'bracie żeninym', nie o byle 'szwagrze'); wywód nieznany (kpina?).

SZUS, szusowaty, z niem.Schuss od schiessen; jest i sus, np. o 'skokach końskich'; sz- i s- mieniają się.

SZUST, szustać, szusnąć, szuścieć, szustać się, tyle co szastać, o 'hałasie, szumie' ("szustem szmer igrał" Potocki); w 17. wieku szustać 'odmieniać'; "wolność na niewolę szustać", "szusta z nim na płaszcz", "panny jako konie szustać", Potocki, "śmierć z żywotem szusta", 1650 r., i na tem polega nasze dzisiejsze oszust (p.); por. słowień. szustati, czes. szustieti, 'szumieć', szust, 'szmer', szusta, 'błazen' i 'wahający się'; szustot, 'szmer, hałas', "nieco se szustlo", coś się zdarzyło'; serb. szusztati, szusznuti, szuszkati, 'szumieć', szuszniak, szusznjar, szuszkor, o 'krzewinie'.

SZUST, szustman, szustokor, dawne stroje damskie, w 17. i 18. wieku; z franc. justement, justaucorps, o "kształtach", t.j. 'stanikach'.

SZUSZKI, zamiast suszki: "niech balsamem zaprawuje szuszki", Potocki. P. suchy.

SZUSZWAŁ, 'strzępy, sople', czes. chuchwal (ch i sz wymienne), "(dla nosa) się szustwałem łapki", Potocki; prasłowiańskie. Ale szusfał, szurcfał słowo niemieckie, z Schurzfell, 'fartuch skórzany' (p. szorc). Oba słowa, narzeczowo i susfał, niby jedno, choć całkiem sobie obce.

SZUT, 'błazen'; dziś tylko na Rusi, szut, szutit', żartować' słowień. szutec, 'błazen'. U nas w 17. wieku ogólne: "niech z błazna będę szutem", "nie szuć kmotrze", 'nie żartuj', Kiermasz (około r. 1610); szutnia, 'fraszka'; "temu szutnią korony", Potocki; p. szust, szustać(?); ale może należy i do szuta (p.).

SZUTA, o 'owcy', szuty, 'gomoły, bezrogi', narzeczowe siuta, 'owca'; "by siuty schowała" (radzi dziecko matce, której wilk owce pokąsał), u Reja w Zwierzyńcu; siuchna, siusia, siusiecka, 'owca' (ludowe); z przedrostkiem ko-:

koszut, 'cap'(słowackie, nazwisko L.Koszuta, słynnego Węgra); ogólnie słowiańskie: słowień. sztula z szutula, 'bezroga krowa', bułg. "szuta koza", 'bezroga' (szuto, 'małowato', szutal', 'nóż z krótkim trzonkiem').

SZUTER, szutr, szutrowy, szutrować, o 'żwirze', z niem. Schotter, schottern.

SZUWAR, 'sitowie', serb. szewar, rus. szuwar; u nas w 17. wieku z Rusi, węg. sivar; siwarnik, nazwa ptaszka, niby "trzcianka".

SZWAB, p. swoboda; nazwa konia (jak fryz); nazwa owadu 'blatta', jak u Serbów albo u Czechów, co tem łatwiej, że owad ten i po niemiecku Schabe się zowie; szwabach, o druku "gockim" (zwanym dawniej "mniszym", "aptekarskim").

SZWACZKA, szwalnia, p. szewc.

SZWAGIER, szwagierek, szwagrowa; ogólnie słowiańska pożyczka z niem. Schwager, od 16. w. począwszy (węg. sogor); r. 1526 swoger, z niem. Schwoger.

SZWAJCA, szwejca, z mylnem sz-, swaja, swajka, swajca (do dziś na Rusi ogólne), 'szydło'; "złota szwajca", o 'przekupstwie', ogólne w 16. i 17. wieku ("złota szwajca mury przebije", przysłowiowo); szwajka i małoruskie, z mylnem sz-; czy od pnia sowa-ti, lit. szuwis, 'rzut'?

SZWAJCAR, 'portjer'; w 16. wieku szwańcarski (o mieczu); z niem. Schweizer.

SZWANK, na zdrowiu lub mieszku, "uchodząc szwanku"; szwankować, 'błądzić'; z niem. Schwank, schwenken.

SZWARC, szwarcować, 'czernić buty', 'przemycać', jak niem. schwärzen; szwarc, albo szwarcbir, nazwa piwa; szwarc w uprzęży: "koń szwarclowy", 'chodzący na szwarclu, szwarcu', w 16. i 17. wieku, od Reja ogólne: "wyrzuć szwarclowego, kup inszego"; "koń w szwaszlu(!)", szwarszlowy, i "na asfalcie"(!); od szwar-

cu, co zamiast siodła nakładano na konia po prawej stronie lejcowego (Niemcom to nieznane); z niem. schwarz, 'czarny', prasłowa co zestawiają z łac. sordes, 'brud'.

SZWARGOTAC (chargotać), z mnóstwem odmian: szwatrać ("po francusku szwatrzy", "woła, krzyczy, szwatrze", Potocki), szwandrować, szwargolić, szwajdrać, szwyngrzyć, itd., 'paplać', jak czes. szwastati, szwachtati, szwandrati; por. świergotać. U Korczewskiego 1553 r.: "co ty tam watrzesz", błąd druku, zamiast szwatrzesz.

SZWARNY, 'ładny, hoży'; pożyczką czeską trąci; czes. neszwára, 'brud', szwár, 'czystość', szwárny; por. imię Swarna w 13. wieku (?, ale to litewskie, gdzie i szurnus, 'hoży').

SZWENDAĆ SIĘ, szwędrać się, 'wałęsać się'; do swędra (p. swąd)?

SZWIEC, szwiecki, dziś szewc, szewski, p. szew.

SZYB, 'szacht' w kopalni, po polsku: okno; szyba szklana; szybik i szybka; szybi(a)sty; od 15. wieku ogólne, z niem. Scheibe; to samo słowo co skiba (p.), np. chleba (niem. Brotscheibe), tylko szyba nowa pożyczka wobec dawniejszej znacznie skiby.

SZYBKI, szybkość; szybać się, 'tłuc się, uwijać'; szybała, 'szalbierz, (z ulubionym u nas przyrostkiem, jak grzymała, derdała): "kto szybałem i łgarzem", "oszukanie albo szybalstwo", r. 1610; szybienica (p. szubienica), szynąć (p.). Prasłowo; cerk. osziti, oszibati się, 'unikać' (niby odszybnąć się); rus. szibat', szibit', szinut', 'rzucać'; cerk. oszib', 'ogon', szibati, 'siec (rózgami)', szibało, 'kij'; słowień. sziba, 'rózga'; czes. szibati, 'biczować', szibati se, 'kołysać się' (stąd szybienica; rus. szibienica, 'gdzie biją, przed wisielicą, t.j. szubienicą właściwą'); mnóstwo słów serbskich tych samych, od szib, 'krzew', sziba, 'rózga', począwszy np. szibka, szibika i szibica. Szybki to samo co chybki; szynąć to samo co chynąć; nasza chyba

('brak,myłka', węg.hiba) to samo co rus.oszibka, chybić to samo co rus.oszibit'sia. Znaczenie pierwotne: 'chwiać', lit.suboti, 'kołysać', ale jest i lit.supoti, z p, jak u nas szyp. Nasze szybować, 'latać', p. chyba.

SZYBRYNKI, szebrynki, w 16.wieku, 'kpiny'; z czes.szibrzinek z niem. Schabernack.

SZYC, o psie: "miał psa szyca", "szyc znosi z wody", Potocki; fraszka o szycu, wyżle, z r.1586; "łby jako u szyców kołtunowate"; z niemieckiego.

SZYCH, 'złoto fałszywe'; "szychowy galon"; węg.sik, czes. serb. szik.

SZYCHTOWAC, 'gładzić'; "ciału czart szychtuje pióra", "oczy szychtuje w pawi ogon", "sidła szychtując", "rozum szychtują" "w szychtowanych szaciech" ('fałdowanych'); częste w 16. i 17. wieku, naszychtować; szychta, 'stos, warstwa', 'czas pracy' ("szychta ranna, nocna"); szychterz, dawniej i 'ślusarz' ("cech szychterski"); z niem.Schicht, schichten, Tag- i Nachtschicht.

SZYĆ, szydło, szydełko, szydełkowy, p. szew; szyty == lit.siūtas, ind.sjūta-; szydło == łac. sūbula z *sūdhlā (z tegoż niem. dawne siula).

SZYD, szydzić; szyderca, szyderz, szyderstwo; szyderczy i szydny; są i postaci z u; tak samo c czes.sziditi; do nas na Ruś; por. chudy (ch- i sz- wymienne); pień skud-, por.paskuda.

SZYDERZ, 'sukno pospolite' w 16. i 17.wieku; por.czes.szida, 'siwula', o krowie(?).

SZYFUNT, nazwa pewnej 'wagi', z niem.Schiffunt; por. ludowe szyf, szyfkarta, i dawniejsze szyper, z niem.Schiff, Schiffer. Tu i szychtuch, wymieniany między suknami pospolitemi w 17.wieku, "purpura przy szyptuchu", "stanie czarnym purpura szyptu-

chem", "płatek szyptuchowy",Potocki; z niem.Schiffstuch.

SZYJA, szyjka szyjny; naszyjnik; prasłowiańskie; nazwana od 'chwiania', por.litew.skuja, o 'szyszce'; u wszystkich Słowian tak samo: rus. szeja, zresztą szija. Por. szysz.

SZYK, szykować,szykowny; przyszykować (w Warszawie; we Lwowie przyrychtować); "szyk wojskowy" (już w biblji "szykować wojskę"); "zmylić szyki"; z niem.Schick,Geschick, słowa późnego, o 'porządku'; dzisiejsze szyk, szykowny, o 'smaku w ubraniu', z franc.chic, tegoż pochodzenia.

SZYKANA, szykanować, z franc. chicane, co przez chiche poszło z łac.ciccus, 'skąpy'.

SZYL, r.1500: "blaskooki albo blaskaty, szyl"; później i szylawy, 'zezowaty',"patrzący świdrem" (albo "szydłem"); pozornie z niem. schiel, co to samo znaczy; ale powtarza się we wszystkich językach słowiańskich, w postaciach, co myśl o pożyczce wyłączają: słowień.szkilec,sziljast, "na chile gledati", o 'zezie'; serb.szkiljiti i schiljaw; czes.szilhati i łuż.szalchać, obok szylawy,'krzywy'; a więc ze zwykłą wymianą sz- ch-,sk- (niem.dawne scelah, dzisiejsze scheel, schielen).

SZYLD, szyldzik; szyldwach, szylwach (17.wiek); szyldkret, szylkret; z niem.Schild,Schildwache,Schildkröte; od tego Schild, 'tarcza', co od 'odłupania'(deski) przezwane.

SZYMBORZA i samborza, 'wieżyczka nad bramą',"turriculam ('wieżyczkę') samborzam", r. 1388, "in szamboria" (grodu poznańskiego), co raz w aktach sądowych z końca 14. i początku 15.wieku; zamborza w połowie 15.wieku; r.1500: "szymborza, turris lignea" ('wieża drewniana'); w inwentarzach dóbr szlacheckich 16. i 17.

wieku zachodzą również obie postaci: "komor dwie pod tą szymborzą", r.1659. Wyraz niewytłumaczony; porównywałem go z ciborium, 'wystawką na ołtarzu', także cimborium; inni z niem. Zimmer, 'izba' (z dawnego zimbar), co mamy w słowie fraucymer.

SZYMEL, 'koń biały' (w dawnej Austrji i 'wzór, szablon'), z niem. Schimmel, właściwie 'pleśń', od pnia oznaczającego 'blask' (Schimmer i t.p.).

SZYNA, niem. Schiene (co i w Schienbein, Schinken, Schenkel, chociaż 'cienką łatę' znaczy); szynal, z Schiennagel (-nal zawsze z -nagel, por. bretnal, ufnal).

SZYNĄĆ, to samo co chynąć. "kark szyniówy" ('rażony'); szczególniej częste u Twardowskiego: "gałąź szynąwszy się z boku", przeszynieni, itd.; p. chynąć, por. szybki.

SZYNDIE, jedyna niem. pożyczka dla 'gontów', w 16. wieku; nie są nią ani szędzioły (p.), ani szkudła (p.); niem. Schindel z łac. scindula (obok scandula), o tem samem znaczeniu.

SZYNDOWAĆ, w 14. i 15. wieku ogólne, 'rozbijać', z niem. schinden (Schande, schänden); w rotach: "nie szyndował na dobrowolnej drodze", itp.; później tylko 'odzierać zwierzynę ze skóry', 'łupić trupy'; "rozszyndują ryby tułów jego", S. Twardowski 1637 r. Niem. schinden, jak i Schinnen, 'łupież na głowie', do ang. skin, 'skóra'.

SZYNK szynkować; szynkarz, szynkarka; szynk niegdyś 'podczaszy' (jeszcze i w 16. wieku); z niem. Schenk (ein-schenken; Ge - schenk, por. u nas w 17. wieku: "bisurmanom wydając królewica szynkiem", "gdy co gładszego będziesz miał na szynku"), później 'szynkarz' ("pyta szynka"); wkońcu i 'handel' ("szynkiem małwazji się bawił"), i 'sklep'; szynkwas, tak w 17. wieku stale pisany, dziś i szynkfas, 'lada w szynku'; r.1500 szynk i 'szynkarz', szynk i 'szynkownica', szynk 'podczaszy';

SZYNKA, u innych Słowian powszechnie szunka, z niem. Schinken (i narzeczowego Schunken), od tegoż pnia co i Schenkel i Schienbein (p. szynkle).

SZYNKLE, 'końce osi': "orząc błoto szynklami", "wóz po szynkle", Potocki; "szynkiel (woza) zawadził w brzeg przykopy", r. 1630; tak tłumaczą w 17. wieku i 'poli', 'bieguny, końce osi niebieskiej'; z niem. Schenkel.

SZYNTROT, w przyborach wojskowych wymieniane; z niem. Zündruthe.

SZYNWAGA, 'śródwaga', z niem. Schiebwage (?).

SZYP, 'strzała'; "uderz szypem", w biblji ("strzałą", Leopolita), "ranili ji szypy" ('strzałami'), jeszcze w 16. i 17. wieku ogólne; "prosto jak strzała albo jak szyb" (!); szypiki, 'strzały', u Reja. Dalej: 'kolce', stąd słowiańska nazwa 'róży polnej': szipka, szipek, u nas tylko w dalszem urobieniu: szypszyna, z ÷szypczyna; u Stanka 1472 r. szypkowa jaiecz-ka (o 'galasówkach'); jedyna to nazwa pierwotna, nim ją późna łacińsko-niemiecka róża (p.) wyparła. Tu należą i nazwy szypułka, szypuła, dawniej i szypki, 'korzonki' (por. serb. szipiliti, 'nitować', szipur, 'korzonek'); dalej szypa, szypaki, 'pałki piór'; szypłać, szypeł (dziś np. u Żeromskiego, z mazowieckiem s: supeł, supełek), o 'guzach w nici' (por. czes. sziporziti, 'rozguzowywać') szypłać, szyplę, 'dłubać' ("wyszypłać mieszek", 'oskubać'), szypłanina, 'dłubanina', częste u Reja; szypoleć, 'zrywać, skubać' (r. 1620). To samo co szczypać (p.): skip-, chip- (słowień. chip, co nie z niem. Hieb, jak bają) i szip- mieniają się stale; u nas nawet szczypułkę, zamiast szypułki, przytaczają.

SZYP, o 'głosie syczącym, świszczącym'; rus. szip, szipiet; o 'syku gęsi', słowień. szip, 'piszczałka', stąd węg. sipos (t.j. sziposz), co do nas z piechotą węgierską Batorego przyszło; częste w 17. wieku: